

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Ειδίκευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Δυστοπικά νησιά στη λογοτεχνία της κρίσης

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της

Ελπινίκης Β. Μπιστόλα

Πτυχιούχου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2018

A.M.: 1013201804012

ΕΠΟΠΤΡΙΑ

Παναγιώτα Καραβία, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Καλαμάτα, 2020

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(Ειδίκευση: ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Δυστοπικά νησιά στη λογοτεχνία της κρίσης

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της

Ελπινίκης Β. Μπιστόλα

Πτυχιούχου του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2018

A.M.: 1013201804012

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Παναγιώτα Καραβία, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
(επόπτρια)

Μαρίνα Γρηγοροπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
(μέλος)

Ελένα Κουτριάνου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
(μέλος)

Καλαμάτα, 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ.....	13
1.1. Ο ορισμός του νησιού.....	13
1.2. Νησιά: Τόποι ή μη-τόποι;.....	16
1.3. Είδη νησιών	18
1.4. Είδη νησιωτών	22
1.5. Έρημα νησιά.....	25
1.6. Νησιωτική ταυτότητα.....	27
1.7. Νησιωτικός χαρακτήρας και δυστοπικότητα.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΔΥΣΤΟΠΙΑ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΝ	37
2.1. Η δυστοπία ως αποτέλεσμα της κοινωνικής κρίσης.....	37
2.2. Από την ετεροτοπία στη δυστοπία	42
2.3. Αποκλεισμός και επιτήρηση.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΥΣΤΟΠΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΙΑ	47
3.1. <i>Ο κόσμος στα μέτρα του</i> : Η χειραγώγηση της επιθυμίας αυτοπραγμάτωσης	49
3.2. <i>Τσλα Μπόα</i> : Η ματαίωση της επιθυμίας για ευημερία	57
3.3. <i>Λευκή ευθεία γραμμή</i> : Η μεταστροφή της επιθυμίας για υστεροφημία	65
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	70

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το ενδιαφέρον μου για τα λογοτεχνικά νησιά προέκυψε από τη μελέτη του άρθρου του James Kneale “Islands: Literary geographies of possession, separation and transformation” (2017), το οποίο παρουσιάστηκε στο πλαίσιο των παραδόσεων του μεταπτυχιακού μαθήματος «Ζητήματα Θεωρίας της Λογοτεχνίας και Πολιτισμικής Κριτικής» της Επίκουρης Καθηγήτριας Παναγιώτας Καραβία, επιβλέπουσας της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Η επιλογή, όμως, του θέματος οφείλει πολλά στην προτροπή της κας Καραβία να μελετήσω μυθιστορήματα που γράφτηκαν μετά το ξέσπασμα της ελληνικής οικονομικής κρίσης το 2010 και εντάσσονται στη λεγόμενη *λογοτεχνία της κρίσης*.

Η εξέταση της συγκεκριμένης περιόδου της νεοελληνικής λογοτεχνίας μέσα από τη μελέτη του Βαγγέλη Χατζηβασιλείου *Η κίνηση του εκκρεμούς. Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία: 1974-2017* (Πόλις, 2018) και η παράλληλη διερεύνηση μελετών που έχουν γραφτεί σχετικά με οδήγησαν στη διεξοδική ενασχόληση με τα μυθιστορήματα *Τσλα Μπόα* (2012) του Χρήστου Αστερίου, *Ο κόσμος στα μέτρα του* (2012) του Χρήστου Χωμενίδη και *Λευκή ευθεία γραμμή* (2013) του Μιχάλη Φακίνου, για τα οποία διαπίστωσα ένα βιβλιογραφικό κενό ως προς τη συνεξέταση νησιωτικότητας και δυστοπίας σε σχέση με τη λογοτεχνία της κρίσης. Με αυτό το σκεπτικό, στην παρούσα εργασία επιχειρώ να αναδείξω τα δυστοπικά νησιωτικά περιβάλλοντα των τριών παραπάνω μυθιστορημάτων που, σε διαφορετικό βαθμό το καθένα, σχολιάζουν τα κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα της περιόδου της κρίσης στην Ελλάδα των μνημονίων στις αρχές του 21ου αιώνα. Κατά την εκπόνηση της εργασίας, διαπίστωσα ελλιπή θεωρητική ελληνική και ελληνόγλωσσα βιβλιογραφία και ως προς το θέμα της νησιωτικότητας. Γι’ αυτό και τα περισσότερα ελληνόγλωσσα αποσπάσματα από ξενόγλωσσες μελέτες που αξιοποιούνται στη διπλωματική εργασία σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα είναι δικές μου μεταφράσεις.

Οφείλουν να δοθούν ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτρια Παναγιώτα Καραβία για την προτροπή ενασχόλησης με σύγχρονα ελληνικά μυθιστορήματα. Η ανάγνωση και η μελέτη τους ήταν ιδιαίτερα εποικοδομητική για μια πρώτη διερεύνηση της πορείας του νεοελληνικού μυθιστορήματος στις μέρες μας. Ιδιαίτερες ευχαριστίες

απευθύνω στις καθηγήτριές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών Ελένα Κουτριάνου και Μαρίνα Γρηγοροπούλου για τη συμμετοχή τους στην εξεταστική επιτροπή της παρούσας εργασίας. Τέλος, εκφράζω ευχαριστίες στους γονείς μου, Βασίλειο και Αικατερίνη, οι οποίοι κάλυψαν τα έξοδα αγοράς μελετών απαραίτητων για την εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΙΜπ : Ίσλα Μπόα

ΚσΜ : Ο κόσμος στα μέτρα του

ΛΕΓ : Λευκή ευθεία γραμμή

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η λογοτεχνία αναπαριστά άμεσα ή έμμεσα τις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που υφίσταται ο κόσμος. Έτσι και η λογοτεχνία της κρίσης αντανακλά σε μεγάλο βαθμό το οικονομικό και κοινωνικό κλίμα της εποχής, καθώς υπάρχει άμεση συσχέτιση της οικονομικής και της λογοτεχνικής δυστυχίας, όπως αναφέρεται και σε σχετική έρευνα¹. Με αυτό τον τρόπο, η λογοτεχνία συμπεριλαμβάνει τα μηνύματα των καιρών και τα μετασηματίζει στις κοινωνίες των έργων της. Ωστόσο, όταν αναφερόμαστε στη λογοτεχνία της κρίσης είναι δύσκολο να μιλήσουμε για ένα νέο γραμματολογικό είδος, καθώς δεν υπάρχουν ακόμα ενιαία και ευδιάκριτα χαρακτηριστικά λόγω της αδυναμίας εντοπισμού των παραγόντων που οδήγησαν σε αυτή². Σύμφωνα με τον Βαγγέλη Χατζηβασιλείου³, μπορεί να προταθεί μία επισφαλής τριμερής κατηγοριοποίηση της σχετικής με την κρίση λογοτεχνικής παραγωγής. Τα έργα της πρώτης κατηγορίας τοποθετούν την κρίση στο επίκεντρο, αναπαριστώντας τον καθημερινό αγώνα του ανθρώπου για επιβίωση. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν έργα της αστυνομικής λογοτεχνίας, ενώ στην τελευταία έργα που αναπαριστούν μια δυστοπική πραγματικότητα, παρουσιάζοντας φανταστικούς χώρους που στη βάση τους δε διαφέρουν από την πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας της κρίσης. Στην τελευταία κατηγορία εντάσσονται και τα λογοτεχνικά νησιά που μελετώνται στην παρούσα εργασία.

Τα νησιά έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια λογοτεχνική, καλλιτεχνική και λαϊκή κουλτούρα⁴. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την ιστορία των αναπαραστάσεων του λογοτεχνικού χώρου, το νησί κατέχει μια αξιοπρόσεκτη θέση⁵. Ορισμένοι συγγραφείς θεώρησαν ότι τα νησιά αποτελούν μέρη που επιτρέπουν στους χαρακτήρες να απελευθερωθούν από φυσικούς και κοινωνικούς περιορισμούς και να

¹ Βλ. A. Bentley, A. Acerbi, P. Ormerod & V. Lamos (2014), "Books Average Previous Decade of Economic Misery", *PLOS one* 9(1), <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0083147> (ημερομηνία πρόσβασης: 2/5/2020).

² Βλ. Β. Χατζηβασιλείου (2014), «Κρίση συνεχώς παρούσα», *Ο αναγνώστης*, 5 Σεπτεμβρίου, <http://www.oanagnostis.gr/%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%87%CF%8E%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B1/> (ημερομηνία πρόσβασης: 26/11/2020).

³ Β. Χατζηβασιλείου (2018), *Η κίνηση του εκκρεμούς. Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία: 1974-2017*, Αθήνα: Πόλις, σσ. 807-853.

⁴ S.A. Royle (2004), *A Geography of Islands: Small Island Insularity*, London: Routledge, σ. 11.

⁵ J. Kneale (2017), "Islands: Literary Geographies of Possession, Separation and Transformation". Στο R. Tally (επιμ.), *The Routledge Handbook of Literature and Space*, London: Routledge, σ. 204.

αναδείξουν, απαλλαγμένοι από τις κοινωνικές επιταγές, την πιο πρωτόγονη πλευρά τους⁶. Άλλοι συγγραφείς χρησιμοποίησαν τα νησιά για να δημιουργήσουν μια ελεγχόμενη πλοκή και ένα φυσικό όριο μέσα στο οποίο ζουν και δρουν οι χαρακτήρες τους.

Το θέμα της παρούσας εργασίας είναι η εξέταση της επιβίωσης και της διαβίωσης σε τρία φανταστικά νησιά στα οποία εκτυλίσσεται η ιστορία των μυθιστορημάτων *Ίσλα Μπόα* (2012) του Χρήστου Αστερίου, *Ο κόσμος στα μέτρα του* (2012) του Χρήστου Χωμενίδη και *Λευκή ευθεία γραμμή* (2013) του Μιχάλη Φακίνου. Στο πρώτο, οι δέκα συμμετέχοντες στο τηλεοπτικό πείραμα του Ίσλα Μπόα καλούνται να συμβιώσουν στο περιβάλλον ενός απομονωμένου και αφιλόξενου νησιού, που προσπαθεί να τους καταβάλει. Ορμώμενοι από διαφορετικά κίνητρα και στόχους, θα πρέπει να συμβιβάσουν αποκλίνουσες αντιλήψεις, ανάγκες και κουλτούρα, προκειμένου να επιβιώσουν στο δυστοπικό νησί στο οποίο έχουν εγκαταλειφτεί.

Στο μυθιστόρημα του Χωμενίδη κεντρικός χαρακτήρας είναι ο Μάρκος Σιμώτας, ο οποίος ορίζεται ως κυβερνήτης ενός ελληνικού νησιού στον Ατλαντικό, ανοιχτά της ανατολικής ακτής των Η.Π.Α.. Πηγαίνει στην αποικία με μοναδική του φιλοδοξία να περάσει τρία ξένοιαστα χρόνια. Αντίθετα, η κοινωνία του Αγίου τον αντιμετωπίζει ως τον μεσσία που θα λύσει όλα τα προβλήματά της και θα διεκδικήσει τα δικαιώματά της. Όταν ερωτηθεί τη Μαρίνα Παπαδοπούλου, ταυτίζει τη μοίρα του με τη μοίρα του νησιού. Ο Σιμώτας πίστεψε ότι μπορούσε να φέρει τον κόσμο στα μέτρα του μέχρι τη στιγμή που η επιθυμία του για μόνιμη παραμονή στο νησί θα ανατραπεί από τον θάνατο του γιου του Αρθούρου, ο οποίος θα μεταβάλει όλα του τα σχέδια και τις προτεραιότητες.

Τέλος, το μυθιστόρημα *Λευκή ευθεία γραμμή* αφηγείται τις μέρες παραμονής του Στρατιώτη Οδυσσέα στη νήσο Νόημα, μια μικρή και άξενη βραχονησίδα που χάνει καθημερινά ένα κομμάτι του όγκου της. Ο ήρωας, ο οποίος έχει χάσει τη μνήμη και την ταυτότητά του, αναγκάζεται από κάποια εξουσία να σκάβει τάφους για να θάψει τους νεκρούς που μεταφέρονται από αέρος. Μοναδική συντροφιά του αποτελούν τέσσερα γουρούνια και ένα σμήνος αφιλόξενων γλάρων. Οφείλει καθημερινά να δίνει αναφορά στον άορατο Καίσαρα, προκειμένου να μένει πειθήνιος στην εξουσία. Ωστόσο, όταν αντιλαμβάνεται την ανυπαρξία του Καίσαρα φεύγει από το δυστοπικό νησί.

⁶ Royle, ό.π., σ. 14.

Τα μυθιστορήματα αυτά, εμφανώς επηρεασμένα από τα κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα της περιόδου της κρίσης, μεταφέρουν το παρόν σε ένα δυστοπικό χωροχρόνο, προβάλλοντας απόκοσμες συνθήκες που ωθούν στον έλεγχο και στην εκμηδένιση τόσο της φυσικής, όσο και της ψυχολογικής κατάστασης των χαρακτήρων. Τα τρία μυθιστορήματα μελετώνται διεξοδικά ως ενδεικτικά παραδείγματα δυστοπίας, καθένα από τα οποία αντλεί από το συλλογικό βίωμα της ελληνικής κρίσης των αρχών του 21ου αιώνα, για να αναδείξει και να σχολιάσει κριτικά επιμέρους πτυχές του.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο παρουσιάζει τις διαφορετικές πτυχές της νησιωτικότητας, ξεκινώντας από τον γεωγραφικό ορισμό των νησιών και τον προσδιορισμό τους ως τόπων ή μη-τόπων. Παρουσιάζει αφενός τα είδη των νησιών ανάλογα με τη γεωγραφική τους θέση και τον σκοπό που επιτελούν, αφετέρου τις κατηγορίες των κατοίκων τους, προσδιορίζοντας σε κάθε περίπτωση τα τρία νησιά ως προς τις διάφορες κατηγορίες που προκύπτουν. Στη συνέχεια, στα έρημα νησιά κατατάσσονται όσα απομονώνονται από τη συναναστροφή με τον υπόλοιπο κόσμο. Τέλος, ορίζεται ο νησιωτικός χαρακτήρας και η νησιωτική ταυτότητα ως γόνιμο έδαφος για την ύπαρξη δυστοπικών περιβαλλόντων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται η ανάδειξη των κοινωνικοπολιτικών συμφραζόμενων της περιόδου της κρίσης ως γενεσιουργών παραγόντων δυστοπίας. Θεωρώντας τη δυστοπία ως μορφή κοινωνικής κριτικής και σάτιρας, καταδεικνύεται ότι τα δυστοπικά νησιά αποτελούν προβολές της τρέχουσας πραγματικότητας σε ένα φανταστικό χωροχρόνο. Η προσωρινή μετάβαση στα νησιά μετατρέπεται σε μόνιμη κατάσταση, μετασχηματίζοντας τις ετεροτοπίες σε μια μορφή ετερογενούς δυστοπίας, καθώς καταργείται ο βραχυπρόθεσμος χαρακτήρας τους. Τέλος, ο αποκλεισμός και η επιτήρηση αναδεικνύονται σε κύριους παράγοντες δυστοπικότητας, ιδίως στο μυθιστόρημα *Λευκή ευθεία γραμμή* του Μιχάλη Φακίνου.

Το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο πραγματεύεται τις επιθυμίες και τα όνειρα των χαρακτήρων για τη ζωή και το μέλλον, καθώς και τον τρόπο που αυτά καταστρατηγούνται από το βίωμα της κρίσης, δημιουργώντας τους έναν ηττοπαθή ψυχισμό. Έτσι, μέσα από τη διεξοδική ανάλυση των επιθυμιών και της ματαίωσής τους, κυρίως λόγω εξωτερικών παραγόντων και όχι της εσωτερικής βούλησης των προσώπων, αποδεικνύεται ότι η δυστοπικότητα εμφανίζεται ακόμα και σε περιβάλλοντα που δεν είναι ιδιαίτερα ζοφερά. Τέλος, διαπιστώνεται ότι μία δυστοπία

μπορεί να γεννήσει νέες και ισχυρές επιθυμίες, ικανές να απομακρύνουν τον άνθρωπο
ικανές να απομακρύνουν τον άνθρωπο από το ψυχολογικό τέλμα που βρίσκεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Νησιά... πλήρεις οντότητες... εδάφη, επικράτειες· σχεσιακοί χώροι –αρχιπέλαγος, (αλληλο)εξαρτημένοι, αναγνωρίσιμοι· σχετικοί χώροι– οριοθετημένοι αλλά πορώδεις· απομονωμένοι, συνδεδεμένοι, αποικισμένοι, μεταποικιακοί· [...] ευάλωτοι στη γλωσσική, πολιτισμική, περιβαλλοντική αλλαγή· εύρωστοι και ικανοί να απορροφούν και να τροποποιούν· [...] ουτοπικοί και δυστοπικοί, τουριστικοί προορισμοί, οικολογικά καταφύγια...

Elaine Stratford

1.1. Ο ορισμός του νησιού

Η εικόνα του νησιού στη φαντασία του ανθρώπου έχει τυποποιημένο σχήμα και μέγεθος, συνήθως κυκλικό⁷. Αυτό, όμως, συνιστά μια αυταπάτη. Οι ακτογραμμές εμφανίζουν ποικιλότητα. Άλλες είναι ομαλές και άλλες απότομες και περίεργες. Αυτό γίνεται γιατί ο άνθρωπος προσπαθεί να ελέγξει τα νησιά ως κάτι πεπερασμένο που μπορεί να ελεγχθεί από την ανθρώπινη στρατηγική, την επιθυμία και τον σχεδιασμό⁸. Θεωρώντας γεωγραφικά καθορισμένο και σχηματισμένο ένα νησί, η διοίκηση και η υπόταξή του φαίνονται, θεωρητικά, εύκολη υπόθεση. Αντίθετα, η απεραντοσύνη κατακλύζει και φοβίζει.

Οι επιστημονικές, γεωλογικές απόψεις για το τί θεωρείται νησί διαφέρουν μεταξύ τους⁹. Ωστόσο, δεν διευκρινίζεται ακριβώς αν όλα τα τμήματα γης που περιβρέχονται από νερό συνιστούν νησιά. Δεν γνωρίζουμε κατά πόσο ένα μέρος που περιβάλλεται από θάλασσα εντάσσεται στην κατηγορία των νησιών αν δεν κατοικείται ή αν οι βραχονησίδες αποτελούν νησιά λόγω του ό,τι συνιστούν «βράχους μάζας, ένα

⁷ G. Baldacchino (2005a), "Editorials: Islands - Objects of Representation", *Geografiska Annaler Series B Human Geography* 87 (4), σ. 247.

⁸ Στο ίδιο.

⁹ Το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη (Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2004) ορίζει το νησί ως «τμήμα ξηράς που περιβρέχεται από νερό» και το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Τριανταφυλλίδη* (Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2013) ως «τμήμα ξηράς που βρίσκεται στα νερά ωκεανού, θάλασσας, λίμνης ή και ποταμού».

στερεό μέρος του φλοιού της γης που στέκεται στο νερό»¹⁰.

Παλαιότερα, ένα νησί έπρεπε να είχε χρηστικό ρόλο ή να είχε κατοικηθεί, έστω και προσωρινά, για να χαρακτηριστεί «νησί»¹¹. Έπρεπε, δηλαδή, να έχει αξιοποιηθεί με οποιοδήποτε τρόπο από τον άνθρωπο. Από αυτή την άποψη, ο Άγιος, το Ίσλα Μπόα και η νήσος Νόημα των μυθιστορημάτων που εξετάζονται στην παρούσα εργασία μπορούν να χαρακτηριστούν νησιά, από τη στιγμή που όλα είναι 'λειτουργικά'. Ο Άγιος ως ελληνική νησιωτική αποικιακή κοινότητα, το Ίσλα Μπόα ως προσωρινός τόπος διεξαγωγής ενός τηλεοπτικού πειράματος και η νήσος Νόημα ως συνεχής προσπάθεια γεωγραφικής εκμετάλλευσης υπάγονται στον γενικότερο ορισμό του νησιού.

Για μερικούς μελετητές, ένα νησί είναι η πιο δελεαστική μορφή γης, σύμβολο του αιώνιου ανταγωνισμού μεταξύ ξηράς και θάλασσας. Αποτελούν απομονωμένους αυτοτελείς χώρους, σαφώς οριοθετημένους από τη θάλασσα που τους περιβάλλει. Ωστόσο, ανεξάρτητα από τη γεωμορφολογία τους, για όσους έχουν μια πιο ποιητική και καλλιτεχνική φύση τα νησιά υποδηλώνουν μυστήριο, περιπέτεια. Για ευαίσθητες προσωπικότητες που έρχονται σε άμεση επαφή με τα τέσσερα στοιχεία της φύσης (νερό, γη, φωτιά, αέρα), τη βλάστηση και την άγρια ζωή¹² που υπάρχει σε αυτά, τα νησιά αποτελούν πηγές έμπνευσης· γι' αυτό και τα εκθειάζουν μαγεμένες από την απaráμιλλη γοητεία που τους ασκούν.

Χωρίς αμφιβολία, ένα νησί είναι το βιοφυσικό σώμα της γης, το οποίο περιβάλλεται από νερό που το καθιστά φυσικά και οπτικά διακριτό από οποιονδήποτε άλλο χώρο της γης. Συνιστά «έναν κόσμο, μία μικρογραφία του σύμπαντος, ένα κόσμημα της κοινότητας, της κοινωνίας, της οικολογίας και της οικονομίας»¹³. Η γεωγραφική του απομόνωση δημιουργεί τις συνθήκες για την εξέλιξη του με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται ποικίλες νησιωτικές κουλτούρες, γλώσσες και ταυτότητες σε όλο τον κόσμο¹⁴.

Μερικές φορές εσκεμμένα μένουν αχαρτογράφητα πολλά νησιά είτε για στρατιωτικούς είτε για επιστημονικούς λόγους είτε και για τη διεξαγωγή διαφόρων ερευνών¹⁵, εξυπηρετώντας έτσι και λογοτεχνικούς σκοπούς. Το Ίσλα Μπόα του

¹⁰ Royle, ό.π., σ. 8.

¹¹ Στο ίδιο, σ. 9.

¹² Στο ίδιο, σ. 22.

¹³ Baldacchino, "Editorials: Islands - Objects of Representation", ό.π., σ. 248.

¹⁴ G. Baldacchino (2012), "The Lure of the Island: A Spatial Analysis of Power Relations", *Journal of Marine and Islands Cultures* 1 (2), σ. 6

¹⁵ Royle, ό.π., σ. 8.

Αστερίου ανήκει στη δεύτερη κατηγορία, μιας και οι συντεταγμένες του νησιού είναι άγνωστες και το όνομά του αποκύημα της φαντασίας του Σάμυ Κόου, του παραγωγού του reality show. *Ισλα Μπόα δεν υπάρχει πουθενά στο χάρτη* (ΙΜπ, σ. 278), αναφέρει χαρακτηριστικά η αρραβωνιαστικιά του παρουσιαστή, ζητώντας τις συντεταγμένες και την πραγματική ονομασία από τον Σάμυ Κόου προκειμένου να σώσει τους εγκαταλειφθέντες.

Κάποια μικρά νησιά μπορεί να μην έχουν χαρτογραφηθεί διότι η φύση περιστασιακά δημιουργεί ή εξαφανίζει νησιά συνήθως λόγω ηφαιστειακής ή σεισμικής δραστηριότητας¹⁶. Νησιά αναδύονται ξαφνικά μέσα από τη θάλασσα ή χάνονται απροσδόκητα στο χάος του βυθού καθώς ολόκληρα ή τμήματά τους βυθίζονται. Η νήσος Νόημα στο μυθιστόρημα του Μιχάλη Φακίνου αποτελεί παράδειγμα νησιού που όχι μόνο δεν υπάρχει στον χάρτη (*η παρουσία της δεν αναφέρεται σε κάποιον χάρτη: ΑΕΓ, σ. 26*) αλλά και σταδιακά αλλάζει η γεωφυσική του κατάσταση (*μέρα με τη μέρα το νησί μικραίνει: ΑΕΓ, σ. 92*), καθώς πέφτουν βράχοι στη θάλασσα και συμβαίνουν μικροσεισμοί. Τελικώς, το νησί εξαφανίζεται εντελώς λόγω ενός μεγαλύτερου σεισμού, εξαναγκάζοντας τον Στρατιώτη Οδυσσέα να διαφύγει με σχέδια προκειμένου να διασωθεί από τη βύθιση του: *τότε ένιωσε ένα τράνταγμα, όχι σαν κι αυτά που είχε νιώσει τις προηγούμενες φορές, αυτό ήταν δυνατό τράνταγμα, τράνταγμα και βουή μαζί [...] Σεισμός, σεισμός...* (ΑΕΓ, σ. 193).

Ο πληθυσμός των νησιών μεταβάλλεται διαρκώς. Τα μικρά νησιά είναι αυτά που υπόκεινται σε πληθυσμιακές μεταβολές¹⁷. Παρατηρούνται αυξομειώσεις ανάλογα με την εποχή, καθώς αυξάνεται ο πληθυσμός τους κατά τους θερινούς μήνες, αλλά και με τις ευκολίες που παρέχονται στον τομέα της υγείας, της εκπαίδευσης και της μετακίνησης, η έλλειψη των οποίων οδηγεί σε μετεγκατάσταση κατοίκων στην πλησιέστερη ηπειρωτική χώρα¹⁸. Αυτή η συνθήκη δημιουργεί μεταβολές και στον πληθυσμό του Αγίου, καθώς πολλοί είναι εκείνοι που μεταναστεύουν στις Η.Π.Α. προς αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής.

¹⁶ Στο ίδιο.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 11.

¹⁸ G. Baldacchino (2007a), "Introducing a World of Islands". Στο G. Baldacchino (επιμ.), *A World of Islands: An Island Studies Reader*, Charlottetown: Institute of Island Studies and Agenda, σσ. 1-29.

1.2. Νησιά: Τόποι ή μη-τόποι;

Σύμφωνα με τον Marc Augé¹⁹, ένας χώρος θεωρείται τόπος όταν πληροί τρεις βασικές προϋποθέσεις. Θα πρέπει να είναι *ταυτοποιητικός* ώστε τα άτομα να ανακαλύπτουν τον εαυτό τους μέσα από αυτόν, *σχεσιακός*, να επιτρέπει δηλαδή στα άτομα να αναπτύσσουν σχέσεις, και *ιστορικός*, να εμπεριέχει δηλαδή σημάδια της ιστορικής τους πορείας που οι χρήστες του χώρου να είναι σε θέση να εντοπίσουν. Συνεπώς, ο τόπος αναδεικνύει τη σχέση του χρήστη του χώρου με τον εαυτό του, με τους άλλους και με την ιστορία.

Αν και ουτοπίες, τα τρία νησιά Άγιος, Ίσλα Μπόα και νήσος Νόημα αποτελούν τόπους διότι πληρούν και τις τρεις προϋποθέσεις που θέτει ο Augé. Οι βασικοί χαρακτήρες τους ανακαλύπτουν μερικά στοιχεία της προσωπικότητάς τους κατά τη διάρκεια της παραμονής τους σε αυτά. Ο Μάρκος στην ελληνική αποικία του Ατλαντικού βρίσκει μία διαφορετική πτυχή του εαυτού του, αυτή που δεν είναι τόσο εγωιστική, που ενδιαφέρεται για τους άλλους και τους συμπονά. Μεριμνά πραγματικά για το μέλλον του Αγίου («*Δηλαδή ειλικρινά νοιάζεσαι για το νησί μας;*» «*Έτσι φαίνεται...*» μου απάντησε, απορημένος και ο ίδιος: *ΚσΜ*, σ. 218), βλέποντάς τον ως έναν τόπο όπου θα μπορούσε να δημιουργήσει οικογένεια. Το ίδιο συμβαίνει και με τους συμμετέχοντες στο πείραμα του Ίσλα Μπόα, οι οποίοι ανακαλύπτουν όχι μόνο μια ζώδη πτυχή της προσωπικότητάς τους αλλά και ένα αλτρουιστικό αίσθημα, στοιχεία απαραίτητα για την επίτευξη τόσο της επιβίωσης όσο και της συμβίωσής τους. Οι παίκτες αισθάνονται ανακαλύπτοντας μέσα από τις δυστοπικές συνθήκες του νησιού τις δυνατότητες της ανθρώπινης φύσης. Έρχονται αντιμέτωποι με έναν άλλον εαυτό του οποίου η ύπαρξη δεν τους ήταν γνωστή, καθώς δεν υπήρχαν οι συνθήκες που θα πυροδοτούσαν την εμφάνισή του:

Μέσα μου πάλευε η πείνα με τη λογική. Θολωμένη από την αφαγία, κατάλαβα πως όταν θα 'φτανα στον πίθηκο θα 'χα περάσει πια τη λεπτή γραμμή που χωρίζει τους ανθρώπους απ' τα κτήνη. (*ΙΜπ*, σ. 262)

Ο Στρατιώτης Οδυσσέας, από την άλλη, στη θέα των δύο νεκρών, ανακαλύπτει μία πιο ευαίσθητη πλευρά του εαυτού του, η οποία και τον εκπλήσσει. Περίμενε να αντιδράσει τελείως διαφορετικά, να βγάλει κραυγές και οργή που θα ταίριαζαν καλύτερα *«με τα*

¹⁹ M. Augé (1999), *Για μια ανθρωπολογία των σύγχρονων κόσμων*, μετάφρ. Δ. Σαραφείδου, επιμ. Ε. Ρίκου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 157.

αίματα και τους μάλωπες» (ΛΕΓ, σ. 116). Αντ' αυτού, όμως, ασυνείδητα επιλέγει να ωραιοποιήσει την κατάσταση, επινοώντας τις ιστορίες του Ποδηλάτη και του Βιολιστή για να εξηγήσει τα δύο πτώματα για τα οποία έσκαβε λάκκους.

Η ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ των μυθιστορηματικών προσώπων αποτελεί επιπρόσθετο κριτήριο για τη θεώρηση των νησιών στα τρία έργα ως τόπων. Οι φιλίες, οι έχθρες, οι ερωτικοί δεσμοί που διαμορφώνονται είναι δηλωτική μιας αλληλεπίδρασης: της Μαρίνας και του Μάρκου στον Άγιο, του Φρανσουά και της Τερέζας στο Ίσλα Μπόα: *«Η Τερέζα είχε αρχίσει το φλερτάκι με τον Φρανσουά πολύ πριν αρρωστήσω» (ΙΜπ, σ. 262). Ακόμα και ο Στρατιώτης Οδυσσέας στην έρημη βραχονησίδα έχει μια σύντομη συναναστροφή με τον Παρασκευά, στον οποίο εκμυστηρεύεται και προσωπικές του σκέψεις και τον οποίο συνεχίζει να αναζητά και μετά την αποχώρησή του από το νησί: *Τι σου έφερα; ρώτησε χαμογελαστός ο λευκοντυμένος. Τον Παρασκευά, είπε αυθόρμητα ο Στρατιώτης Οδυσσέας (ΛΕΓ, σ. 166)*²⁰.*

Το κριτήριο της ιστορικότητας ενός χώρου για τη θεώρησή του ως τόπου ισχύει για τα νησιά και των τριών μυθιστορημάτων που εξετάζουμε. Στον Άγιο και τη νήσο Νόημα υπάρχουν ποικίλα ίχνη ιστορίας και σημάδια διαδοχής, όπως τα ιστορικά αγάλματα του Φαλέξ Κολοκοτρώνη και του Μανώλη Χιώτη²¹, οι ιστορικές ονομασίες τοποθεσιών στον Άγιο καθώς και το βαγόνι που μετέφερε στη νήσο Νόημα το πολεμικό ναυτικό για να χρησιμεύσει ως πεδίο βολής²². Ταυτόχρονα, γίνεται πλήρης αναφορά στις ιστορίες των νησιών. Στο μυθιστόρημα του Φακίνου, παρεμβάλλεται η ιστορία του νησιού μέσα από την αφήγηση του ιερομονάχου Εφραίμ:

Η νήσος Νόημα ήτο κάποτε νήσος, δεν είχε όμως το όνομα Νόημα. Βεβαίως ουδείς γνωρίζει αν παλαιόθεν έφερε κάποια ονομασία, άλλωστε η παρουσία της δεν αναφέρεται σε κάποιον χάρτη. (ΛΕΓ, σ. 26)

Στο μυθιστόρημα του Χωμενίδη πρόσωπα της ιστορίας διηγούνται στον Σιμότα τα ιστορικά γεγονότα του νησιού, όπως ο φίλος του Μοσχούς: *Στις 5 Σεπτεμβρίου 1955*

²⁰ Όταν ένας χώρος δεν εμπεριέχει ταυτοποιητικά στοιχεία για τα άτομα ούτε καθιστά εφικτή την κοινωνική αλληλεπίδρασή τους αποτελεί *μη-τόπο* για τον Augé (ό.π., σ. 157), όπως διάφοροι χώροι στην Τριχερούσα (το αεροδρόμιο Φαλέξ Κολοκοτρώνη, η Λεωφόρος Στρατηλάτου Κωνσταντίνου, οι κήποι του Κυβερνείου, το τελωνείο και το παντοπωλείο της Μαρίνας), όπου ταξιδιώτες, περαστικοί ή καταναλωτές αναπτύσσουν μόνον μια υποτυπώδη επικοινωνία και όχι συμβιωτικές σχέσεις (βλ. στο ίδιο, σ. 158). Αυτό βεβαίως δεν ισχύει και για τους νησιώτες εργαζομένους, οι οποίοι ζουν εκεί καθημερινά μέρος της προσωπικής τους πραγματικότητας.

²¹ Βλ. ΚσΜ, σσ. 76 και 412.

²² Βλ. ΛΕΓ, σ. 102.

δύο ελληνικά αντιτορπιλικά προσόρμισαν στην Τριχερούσα και αποβίβασαν ένα μεικτό σώμα πάνοπλων λοκατζήδων και βατραχανθρώπων... (ΚσΜ., σ. 117-118). Στο Ίσλα Μπόα, όμως, συμβαίνει κάτι διαφορετικό. Παρόλο που το νησί δεν έχει προγενέστερη ιστορία, η ιστορία του ξεκινά με την εγκατάλειψη των δέκα συμμετεχόντων του πειράματος στο νησί. Οι παίκτες συμμετέχουν στην κατασκευή της ιστορίας του νησιού μέσω της τραγικής κατάστασης στην οποία βρίσκονται. Μοιραζόμενοι τα ίδια βιώματα όπως την εγκατάλειψη, τον θάνατο, την πείνα και τις ασθένειες, γράφουν την ιστορία του ακατοίκητου μέχρι τότε νησιού, καθιστώντας το τόπο.

1.3. Είδη νησιών

Σε γενικές γραμμές, τα νησιά διακρίνονται σε δύο γεωλογικές κατηγορίες ανάλογα με τον τρόπο δημιουργίας τους. Στην πρώτη ανήκουν τα *παράγωγα* (derived) ή *ηπειρωτικά* (continental) νησιά, τα οποία διαχωρίζονται από την πλησιέστερη ήπειρο λόγω γεωλογικών μεταβολών²³. Τα *αρχικά* (originary) ή *ωκεάνια* (oceanic) νησιά, τα οποία διαρκώς παραπέμπουν σε ένα τμήμα στεριάς που υπάρχει κάτω από τη θάλασσα και ‘αγωνίζεται’ να βγει στην επιφάνεια²⁴, αποτελούν τη δεύτερη κατηγορία νησιών. Η διαφορά αυτών των δύο κατηγοριών έγκειται στο ότι τα νησιά στην πρώτη περίπτωση έχουν προκύψει από τον καταποντισμό τμημάτων στεριάς, ενώ στη δεύτερη από την ανάδυση αυτοτελών τμημάτων γης μέσα στην απέραντη θάλασσα.

Η νήσος Νόημα του μυθιστορήματος *Λευκή ευθεία γραμμή* εντάσσεται στην πρώτη περίπτωση. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η μικρή βραχονησίδα με το βαγόκι και τους γλάρους μάλλον βρίσκεται κοντά σε ηπειρωτική στεριά, αφενός διότι η ακτογραμμή της είναι ορατή από τη νήσο (*είδε πάλι εκείνη τη θολή στεριά, στη θέση της ήταν, Ωραία δεν είναι αντικατοπτρισμός, αλήθεια είναι: ΛΕΓ, σ. 116*), πράγμα που εξηγεί γιατί ο Στρατιώτης Οδυσσέας στο τέλος του μυθιστορήματος κατορθώνει να φτάσει με τη σχεδία του στην αμμουδερή ακτή που έβλεπε από το νησί (*παραπαίων έκαμε δύο βήματα επί της ακτής, και έπειτα εγρονάτισε διά να πάρει μερικές ανάσας ο*

²³ Βλ. G. Deleuze (2004), *Desert Islands and Other Texts, 1953-1974*, Los Angeles: Semiotext(e), σ. 9.

²⁴ Στο ίδιο.

δυστυχήσ: ΑΕΓ, σ. 197)· αφετέρου, διότι φυσικά φαινόμενα, όπως αυτό που προκαλεί τη βύθιση της βραχονησίδας, παρατηρούνται σε παράγωγα νησιά.

Το νησί Ίσλα Μπόα του ομώνυμου μυθιστορήματος ανήκει στην κατηγορία των αρχικών νησιών. Παρόλο που η ακριβής τοποθεσία του δεν δηλώνεται στο κείμενο, αναφέρεται ότι οι παίκτες, για να φτάσουν στο νησί, πέταξαν με το υδροπλάνο πάνω από νησιά της Καραϊβικής, όπως το Νησί των Φιδιών και οι βρετανικές Παρθένες Νήσοι (*ΙΜπ*, σ. 45) και ότι πριν ξεκινήσει το reality show διέμειναν στο Σαν Χουάν, πρωτεύουσα του Πουέρτο Ρίκο: *Κάναμε μικρές διαδρομές από το ξενοδοχείο προς επιλεγμένα σημεία του Σαν Χουάν (ΙΜπ*, σ. 37).

Στην περίπτωση του νησιού Άγιος του μυθιστορήματος *Ο κόσμος στα μέτρα του* αναφέρεται ρητά η τοποθεσία: *Κείται εις τον Ατλαντικόν Ωκεανόν, εις τα ανοικτά της ανατολικής ακτής των ΗΠΑ (ΚσΜ*, σ. 29), με πρωτεύουσά του την Τριχερούσα και 41.812 πληθυσμό. Αρκετά απομακρυσμένο από την ηπειρωτική χώρα, θα μπορούσε κι αυτό να χαρακτηριστεί αρχικό ή ωκεάνιο νησί.

Εκτός, όμως, από την κατάταξη των νησιών σε αρχικά και παράγωγα με κριτήριο τη γεωγραφική τους θέση και τη γεωλογική τους προέλευση υπάρχει και η κατάταξη των νησιών ανάλογα με τον σκοπό που επιτελούν. Σύμφωνα με τον S.A. Royle²⁵, τα νησιά χωρίζονται σε ονειρικά, επιστημονικά και πραγματικότητες νησιωτικής διαβίωσης. Συχνά, οι κάτοικοι του δυτικού κόσμου θεωρούν τα νησιά παράδεισους, τόπους επιθυμίας, συνηθισμένες τοποθεσίες σαγήνευσης και συναισθηματικής αποφόρτισης που παίζουν ισχυρό ρόλο στη διαμόρφωση της δυτικής φαντασίας²⁶. Στη δυτική λογοτεχνία το νησί απεικονίζεται μαζί με τα συναφή χαρακτηριστικά του: το μικρό μέγεθος, τα γαλανά και ζεστά νερά, τις χρυσαφένιες αμμουδιές, το τροπικό κλίμα²⁷. Στην πραγματικότητα, όμως, η παρουσίαση των νησιών ως παραδείσων αποτελεί προϊόν μάρκετινγκ. Τα νησιά διαφημίζονται ως τα τελευταία παρθένα μέρη πάνω στη γη²⁸ καλλιεργώντας ένα μυστήριο γύρω από αυτά προκειμένου να αυξήσουν τη δημοτικότητα και, συνεπώς, τα έσοδά τους, Ωστόσο, η καθημερινή νησιωτική ζωή σπάνια ταυτίζεται με τη φαντασίωσή της²⁹.

²⁵ Royle, ό.π., σ. 9.

²⁶ Baldacchino, "The Lure of the Island...", ό.π., σ. 55.

²⁷ P. Hay (2006), "A Phenomenology of Islands", *Island Studies Journal* 1 (1), σ. 27.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 19.

²⁹ Royle, ό.π., σ. 16.

Ως ονειρικά νησιά προβάλλονται το Ίσλα Μπόα και ο Άγιος στα μυθιστορήματα του Αστερίου και του Χωμενίδη, παραπλανώντας τα κύρια αφηγηματικά πρόσωπα. Οι παίκτες του reality show στο *Ίσλα Μπόα*, μόλις αντικρίζουν το ομώνυμο νησί, θεωρούν ότι θα περάσουν ένα μικρό χρονικό διάστημα σε έναν τροπικό παράδεισο, μια παραδεισένια ετεροτοπία: *η θάλασσα που αγκάλιαζε την κοιλιά του σιδερένιου μας κήτους ήταν τυρκουάζ, λίγα μέτρα πιο πέρα η αμμώδης παραλία του Ίσλα Μπόα έμοιαζε παραδεισένιο όνειρο* (ΙΜπ, σσ. 51-52). Πιστεύουν ότι εκεί θα τους δοθεί η ευκαιρία να αποδράσουν τόσο από το ψυχολογικό τέλμα της καθημερινότητας, ξεχνώντας προσωρινά τα προβλήματά τους, όσο και από το οικονομικό αδιέξοδο στο οποίο τους οδήγησε η οικονομική δυσπραγία. Αντιστοίχως, ο Μάρκος Σιμώτας στο μυθιστόρημα του Χωμενίδη θεωρεί ότι η μετάβασή του στον Άγιο και τη διακυβέρνηση του νησιού αποτελούν για τον ίδιο διακοπές διαρκείας σε ένα τροπικό νησί: *Εγώ πάω στον Άγιο τουρίστας! Χομπίστας!* (ΚσΜ, σ. 72). Έχει την πεποίθηση ότι το νησί λόγω της τοποθεσίας του θα είναι ένας μικρός παράδεισος με καταγάλανα νερά και χρυσαφένιες παραλίες. Ωστόσο, η πραγματικότητα δεν ανταποκρίνεται στην προσδοκία του. Η ακρογιαλιά *άλλοτε στένευε κι άλλοτε πλάταινε και σκεπαζόταν αδιάλειπτα σχεδόν από παχύ φύκι* (ΚσΜ, σ. 76), ενώ στο μεγαλύτερο μέρος του δρόμου κατά μήκος της παραλίας, από το αεροδρόμιο μέχρι το λιμάνι, αντικρίζει φτωχικές κατοικίες και παράγκες.

Μοναδική περίπτωση επιστημονικού νησιού³⁰ αποτελεί το νησί στο μυθιστόρημα του Αστερίου όπου διεξάγεται «Το Πείραμα του Ίσλα Μπόα». Ο αρχικός στόχος ήταν να λειτουργήσει ως εργαστήριο μικρής κλίμακας για την πειραματική εφαρμογή θεωριών και τη συστηματική αποτύπωση διαδικασιών, όπως συμβαίνει σε νησιά που αξιοποιούνται για επιστημονικούς λόγους³¹. Στο νησί του Ατλαντικού δοκιμάζεται για πρώτη φορά ένα πείραμα συμβίωσης, στο πλαίσιο ενός τηλεοπτικού προγράμματος, με το σκεπτικό ότι η μικρή έκτασή του μπορεί να οξύνει τις διαφορές μεταξύ των παικτών και να οδηγήσει ευκολότερα σε αντιπαλότητες.

Ένα νησί που μπορεί να συνιστά παράδεισο για έναν άνθρωπο στις διακοπές του, συγχρόνως μπορεί να αποτελεί φυλακή για τους νησιώτες ή τους εποχιακούς κατοίκους του όταν στερείται ευκαιριών και υπηρεσιών. Συνεπώς, τα νησιά αποτελούν συγχρόνως έκφραση της επιθυμίας των επισκεπτών για ρομαντισμό και μυστήριο αλλά

³⁰ Στο ίδιο, σ. 20.

³¹ Στο ίδιο, σσ. 19-20.

και χώρο εγκλωβισμού των ονείρων των κατοίκων τους. Ανάλογα με την ψυχρότητα των ανθρώπων που βρίσκονται σε αυτά μπορούν να αποτελέσουν κατά περίπτωση σταθμούς απομόνωσης, φυλακές, παράδεισους διακοπών ή, απλώς, τόπους όπου εκτυλίσσεται η καθημερινότητα³².

Παρότι φανταστικά, τα τρία νησιά που αποτελούν το θέμα αυτής της μελέτης μπορεί να θεωρηθούν και ως *πραγματικότητες νησιωτικής διαβίωσης* (island realities)³³. Η ζωή στο νησί μπορεί να φαίνεται ρομαντική στους κατοίκους της πόλης, στην πραγματικότητα είναι μια φυλακή για πολλούς από τους κατοίκους του³⁴. Το Ίσλα Μπόα προβάλλει ως νησί-φυλακή. Οι ωραίες παραλίες και τα τυρκουάζ νερά από ονειρικά τοπία γίνονται μάλλον τα όρια της φυλακής των δέκα διαφορετικών παικτών που, εγκαταλειμμένοι σε έναν τροπικό τάφο, περιμένουν το τέλος. Το αποτέλεσμα είναι το πείραμα συμβίωσης να μετατραπεί σε «πείραμα θανάτου»³⁵.

Η πείνα μάς είχε βάλει σ' ένα δρόμο χωρίς επιστροφή, εκεί όπου ο εγκέφαλος παύει να λειτουργεί κανονικά αφήνοντας το σώμα σε πλήρη αδράνεια ν' αναμένει το θάνατο. [...] Αν ποτέ βρεθείτε σε μια τέτοια κατάσταση, που το απεύχομαι, να ξέρετε πως έχετε παραδοθεί και πλησιάζετε γοργά στο τέλος.

(*ΙΜπ*, σ. 338)

Το ίδιο, αν και σε μικρότερο βαθμό, συμβαίνει και στον νεαρό δικηγόρο –γιο εκτελεσθέντος ήρωα της Εθνικής Αντίστασης– Μάρκο Σιμότα, ο οποίος με απόφαση του Ανδρέα Παπανδρέου ορίζεται Κυβερνήτης στον Άγιο. Το νησί των ονείρων και των προοπτικών εξελίσσεται γι' αυτόν σε νησί-εφιάλτη. Αφενός, δεν βρίσκει εκεί την ειδυλλιακή ατμόσφαιρα που υπολόγιζε, αλλά ένα νησί σε τραγική οικονομική κατάσταση, θύμα της παραγωγής και του εμπορίου ναρκωτικών. Αφετέρου, σε αυτό το νησί σκοτώνεται ο γιος του Αρθούρος σε τροχαίο ατύχημα. Η Τριχερούσα και το υπόλοιπο νησί δεν αποτελεί φυλακή μόνο για τον Μάρκο και τη Μαρίνα αλλά και για τους κατοίκους του, οι οποίοι βρίσκονται σε κατάσταση απόλυτης ανέχειας:

«Και τι σου δείχνει, θαρρείς, ο Κωσταλέξης; Την αληθινή εικόνα; [...] Είδες παιδιά με ξυρισμένα κεφάλια να τρέχουν πλάι στα σκατόνερα; Μπήκες σε κανένα χαμόσπιτο; Εντάξει, εδώ και μια δεκαετία έχουν βάλει παντού ηλεκτρικό.

³² Baldacchino, "The Lure of the Island...", ό.π., σ. 59.

³³ Στο ίδιο, σ. 21.

³⁴ Στο ίδιο.

³⁵ Βλ. και *ΙΜπ*, σ. 201.

Έχουν αγοράσει ραδιόφωνα, στους καφενέδες έχουν και τηλεοράσεις [...] Αλλά μέχρις εκεί...»

«Ωστε υπάρχει μεγάλη φτώχεια στον Άγιο.» (ΚσΜ, σσ. 109-110)

Πολλοί μεταναστεύουν στην Αμερική, χωρίς να επιστρέφουν πίσω στον Άγιο, με σκοπό να ζήσουν ένα καλύτερο παρόν και να δημιουργήσουν ένα ελπιδοφόρο μέλλον. Τέλος, νησί-φυλακή είναι από την αρχή και η νήσος Νόημα. Ο Στρατιώτης Οδυσσέας συλλαμβάνεται και μεταφέρεται στο νησί ως φυλακισμένος πριν βρεθεί ναυαγός και γίνει νεκροθάφτης στη βραχονησίδα. Μετά την τρίτη μέρα παραμονής του εκεί και την ταφή των δύο πτωμάτων, ο ίδιος αρχίζει να νιώθει φυλακισμένος. *Το νησί ήταν η φυλακή του* (ΑΕΓ, σ. 120). Η πραγματικότητά του ισούται με τη βραχονησίδα-φυλακή από την οποία δεν μπορεί να ξεφύγει λόγω των υδάτινων δεσμών.

1.4. Είδη νησιωτών

Ανάλογα με τον τρόπο που συμπεριφέρονται στο νησί οι κάτοικοι, μόνιμοι και εποχιακοί, και οι τουρίστες που το επισκέπτονται διακρίνονται διαφορετικά είδη νησιωτών. Μία πρώτη κατηγορία αποτελούν οι *νησόφιλοι* (islophiles)³⁶, άνθρωποι γοητευμένοι από το νησί χωρίς να προσδιορίζουν απαραίτητα τι είναι αυτό το οποίο τους ενθουσιάζει. Αγαπούν τη νησιωτική ζωή και πολλοί από αυτούς είχαν ή έχουν ως όνειρο να κατοικήσουν σε κάποιο νησί. Εκ διαμέτρου αντίθετοι με τους πρώτους, οι *νησοφοβικοί* (islophobes)³⁷ τρομοκρατούνται στην ιδέα να αποκλειστούν εκεί σε περίπτωση οποιουδήποτε αιφνίδιου περιστατικού το οποίο θα ματαιώσει τα σχέδιά τους για επιστροφή στην ηπειρωτική χώρα. Παράλληλα, μοιάζουν να φοβούνται τις μυστικιστικές αλήθειες οι οποίες κρύβονται στη γραφικότητα ή την εξωτικότητα του νησιού. Τέλος, υπάρχουν και οι *νησομανείς* (islomanes)³⁸ οι οποίοι, μαγεμένοι από τη μυστηριώδη γοητεία που τους ασκούν τα νησιά, εκδηλώνουν έναν μανιώδη ενθουσιασμό.

³⁶ G. Baldacchino (2004), "The Coming of Age of Island Studies", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 95 (3), σ. 247.

³⁷ Στο ίδιο.

³⁸ Στο ίδιο.

Νησόφιλος γίνεται σταδιακά ο Μάρκος Σιμώτας, καθώς με την πάροδο του χρόνου αγαπά τη ζωή στο νησί. Η συναναστροφή του με τους κατοίκους του νησιού³⁹, περισσότερο με τους ανθρώπους που ζουν σε φτωχικές γειτονιές και λιγότερο με τη μανιάτικη αριστοκρατία, τον πείθει να μείνει στην Τριχερούσα και να προσπαθήσει για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και την εξάλειψη της ανέχειας των κατοίκων. Στην αγάπη που αισθάνεται γι' αυτόν τον τόπο έχει συμβάλει και η Μαρίνα Παπαδοπούλου, με την οποία ονειρεύεται να δημιουργήσει οικογένεια στον Άγιο: [...] *η αγάπη είχε, από σύμπτωση ή θαύμα, ενσαρκωθεί κι έπλεε μέσα σε έναν σάκο με αμνιακό υγρό* (ΚσΜ, σ. 265). Ωστόσο, μετά το τραγικό δυστύχημα και τον θάνατο του γιου του Αρθούρου σε βρεφική ηλικία, το νησί αρχίζει να πνίγει τον Μάρκο. Από νησόφιλος γίνεται νησοφοβικός, αισθάνεται τον κίνδυνο που διατρέχει να εγκλωβιστεί στον Άγιο, στο νησί που του στέρησε το παιδί του και αποφασίζει να φύγει το συντομότερο από εκεί.

Η Μαρίνα ανήκει αρχικά στους νησοφοβικούς. Ένωθε πάντα εγκλωβισμένη σε αυτό το νησί και επιθυμούσε να αποδράσει και να ζήσει στην Αθήνα: *Και ως τότε εγώ θα είμαι εγκλωβισμένη σε ετούτο εδώ το κωλονήσι;* (ΚσΜ, σ. 389). Στην πορεία, μεταλλάσσεται σε νησόφιλη, συνεχίζει να διαμένει στο νησί και δημιουργεί εκεί την οικογένειά της με τον Μοσχού.

Μεταλλαγή εμφανίζεται και στους παίκτες του Ίσλα Μπόα. Οι περισσότεροι από αυτούς ξεκινούν ως νησομανείς λόγω του ενθουσιασμού που τους προκαλεί η πρώτη τους επαφή με το τροπικό νησί και η πιθανότητα απόκτησης του χρηματικού επάθλου.

Στην πέρα πλευρά του νησιού επικρατούσε κλίμα γενικής ευφορίας. Η Άρις με την Ααρόν κυνηγιόντουσαν στην παραλία, ο οικολόγος Ντρέερ φορούσε μαγιώ βουτώντας συνεχώς με μια μάσκα για να χαρτογραφήσει το βυθό [...] (ΙΜπ, σσ. 56-57)

«Οι μισοί είναι απ' έξω και χαζεύουν το μέρος. [...] «Η Ααρόν περπατάει πάνω-κάτω σα να χορεύει», συνέχισα. [...]

«Ποιος τους πιάνει τώρα... Θα νομίζουνε ότι αυτό είναι που βλέπουνε, ένας μήνας διακοπές», είπε ο Ρότζερ. (ΙΜπ, σ. 58)

Μετά, όμως, τον τυφώνα και την εγκατάλειψή τους στο έρημο νησί ο φόβος του αποκλεισμού και της φυλάκισης γίνεται πραγματικότητα. Σταδιακά η ελπίδα χάνεται και τη θέση της παίρνει η συνειδητοποίηση του γεγονότος της εγκατάλειψης. Έτσι, οι

³⁹ Βλ. ενδεικτικά: *Πήγαινε στον καφερέ [...]* έπαιζε τάβλι και πρέφα με τους θαμώνες (ΚσΜ, σ. 151).

βραχύχρονοι επισκέπτες του νησιού καταλήγουν να ζήσουν εκεί έναν ολόκληρο χρόνο⁴⁰ και λόγω των συνθηκών εξελίσσονται σε νησοφοβικούς. Η παραμονή τους εκεί προκαλεί τρόμο στους περισσότερους που αποφασίζουν να αποδράσουν από το Ίσλα Μπόα με μια σχεδία, πράξη παράτολμη και θανατηφόρα που υποβάλλουν οι σκοτεινές και δυστοπικές συνθήκες επιβίωσης, η *ασφυκτική πίεση της πείνας και της μοναξιάς* (ΙΜπ, σ. 325) που επιδρούσε στην ψυχοσύνθεση των παικτών και δοκίμαζε τα όριά τους.

Παρά το γενικότερο δυστοπικό κλίμα, ο μόνος που μοιάζει να παραμένει στην κατηγορία των νησομανών είναι ο Φρανσουά, ο οποίος εξακολουθεί να επηρεάζεται, αν και με διαφορετικό τρόπο, από τη γοητεία που του ασκεί το νησί. Ο αρχικός ενθουσιασμός του για το χωρικό περιβάλλον μετατρέπεται σε ενθουσιασμό δημιουργίας, καθώς βρίσκει την περιπέτειά του αφορμή για τη διαμόρφωση μιας προφορικής αφήγησης σε σχέση με όσα συνέβησαν στο νησί, σε μια προσπάθεια να αντισταθεί στη λήθη, όπως εκμυστηρεύεται ο ίδιος στους διασώστες: *Θα άντεχα να μην ξεχάσω; Ο φόβος μου ήταν πάντα εκεί* (ΙΜπ, σ. 317).

Στο μυθιστόρημα του Μιχάλη Φακίνου, ο Στρατιώτης Οδυσσέας εμφανίζεται από την αρχή νησοφοβικός, κυρίως λόγω του δυστοπικού περιβάλλοντος του νησιού, μίας έρημης βραχονησίδας που *στέκι των γλάρων έμοιαζε παρά ανθρώπων* (ΛΕΓ, σ. 32), εξαιρετικά περιορισμένης έκτασης, καθώς *με μια ματιά μπορούσες να κυκλώσεις ολόκληρο το νησί* (ΛΕΓ, σ. 33). Η απουσία ζωής και η δυσσομία από τα περιττώματα την πτηνών σε συνδυασμό με τα υδάτινα δεσμά που περικυκλώνουν το νησί και αναχαιτίζουν φυσικά την όποια διάθεση για απόδραση (*ολόγυμνος πήδηξε στην θάλασσα [...] χτύπησε τα πόδια του ψάχνοντας να τα ακουμπήσει σε μια αμμώδη σιγουριά, κενό, βάθος αμέτρητο και σκοτεινό*: ΛΕΓ, σ. 117), έχουν αρνητικό αντίκτυπο στον ίδιο. Οι λάκκοι που σκάβει καθιστούν παρούσα τη μεταφυσική αλήθεια του θανάτου, αυξάνοντας την αίσθηση της φυλακής και τον τρόμο που νιώθει ως ναυαγός. Ο Στρατιώτης Οδυσσέας φοβάται το νησί, κυρίως φοβάται τί θα συμβεί την επόμενη ημέρα.

⁴⁰ Στην επέτειο ενός χρόνου από τη μέρα που το υδροπλάνο μάς είχε αφήσει στα νερά της δυτικής αμμουδιάς ξεκίνησε μια μεγάλη συζήτηση λίγο προτού πιάσει να σουρουπώνει. (ΙΜπ, σ. 327).

1.5. Έρημα νησιά

Ερημωμένα νησιά θεωρούνται αυτά που δεν κατοικούνται⁴¹, καθώς η έλλειψη των κατάλληλων συνθηκών που καθιστούν δυνατή την ανάπτυξη είτε χλωρίδας και πανίδας είτε ανθρώπινης ζωής, σταδιακά παύουν να υφίστανται, οδηγώντας στην ερήμωσή του. Βέβαια, ακόμη και αν υπάρχουν νησιά με πλούσια χλωρίδα και πανίδα, με τη μεγαλύτερη βιοποικιλότητα στον πλανήτη και γάργαρα νερά, θα παραμείνουν έρημα και ακατοίκητα εξαιτίας του έρημου ωκεανού που τα περιβάλλει. Σε αυτή την περίπτωση, για την έλλειψη κατοίκων ευθύνονται τα φυσικά, υδάτινα όρια των νησιών: «αυτό που είναι έρημο είναι ο ωκεανός γύρω από το νησί και όχι το ίδιο το νησί»⁴². Συνεπώς, η υπόσταση του έρημου νησιού είναι νοητή και όχι πραγματική, γεωγραφική⁴³.

Έρημο μπορεί να θεωρηθεί ένα νησί, ακόμη κι αν κατοικείται, και όταν οι άνθρωποι σε αυτό, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, επιλέγουν να απομακρυνθούν από τον υπόλοιπο κόσμο. Για παράδειγμα, οι νησιώτες συχνά επιδιώκουν να διαφέρουν από τον πλησιέστερο ηπειρωτικό τους χώρο και συγχρόνως να συμπορεύονται με αυτόν⁴⁴. Παράλληλα, όσοι επισκέπτονται τα νησιά επιδιώκουν να ζουν σε μία ετεροτοπία, μακριά από την καθημερινή κανονικότητά τους. Και στις δύο περιπτώσεις, οι νησιώτες και οι επισκέπτες είναι αυτοί που επιτείνουν την απομάκρυνση των νησιών από την ηπειρωτική χώρα⁴⁵, κόβοντας δεσμούς και επαφές.

Έρημο νησί του Ατλαντικού είναι το Ίσλα Μπόα. Παρά το γεγονός ότι εμφανίζει πλούσια βλάστηση και τροπικό κλίμα το οποίο είναι ιδανικό για την ανάπτυξη ποικίλης χλωρίδας και πανίδας, είναι έρημο γιατί βρίσκεται σε άγνωστη τοποθεσία, που δεν αποτελεί συνηθισμένο προορισμό μετακινήσεων ή διακοπών.

Θεωρούσαμε τυχαίο που δεν είχαμε δει ούτε ένα σκάφος να περνάει; Μα ήταν ξεκάθαρο πως η θέση του νησιού ήταν έξω από κάθε πιθανή πορεία των караβιών που πιθανώς να έπλεαν στην ευρύτερη περιοχή μας, πολύ μακριά από τα θαλάσσια μονοπάτια που έπαιρναν πιστά οι ναυτικοί. (*ΙΜπ*, σ. 331)

⁴¹ Βλ. Deleuze, ό.π., σ. 11.

⁴² Βλ. στο ίδιο.

⁴³ Στο ίδιο, σ. 13.

⁴⁴ Βλ. στο ίδιο, σ. 10.

⁴⁵ Στο ίδιο.

Οι συντεταγμένες του είναι γνωστές μόνο σε έναν άνθρωπο, ο οποίος δεν εμφανίζει καμιά διάθεση να το φέρει στο φως:

Ξέρεις τι ψάχνω. Είναι κάτι που μόνο εσύ μπορείς να μου δώσεις. Ίσλα Μπόα δεν υπάρχει πουθενά στο χάρτη κι ο Σάμερ είπε πως είναι όνομα που έβγαλες μόνος σου για να θολώσεις τα νερά. Θέλω να μου δώσεις την πραγματική ονομασία και τις συντεταγμένες για να στείλουμε βοήθεια. (ΙΜπ, σ. 278)

Με αυτόν τον τρόπο, ο Σάμν Κόου κρατά στα χέρια του τις ζωές δεκαέξι ανθρώπων και, ως δημιουργός του, διαχωρίζει το νησί από τον υπόλοιπο κόσμο καθιστώντας το έρημο. Η προσωπική επιθυμία του να διαφυλάξει το κύρος⁴⁶ του κρατώντας κρυφά την πραγματική ονομασία και την τοποθεσία του Ίσλα Μπόα μετατρέπει τους παίκτες σε ναυαγούς-ερημίτες και το νησί σε μία όαση μέσα στον έρημο ωκεανό.

Οι ναυαγοί-ερημίτες ελπίζουν στη διαφυγή τους από τη νήσο-όαση. Επιθυμούν την ένωση με τον υπόλοιπο κόσμο. Ωστόσο, μη γνωρίζοντας την ακριβή τοποθεσία και άνευ ειδικού εξοπλισμού, είναι εγκλωβισμένοι στο νησί, χωρίς να φέρουν οι ίδιοι την ευθύνη της απομάκρυνσης από την ηπειρωτική χώρα. Η παραμονή σε αυτή την όαση αποτελεί ορθότερη επιλογή έναντι της φυγής, διότι όπως η περιπλάνηση στην έρημο αυξάνει τις πιθανότητες θανάτου έτσι και η φυγή προς τον έρημο και απέραντο ωκεανό μειώνει τις πιθανότητες επιβίωσης. Γι' αυτό και η απόφαση της φυγής των συμπαικτών, συναυαγών και συνερημιτών τους, της Φου, του Τίμοθου και του Ρότζερ, χαρακτηρίζεται ως *προδιαγεγραμμένη αυτοκτονία χωρίς γυρισμό* (ΙΜπ, σ. 330). Το νησί, όπως και μία όαση, μπορεί να τους εξασφαλίσει μεγαλύτερη περίοδο επιβίωσης, καθώς προσφέρει νερό και τροφή, ανεξάρτητα από την ποιότητα και την ποσότητά τους: *υπήρχε τουλάχιστον μια βάση, αγαπητοί μου, μια δυνατότητα να βρίσκουμε, έστω και με υπέρμετρο κόπο, τροφή και νερό* (ΙΜπ, σ. 332). Η περιπλάνηση στον έρημο ωκεανό ελλοχεύει περισσότερους κινδύνους που απειλούν τη ζωή, όπως η έλλειψη νερού και τροφής, η έκθεση σε ακραία καιρικά φαινόμενα (τυφώνες, καταιγίδες, τσουνάμι) και τα αιμοβόρα ζώα.

Στην περίπτωση της νήσου Νόημα, η βραχονησίδα δεν αποτελεί έρημο νησί αλλά ερημωμένο, καθώς οι συνθήκες που επικρατούν δεν επιτρέπουν την επιβίωση ζωής παρά μόνο των γλάρων. Το περιβάλλον είναι εξαιρετικά άγονο⁴⁷. Ο Στρατιώτης

⁴⁶ *Κι όταν πια το θυμήθηκες, δύο μήνες μετά, μόλις βγήκες από το νοσοκομείο, έψαχνες να δεις πώς θα το κουκουλώσεις για να μην στρέψεις τους προβολείς της δημοσιότητας επάνω σου.* (ΙΜπ, σ. 275).

⁴⁷ [...] *πουθενά ένα δέντρο, ένας θάμνος, ούτε βρύα, ούτε λειχήνες, μόνο μερικές τούφες ξεραμένων αγκαθιών, κι αυτές γεμμένες από το βάρος των χεσιμάτων* (ΛΕΓ, σ. 33).

Οδυσσέας και τα γουρούνια-σύντροφοι επιβιώνουν από τις προμήθειες που φέρνει το ελικόπτερο στο νησί: *Μάζεψε κάπου μερικά αποφάγια, μην τα φάνε όλα μονοκοπανιάς τα γουρούνια. Κάντε οικονομία γιατί δεν ξέρω πότε θα ξανάρθω.* (ΛΕΓ, σ. 60). Όπως και στο Ίσλα Μπόα, ο μοναδικός κάτοικος της νήσου Νόημα δεν ευθύνεται για την απομόνωση και την ερήμωσή της. Η ευθύνη βαραίνει αυτούς που τον έχουν στείλει εκεί σε ρόλο νεκροθάφτη: *Θάψ' τους!* (ΛΕΓ, σ. 96). Ο λευκοντυμένος και οι υπόλοιποι στρατιώτες επιθυμούν τον αποκλεισμό του ναυαγού-ερημίτη χωρίζοντας το νησί από την ηπειρωτική χώρα. Η βραχονησίδα επιτελεί έναν σκοπό που δεν είναι άλλος από τη φυλάκιση του Οδυσσέα. Δεν υπάρχει κανένα μέσο που να ενώνει το νησί με την ηπειρωτική χώρα, παρά μόνο το ελικόπτερο που οι ίδιοι ελέγχουν. Κανένα πλοίο ή σκάφος δεν έχει δει να περνάει από το σημείο, ούτε καν σε μακρινή απόσταση:

Άσε που μπορεί και να μην περνάει τέτοιες ώρες καράβι από δω, δε θυμότανε κιόλας να είχε δει τόσες μέρες κάποιο πλεούμενο να περνάει, άγωνα γραμμή μάλλον, κανένας να μην έβλεπε τη φωτιά του και να πήγαινε χαμένη τούτη η πολύτιμη ξυλεία του. (ΛΕΓ, σ. 189)

Το νησί, λοιπόν, σε αυτή την περίπτωση είναι νησί-φυλακή και όχι νησί-όαση και τα νερά της έρημης θάλασσας γύρω από το νησί είναι ουσιαστικά υδάτινα δεσμά.

1.6. Νησιωτική ταυτότητα

Η μελέτη του νησιού θα πρέπει να διεξάγεται σε συνάρτηση με τον υπόλοιπο κόσμο· το νησί δεν αποτελεί κάτι το μεμονωμένο αλλά ένα ενιαίο σύνολο με την ηπειρωτική γη. Ο δυτικός πολιτισμός συνυπολογίζει τα νησιά, τα οποία αποτελούν τμήμα του⁴⁸. «Όσο μικρότερα, φτωχότερα ή λιγότερο κατοικημένα είναι τα νησιά τόσο πιθανότερο είναι να διοικούνται από άλλες μεγαλύτερες περιοχές»⁴⁹. Τα νησιά δεν αναλύονται αυτοτελώς, αλλά πάντα συνδυάζονται με τα γεγονότα του έξω κόσμου, καθώς από τη

⁴⁸ Βλ. J.R. Gills (2004), *Islands of the Mind: How the Western Imaginary Shaped the Atlantic World*, New York: Palgrave Macmillan, σ. 1.

⁴⁹ G. Baldacchino (2008), "Studying Islands: On Whose Terms? Some Epistemological and Methodological Challenges to the Pursuit of Island Studies", *Island Studies Journal* 3 (1), σ. 38.

μία απομακρύνονται από την ηπειρωτική χώρα αναφοράς, αλλά από την άλλη κατανοούνται μόνο μέσα από αυτή⁵⁰.

Οι νησιώτες αδυνατούν να οριοθετήσουν και να εκφράσουν τοπικές ανησυχίες και συμφέροντα⁵¹. Υποφέρουν ως άδηλα αντικείμενα της βούλησης των άλλων, αποτελώντας στόχους πολιτιστικών αποστολών, τουριστών, ερευνητών, επενδυτών, καλλιτεχνών και κινηματογραφιστών, μεταξύ άλλων. Με αυτό τον τρόπο, καθίστανται ανίσχυροι και ταυτόχρονα έρμαιοι του ανταγωνισμού μεταξύ αυτών και των εξωτερικών δυνάμεων που προσπαθούν να τους επιβληθούν⁵². Εντούτοις, οι κάτοικοι των νησιών χρησιμοποιούν εκ περιτροπής τον νησιωτικό τους χαρακτήρα, ανάλογα με τις συνθήκες. Πότε τονίζουν την απομόνωση και τις επιπτώσεις της ζωής στο νησί, πότε προσπαθούν να αναδείξουν την ενότητα που υπάρχει μεταξύ της κοινότητάς τους⁵³. Συνεπώς, ένα νησί είναι ένας κόσμος, αλλά ταυτοχρόνως εμπλέκεται και στον κόσμο. Μπορούμε έτσι να μιλήσουμε για «συγχρονικότητα» των κόσμων. Οι κόσμοι αυτοί επικοινωνούν μεταξύ τους. Ο καθένας αντανakλά κάποιες εικόνες του άλλου, οι οποίες ενδεχομένως να έχουν διαστρεβλωθεί, παραποιηθεί ή και ωραιοποιηθεί⁵⁴. Γι' αυτό και ο Σιμώτας στο μυθιστόρημα του Χωμενίδη αρχικά έχει μια διαφορετική εικόνα του νησιού, αυτή που επικρατεί στην ηπειρωτική χώρα. Ως εκ τούτου, θεωρεί εσφαλμένα πως και η στάση του Αγίου έναντι των Αμερικανών ταυτίζεται με την κεντρική κυβερνητική άποψη.

«Τι εννοείς; Να τα βάλω με τους Αμερικάνους; Εδώ κοτζάμ Παπανδρέου και δεν έχει τα κότσια...»

«Ποιους Αμερικάνους, αγόρι μου; Οι Αμερικάνοι είναι το πρόβλημα; [...] Οι Ελλαδίτες μάς πίνουν το αίμα! [...]» (ΚσΜ, σ. 109)

Οι νησιωτικές κοινωνίες, επομένως, εμπλέκονται τόσο στην παραγωγή όσο και στην αποφυγή των διεργασιών της παγκοσμιοποίησης. «Η μόνη μορφή διαφυγής από αυτές και η αλληλεπίδρασή τους με το μονοπώλιο, την ολότητα και την οικειότητα

⁵⁰ Baldacchino, "Editorials: Islands - Objects of Representation...", ό.π., σ. 248.

⁵¹ Baldacchino, "Studying Islands...", ό.π., σ. 39.

⁵² Royle, ό.π., σ. 4.

⁵³ Πβ. P.E. Steinberg (2005), "Insularity, Sovereignty and Statehood: The Representation of Islands on Portolan Charts and the Construction of the Territorial State", *Geografiska Annaler Series B Human Geography* 87 (B), σ. 254.

⁵⁴ Πβ. Augé, ό.π., σ. 129.

είναι, τυπικά, η εξορία»⁵⁵. Έτσι, κυρίως λόγω των πιέσεων που δέχονται από τη χώρα-κυβερνήτη, τα νησιά είναι δύσκολο να αναπτύξουν τη δική τους νησιωτική ταυτότητα.

Κατ' επέκταση, ο Άγιος μπορεί να ιδωθεί μόνον ως ένας ενιαίος κόσμος με την πατρίδα Ελλάδα, ως ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ηπειρωτικής χώρας. Αποτελεί έναν ξεχωριστό και, ταυτόχρονα, ενωμένο με την Ελλάδα κόσμο. Άλλωστε, αποτελεί και αποικία της, ενώ *επισημώς την ονομάζουν «κτήση»*, όπως παραδέχεται ο Ανδρέας Παπανδρέου στον Σιμότα (ΚσΜ, σ. 68). Οι κάτοικοι του Αγίου αδυνατούν να εκφράσουν τις ανησυχίες τους στην κυβέρνηση της Ελλάδας, καθώς η κεντρική πολιτική της κυβέρνησης είναι αντίθετη με τη βαθύτερη επιθυμία τους. Έτσι, φοβούνται να εκφράσουν την επιθυμία είσπραξης του ενοικίου που καταβάλλει η αμερικανική βάση που βρίσκεται στο νησί. Η επιθυμία τους αυτή είναι αντίθετη με την εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης Παπανδρέου με κεντρικό σύνθημα το *Έξω οι Βάσεις του Θανάτου* (ΚσΜ, σ. 69).

Ταυτοχρόνως, οι κάτοικοι του νησιού εξακολουθούν να υποφέρουν από εξωτερικά και εσωτερικά συμφέροντα. Το συμφέρον του νησιού είναι η τουριστική ανάπτυξη, μετατρέποντάς το σε έναν κοσμοπολίτικο τουριστικό προορισμό. Ωστόσο, αυτό δεν καθίσταται εφικτό όσο ο Άγιος αποτελεί «κτήση» της Ελλάδας. Η ανάπτυξη του νησιού εξαρτάται από το ενοίκιο της βάσης, το οποίο πηγαίνει στην ελληνική κυβέρνηση: *Έτσι και δεν μας έκλεβε η Αθήνα το νοίκι της βάσης, παράδεισος θα 'μασταν!* (ΚσΜ, σ. 109). Το νησί βρίσκεται σε δύσκολη θέση καθώς το μέλλον του εξαρτάται από εξωτερικούς παράγοντες: τουρισμό, εμβάσματα, εισαγωγές, εξαγωγές⁵⁶ κυρίως ναρκωτικών. Μοναδική λύση φαίνεται να είναι η επανάσταση των κατοίκων και η απόσχιση από την Ελλάδα. Θεωρούν ότι με αυτό τον τρόπο θα παράγουν «τη δική τους χωρικότητα, ό,τι, δηλαδή, είναι κατάλληλο για αυτούς και όχι για τους άλλους»⁵⁷.

Η νησιωτική ταυτότητα του Αγίου, επίσης, επηρεάζεται από ένα φάσμα περιορισμών, όπως η απόσταση και η ανάμειξη του πληθυσμού του. Η μετανάστευση έχει κληροδοτήσει στο νησί ένα εθνοτικά διαφορετικό και διαιρεμένο πληθυσμό⁵⁸, μία μείξη των φυλών που έχουν εγκατασταθεί εκεί (ΚσΜ, σ. 100).

⁵⁵ Βλ. Baldacchino, "Editorials: Islands - Objects of Representation...", ό.π., σ. 248.

⁵⁶ Baldacchino, "The Lure of the Island...", ό.π., σ. 8.

⁵⁷ Στο ίδιο.

⁵⁸ Royle, ό.π., σ. 3. Ας σημειωθεί ότι σύμφωνα με τον Baldacchino ("Studying Islands...", ό.π., σ. 39), κάτοικοι ενός νησιού θεωρούνται όχι μόνον οι νησιώτες που μόνιμα ζουν σε αυτό αλλά και οι εποχιακοί επισκέπτες και τουρίστες που, έστω και για λίγο, αποτελούν μέρος του πληθυσμού του.

Οι νησιώτες του Αγίου μπορεί να μπερδεύονται επειδή θεωρείται το νησί τους παράδεισος από τους ηπειρωτικούς, ενώ εκείνοι δυσκολεύονται και αγωνίζονται «*όλη τους τη ζωή σκυφτοί πάνω απ' τη γη*» (ΚσΜ, σ. 110) ενάντια στην υποαπασχόληση, στη διαρροή εγκεφάλων και δεξιοτήτων στις Η.Π.Α., στην παραγωγή ψυχοτρόπων φυτών ή τη νομιμοποίηση των εσόδων από παράνομες δραστηριότητες. Άλλοι κάτοικοι θα δεχτούν τον χαρακτηρισμό παράδεισο για το νησί τους ως αναγκαία μυθολογία, προκειμένου να ενισχυθεί ο τουρισμός. Οι κάτοικοι του Αγίου επιδιώκουν να προστατεύσουν ορισμένες ονειρικές όψεις του και να συμβάλουν στην αναγνώριση κάποιων άλλων, όπως την ομάδα καλαθοσφαίρισης του Αγίου με τη συμμετοχή της στο ελληνικό πρωτάθλημα. Έτσι, μπορούν να επανασχεδιάσουν «τον δικό τους νησιωτικό χώρο, σύμφωνα με τους δικούς τους όρους, όμως δεν τολμούν να διακινδυνεύσουν το παρόν»⁵⁹. Στο τέλος, παραιτούνται από τη διεκδίκηση των συμφερόντων τους και συμβιβάζονται με μια νέα συμφωνία που έγκειται σε δοσοληψίες: [...] *το ενοίκιο της στρατιωτικής βάσης των ΗΠΑ θα διατίθεται εφεξής για την ανάπτυξη του Αγίου. Η δε ομάδα καλαθοσφαίρισης θα συμμετέχει από την επόμενη περίοδο στο ελληνικό πρωτάθλημα...* (ΚσΜ, σ. 408).

«Το αίσθημα της μοναξιάς που βιώνουν μερικές φορές όσοι ζουν σε νησιά είναι κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα των επιπτώσεων των δικτύων της παγκοσμιοποίησης και όχι της ακτογραμμής των νησιών»⁶⁰. Η παγκοσμιοποίηση έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την ταυτότητα των νησιωτών, η οποία σε μερικά νησιά τείνει να εξαφανιστεί. «Σήμερα φαίνεται ότι τίποτα δεν διακρίνει πλέον ένα νησί από ένα τμήμα της ηπειρωτικής χώρας. Οι δρόμοι, τα σπίτια και οι κοινόχρηστοι χώροι μπορεί να μην έχουν τίποτα διαφορετικό σε αυτά»⁶¹, επισημαίνει ο Péron. Επομένως, η δημιουργία ή η ενίσχυση μιας ενιαίας ταυτότητας των κατοίκων των νησιών και μιας εμφανούς αίσθησης διαφοράς τους από τους κατοίκους των ηπειρωτικών χωρών λειτουργεί ως αμυντικός μηχανισμός κατά των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης.

Οι κάτοικοι του Αγίου μέσα από κοινά ενοποιητικά στοιχεία κατασκευάζουν αυτή την ταυτότητα. Τέτοια στοιχεία είναι η αγάπη που δείχνουν για τον συντοπίτη

⁵⁹ Βλ. Baldacchino, "The Lure of the Island...", ό.π., σ. 9.

⁶⁰ F. Polack (1998), "Writing and Rewriting the Island: Tasmania, Politics and Contemporary Island Fiction". Στο F.L.L. Brinklow (επιμ.), *Message in a Bottle: The Literature of Small Islands*, Charlottetown: Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island, σ. 229.

⁶¹ F. Péron (2004), "The Contemporary Lure of the Island", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 95 (3), σ. 328.

τους Μανώλη Χιώτη⁶², το κοινό αίσθημα της εκμετάλλευσης από την ηπειρωτική χώρα, καθώς και η ανέχεια που επικρατεί στο νησί. Μέσω της ανάπτυξης σχέσεων αμοιβαιότητας, εμπιστοσύνης, οικογένειας, παράδοσης και κοινωνικής αλληλεγγύης προσπαθούν να διαφυλάξουν τη νησιωτική τους ταυτότητα. Ο Shields, προκειμένου να αναδείξει αυτή την ενιαία νησιωτική ταυτότητα, αναφέρει:

Τα παιδιά που γεννιούνται σε [μικρά] νησιά διαφέρουν από τα άλλα παιδιά διότι γνωρίζουν κάθε βράχο και φράχτη της οικίας τους, κάθε γωνία και πόρτα, κάθε κόκκο άμμου και βότσαλο στην παραλία... Είναι σε θέση να κοιτάζουν έξω σε όλο το ευρύχωρο νερό και να παρατηρήσουν το θαύμα και την ποικιλομορφία του σπιτιού τους.⁶³

Την κινητήριου δύναμη για τις σχέσεις αυτές αποτελεί η γλώσσα τους⁶⁴. Στο φανταστικό νησί του Ατλαντικού, οι πολίτες επικοινωνούν σε μια δική τους διάλεκτο. *Το ψωμί το αποκαλούσαν «χλιεμπ». Το αγοράκι «μαλτσικό», τη μορφοσιά «μπελαφέμινα» και τα ζωτικά των παραμυθιών «λεπρικά», δάνειο από τα παλιά ιρλανδέζικα (ΚσΜ, σ. 153).*

Παράλληλα, οι περισσότεροι νησιώτες καθημερινά έρχονται αντιμέτωποι με την ακτογραμμή, ένα βασικό χαρακτηριστικό των νησιών, καθώς η σταθερή περίμετρος και το νερό λειτουργούν ως φυσικά σύνορα που τους διαχωρίζουν από τις ηπειρωτικές χώρες. «Τα θαλάσσια σύνορα είναι πάντα εκεί συμπαγή, ολικά και κυρίαρχα»⁶⁵. Η πανταχού παρούσα θάλασσα εντείνει την αίσθηση της ενότητας και της απομόνωσης των νησιωτών από τον υπόλοιπο κόσμο με αποτέλεσμα σε νησιά μικρότερης έκτασης η νησιωτική ταυτότητα να εμφανίζεται ενισχυμένη⁶⁶.

Κάθε νησί συγκροτεί διαφορετική νοοτροπία και κουλτούρα, η οποία πηγάζει από την αίσθηση των κοινών υδάτινων συνόρων⁶⁷ που αυξάνουν, σύμφωνα με τον Baum, το «γεγονός της διαφοράς»⁶⁸. Ο συνδυασμός των συνθηκών ζωής, των κοινών βιωμάτων, των σχέσεων αμοιβαιότητας, συνεργασίας και εμπιστοσύνης⁶⁹ των κατοίκων ενός νησιού τους ωθεί στη συνειδητοποίηση της ετερογένειας του κόσμου

⁶² Βλ. ΚσΜ, σ. 412.

⁶³ C. Shields (2004), *Collected Stories*, London: Fourth Estate, σ. 428.

⁶⁴ Baldacchino, "Editorials: Islands - Objects of Representation...", ό.π., σ. 248.

⁶⁵ Βλ. Péron, ό.π., σ. 300.

⁶⁶ Hay, ό.π., σ. 21.

⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 22.

⁶⁸ T. Baum (1997), "The Fascination of Islands: A Tourist Perspective". Στο D.G. Lockhart & D. Drakakis-Smith (επιμ.), *Island Tourism: Trends and Prospects*, London: Printer, σ. 24.

⁶⁹ Hay, ό.π., σ. 25.

τους⁷⁰ έναντι αυτού των κατοίκων ηπειρωτικών περιοχών δημιουργώντας το αίσθημα μιας ισχυρής νησιωτικής ταυτότητας. Με αυτόν τον τρόπο, η ύπαρξη των νησιών πραγματώνεται από τις διαφορές σε σχέση με άλλους κόσμους.

Τόσο η κοινότητα του Αγίου όσο και αυτή του Ίσλα Μπόα εμφανίζουν ισχυρή νησιωτική ταυτότητα, η πρώτη λόγω της κοινής ιστορικής συνείδησης, παράδοσης, γλώσσας και βιωμάτων, η δεύτερη λόγω κοινών εμπειριών και επιδιώξεων. Έτσι, στον Άγιο αναπτύσσονται σχέσεις αμοιβαιότητας, αφού οι πολίτες στηρίζονται στη μεταξύ τους βοήθεια για την αντιμετώπιση της φτώχειας, ενώ στο Ίσλα Μπόα σχέσεις συνεργασίας με στόχο τη συμβίωση και την επιβίωση. Επιπλέον, «η απρόσβλητη νησιωτική ταυτότητα αντλεί τη δύναμή της από την αντίθεση σε σχέση με την εικόνα και την ταυτότητα του άλλου»⁷¹. Ο Μάρκος παρατηρούσε τις διαφορές ανάμεσα στην Αθήνα και την Τριχερούσα, όχι μόνο γιατί έμοιαζε η δεύτερη σαν να έχει βγει από το παρελθόν (*Όσο περνούσε η ώρα, τόσο ο Μάρκος αισθανόταν πιο έντονα ότι είχε μπει στη μηχανή του χρόνου και είχε μεταφερθεί στο μακρινό παρελθόν* (ΚσΜ, σ. 83), αλλά και γιατί διέφερε τόσο πολύ από την πόλη που είχε συνηθίσει τόσα χρόνια. Το ίδιο συμβαίνει και με τη μικρή κοινότητα του Ίσλα Μπόα που έχει αναπτύξει τη δική της ταυτότητα όχι μόνο μέσα από το βίωμα κοινών ελλείψεων και περιορισμών αλλά και από τη διαφορά της σε σχέση με τους άλλους κόσμους, στους οποίους οι παίκτες είχαν δομήσει τις ζωές τους, όπως ο Ρέιμοντ με τον Καναδά ή η Μάνια με την Ελλάδα.

Ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή μη συγκεκριμένης αναφοράς, η εικόνα του νησιού είναι συνδεδεμένη στη σκέψη του ανθρώπου με κάτι το ονειρικό. Όταν η πραγματικότητα του νησιού περνάει από την ουτοπία στη δυστοπία, όταν ο παράδεισος μετατρέπεται σε ένα εργαστηριακό περιβάλλον, οι ίδιοι οι κάτοικοί του δυσκολεύονται να παρουσιάσουν ανοιχτά τις ανησυχίες και τις δυσκολίες τους. Έτσι, γι' αυτούς που δεν ζουν στο νησί συντηρείται η εντύπωση του επίγειου παράδεισου, η οποία όμως αλλοιώνει τη νησιωτική ταυτότητά του.

1.7. Νησιωτικός χαρακτήρας και δυστοπικότητα

Η νησιωτική ταυτότητα δημιουργείται από την απομόνωση και την οριοθέτηση, οι

⁷⁰ Augé, ό.π., σ. 131.

⁷¹ Βλ. στο ίδιο, σ. 129.

οποίες αρκετές φορές αποτελούν και παράγοντες που ενισχύουν τη δυστοπικότητα. «Η απομόνωση-περιχαράκωση ή ριζική απόσχιση ορίζει τη θεμελιώδη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα σε εκείνους και εμάς, ανάμεσα στον εχθρό και το φίλο»⁷². Η ύπαρξη ετερογένειας μεταξύ νησιού και ηπειρωτικής χώρας ενισχύουν την απομόνωσή του από τον υπόλοιπο κόσμο και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ενός ειδικού κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των κατοίκων του. Η οριοθέτηση, από την άλλη, συνδυαζόμενη με το γεγονός της διαφοράς⁷³ δίνει στο νησί τη χαρακτηριστική του μορφή: ένα κομμάτι στεριάς που περιβάλλεται από θάλασσα. Έτσι, τα φυσικά σύνορα του νησιού εγκλωβίζουν τους κατοίκους του σε αυτό, περιορίζοντας τη δυνατότητα των συχνών μετακινήσεων και καθιστώντας τους αποκλεισμένους σε ένα απομονωμένο περιβάλλον. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η ετερογένεια μπορεί να προσλάβει τη μορφή απόσχισης από τον πραγματικό κόσμο και να οδηγήσει στην εγκαθίδρυση μιας δυστοπικής κατάστασης.

Και στα τρία νησιά των μυθιστορημάτων που εξετάζονται εδώ η οριοθέτηση και η απομόνωση ενδυναμώνουν και διογκώνουν τις δύσκολες και δυσοίωνες συνθήκες που βιώνουν οι κύριοι χαρακτήρες, διότι τους εγκλωβίζουν σε ένα συγκεκριμένο πεδίο δράσης, μειώνοντας τη δυνατότητα διαφυγής από αυτές, χωρίς, όμως, να την αποκλείουν. Ωστόσο, στη διαφυγή ελλοχεύει ο κίνδυνος του θανάτου λόγω της απομάκρυνσης από τα όρια του νησιού, καθώς η απομόνωση του τελευταίου καθιστά την προσέγγιση κάποιας γειτονικής στεριάς σχεδόν ακατόρθωτη: *Αυτό που έκαναν ήταν σκέτη παραφροσύνη μα δεν γινόταν να μεταπειστούν ούτε εκείνη την τελευταία στιγμή* (ΙΜπ, σ. 337). Αυτό ισχύει, κυρίως, για το νησί Ίσλα Μπόα, το οποίο δεν έχει καμία σύνδεση με την ηπειρωτική χώρα. Δηλαδή, οι πιθανότητες επιβίωσης αυξάνονται λόγω της οριοθέτησης, ενώ μειώνονται εξαιτίας της απομόνωσης του νησιού: *Ζούσαμε πιο μόνοι από ποτέ* (ΙΜπ, σ. 337). Οι πέντε παίκτες που αποφασίζουν να μείνουν στο οριοθετημένο περιβάλλον του νησιού παρατείνουν τη διάρκεια ζωής τους, σε αντίθεση με τους φυγάδες που βρίσκονται εγγύτερα στον τερματισμό της, καθώς απομονώνονται ακόμα περισσότερο στον έρημο ωκεανό: *θα χρειαζόμασταν βδομάδες στο νερό για να διασταυρωθούμε με κάποιο [πλοίο], αν και εφόσον στεκόμασταν τόσο τυχεροί* (ΙΜπ, σ. 331).

⁷² Βλ. Φ. Τζέιμσον (2008), *Οι αρχαιολογίες του μέλλοντος*. Τόμ. 1: *Η επιθυμία που λέγεται ουτοπία*, μτφρ. Μ. Μαυρωνάς, Αθήνα: Τόπος, σ. 32.

⁷³ Βλ. Royle, ό.π., σ. 12.

Στην περίπτωση της νήσου Νόημα, η απομάκρυνση από τα όρια του νησιού, παρόλο που στην αρχή μοιάζει τρομακτική στον Στρατιώτη Οδυσσέα λόγω της μέτριας κολυμβητικής ικανότητάς του, τελικώς θεωρείται μονόδρομος. Όπως και στο *Ίσλα Μπόα*, η οριοθέτηση της βραχονησίδας προσφέρει αρχικά ασφάλεια σε σχέση με την απομάκρυνση από τα όρια του νησιού που προβάλλουν τον φόβο του θανάτου: *άρπαξε ένα βραχάκι και πετάχτηκε έξω, έπεσε πάνω στα παρατημένα ρούχα του βήχοντας, τρέμοντας και ηττημένος, η αναπνοή του σαν γάβγισμα σκύλου...* (ΛΕΓ, σσ. 117-118). Τελικά, όμως, η προσέγγιση της κοντινής, ορατής στεριάς, δεν μοιάζει ακατόρθωτη, γι' αυτό και ξεκινά την κατασκευή σχεδίας. Ο σεισμός καταργεί τα όρια, μαζί με την ελάχιστη ασφάλεια που παρεχόταν, επιτείνει την απομόνωση του ναυαγού στην έρημη θάλασσα. Η μοναδική επιλογή του Στρατιώτη Οδυσσέα είναι πια η προσέγγιση της ηπειρωτικής χώρας και η διαφυγή από οποιασδήποτε δυστοπική συνθήκη.

Ο Άγιος δεν είναι τόσο απομονωμένος, καθώς υπάρχουν μετακινήσεις, αν κι όχι τόσο συχνές, με άλλα μέρη του κόσμου:

Ο Άγιος συνδεόταν με την Αθήνα αραιά. Μία φορά στις δέκα μέρες το αεροπλάνο της Ολυμπιακής για το Σικάγο έκανε στάση στο αεροδρόμιο Φαλέξ Κολοκοτρώνης. Υπήρχε και μια πτήση της PanAm από Νέα Υόρκη [...] (ΚσΜ, σ. 72)

Εντούτοις, η δυνατότητα σπάνιας πρόσβασης και απομάκρυνσης από το νησί τοποθετεί το φανταστικό αυτό «ακριτικό έδαφος» (ΚσΜ, σ. 68) σε παρόμοια μοίρα με τα άλλα δύο. Η οριοθέτηση και ο αποκλεισμός του νησιού λειτουργούν δυστοπικά, καθώς εμποδίζουν τον Μάρκο να φύγει από το νησί όταν καταρρέει ψυχολογικά εξαιτίας του θανάτου του γιού του με αποτέλεσμα να επιτείνεται το αίσθημα του αποκλεισμού. Ο Σιμώτας είναι αναγκασμένος να παραμείνει στο νησί περιμένοντας την ημέρα της επόμενης πτήσης για Νέα Υόρκη.

Σε λογοτεχνικό επίπεδο, σύμφωνα με τον J. Kneale, ο νησιωτικός χαρακτήρας προκύπτει από τρία χαρακτηριστικά: την κατοχή, τον διαχωρισμό και τον μετασχηματισμό. Από τα τρία νησιά που εξετάζονται, ο Άγιος αποτελεί «κτήση» της Ελλάδας, όπως αναφέρει ο Παπανδρέου στον Σιμώτα κατά τη διάρκεια της συνάντησής τους (ΚσΜ, σ. 72), το Ίσλα Μπόα είναι ένα ιδιωτικό νησί που ανήκει σε μεγάλο όμιλο εταιρειών (ΙΜπ, σ. 58), όπως και το τηλεοπτικό κανάλι CNC που ήταν υπεύθυνο για τη διεξαγωγή του reality (ΙΜπ, σ. 276), ενώ η νήσος Νόημα ελέγχεται και αυτή με τη σειρά της από την εκάστοτε κυβέρνηση. Επομένως, οι κάτοικοι των τριών νησιών δεν είναι σε θέση να αποφασίσουν για το μέλλον του τόπου τους, συνιστώντας έρμια

διαφορετικών συμφερόντων τα οποία ορίζουν τις ζωές τους, προσδίδοντάς τους ένα δυστοπικό κλίμα. Παράλληλα, η κατοχή συνεπάγεται και ένα είδος επιτήρησης και πειθαρχίας των κτήσεων.

Η κατοχή, όμως, εμφανίζει μία ακόμα διάσταση. Τα νησιά δεν ανήκουν μόνο σε εξωτερικούς παράγοντες, αλλά και στους ίδιους τους κατοίκους τους. Οι νέοι κάτοικοι επανεκτιμούν και χαρτογραφούν το νησί μέσω περιπλανήσεων, προκειμένου να το υποτάξουν. Σχεδόν αμέσως μετά την άφιξή τους, εξερευνούν το νησί και σχηματίζουν μια συνολική εικόνα γι' αυτό, δίνοντας ονόματα σε τοποθεσίες του νησιού⁷⁴. Με αυτόν τον τρόπο, ο Μάρκος Σιμότας ξεκινά την περιήγησή του στο νησί. Άλλοτε γνωρίζει τις ομορφιές του νησιού ως εκδρομέας συνοδευόμενος από τη Μαρίνα (*ΚσΜ*, σ. 155) κι άλλοτε επισκέπτεται χωριά και μέρη του νησιού με την ιδιότητα του κυβερνήτη, ακολουθώντας τον προκάτοχό του Κωσταλέξη:

Τα Σαββατοκύριακα τον έβαζε στην Μπιούικ και, αδιαφορώντας για τη φθορά των ελαστικών της στα κατσάβραχα, τον περιέφερε στα χωριά, μην παραλείποντας και τον πιο ασήμαντο οικισμό. (*ΚσΜ*, σ. 93)

Οι παίκτες του Ίσλα Μπόα ονομάζουν περιοχές του νησιού με βάση τους τόπους καταγωγής του, όπως την παραλία «Αργεντινή» και τις τοποθεσίες «Βερολίνο», «Καναδάς», «Σαγκάη», «Κένυα» (*ΙΜπ*, σ. 327) ενώ, παράλληλα, εξερευνούν τις ομορφιές του δάσους και του βυθού. Το ίδιο κάνει και στη νήσο Νόημα ο Στρατιώτης Οδυσσέας, ο οποίος την περπατάει όλη καθημερινά και είναι σε θέση να διακρίνει ακόμα και ποιος βράχος έχει φύγει από τη θέση του: *επέλεξε να κάνει το γύρο του νησιού, να μετρήσει σε βήματα την έκτασή του, δεν του φαινόταν μεγάλο, σίγουρα ακατοίκητο, στέκι των γλάρων έμοιαζε παρά ανθρώπων* (*ΛΕΓ*, σ. 32).

Ο διαχωρισμός έγκειται στην αντίθεση ανάμεσα στη θάλασσα και τη γη. Τα νησιά ερημώνονται όχι γιατί είναι ακατοίκητα αλλά γιατί το υδάτινο στοιχείο που τα περιβάλλει δημιουργεί την αίσθηση του έρημου νησιού. «Η απομάκρυνση, λοιπόν, είναι συνώνυμο της απομόνωσης του νησιωτικού χώρου. [...]»⁷⁵. Σε πολλές περιπτώσεις η απομόνωση είναι βραχύβια και η σύνδεση των χαρακτήρων με τη συνηθισμένη καθημερινότητά τους δεν παύει να υφίσταται⁷⁶. Στο *Ίσλα Μπόα*, οι παίκτες που συμμετέχουν στο πείραμα το επιτυγχάνουν αφηγούμενοι την προσωπική

⁷⁴ Kneale, ό.π., σ. 205.

⁷⁵ Βλ. στο ίδιο, σ. 206.

⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 207.

τους ιστορία και τα κίνητρα που οδήγησαν τον καθένα στη λήψη της συγκεκριμένης απόφασης «με τη μορφή διαδοχικών μονολόγων που θυμίζουν reality show»⁷⁷. Στο μυθιστόρημα *Ο κόσμος στα μέτρα του* πολύ λίγες είναι οι αναφορές στη ζωή του Σιμώτα στην Αθήνα μετά την άφιξή του στο νησί, διότι ο ίδιος δηλώνει *μηδενός εχόμενος και μηδένα έχων* (ΚσΜ, σ. 401) από τον πρότερο βίο του. Εξίσου λίγες είναι και οι αναφορές στην προγενέστερη ζωή του βασικού αφηγηματικού προσώπου στο μυθιστόρημα του Μιχάλη Φακίνου. Ο Στρατιώτης Οδυσσέας θυμάται μόνον μέσα από αναλαμπές της μνήμης κάποια στοιχεία ή γνώσεις της πρότερης ζωής του.

Το τρίτο και τελευταίο χαρακτηριστικό των λογοτεχνικών νησιών κατά τον Kneale είναι ο μετασχηματισμός της ταυτότητας των προσώπων⁷⁸. Οι παίκτες του Ίσλα Μπόα αναθεωρούν τον πρότερο βίο τους και μεταμορφώνουν το εγώ τους. Η δυστοπία του περιβάλλοντος τούς μετασχηματίζει πνευματικά, καθιστώντας τους σκληρούς ανθρώπους με ζωώδη ένστικτα: *Υπήρχε βία στον τρόπο του, οργή που ξεπηδούσε από τα βάθη της μαύρης του ψυχής* (ΙΜπ, σ. 328). Το ίδιο συμβαίνει και στην ψυχοσύνθεση του Σιμώτα που δεν βγαίνει αλώβητος από την παραμονή του στον Άγιο. Τα γεγονότα που βιώνει εκεί τον οδηγούν σε μια *νεκροζώντανη κατάσταση* (ΚσΜ, σ. 402) και στον αλκοολισμό, προκειμένου να του επιφέρουν τη λήθη που έχει ανάγκη.

Τα δυστοπικά συμβάντα του Ίσλα Μπόα, της βραχονησίδας του Στρατιώτη Οδυσσέα και του Αγίου ωθούν τους χαρακτήρες να επαναπροσδιορίσουν τις προτεραιότητες της ζωής τους προκρίνοντας την ανάγκη για σωματική και πνευματική επιβίωση. Επομένως, «τα νησιά αποτελούν κομβικό τόπο, έναν τόπο που αλλάζει την αντίληψη της ζωής βοηθώντας τους ήρωες να θέσουν άλλες προτεραιότητες»⁷⁹. Οι καινούργιες εμπειρίες, οι συνθήκες ζωής, τα περιβάλλοντα των νησιών οδηγούν τα αφηγηματικά πρόσωπα στην αναθεώρηση του πρότερου βίου τους και στην ολοκληρωτική μεταβολή της προσωπικότητάς τους⁸⁰.

⁷⁷ Βλ. Π. Καπούζου (2016). "Το παιχνίδι και η ηθική της μετανεωτερικής συμβίωσης". Στο E. Deltso & M. Papadopoulou (επιμ.), *Changing Worlds & Sings of the Time: Selected Proceedings from the 10th International Conference of the Hellenic Semiotics Society* (σσ. 834-843). Volos: The Hellenic Semiotics Society, σ. 839.

⁷⁸ Στο ίδιο.

⁷⁹ Βλ. στο ίδιο, σ. 208.

⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 209.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΔΥΣΤΟΠΙΑ ΤΩΝ ΝΗΣΙΩΝ

2.1. Η δυστοπία ως αποτέλεσμα της κοινωνικής κρίσης

Σε περιόδους μεγάλων αλλαγών και κρίσεων κατά τις οποίες επικρατεί κοινωνική, οικονομική και ηθική σύγχυση παρατηρείται, σύμφωνα με τον Keith Booker⁸¹, η εμφάνιση όλο και περισσότερων ουτοπικών, κυρίως δυστοπικών, κειμένων στη λογοτεχνία. Οι συγγραφείς τους προσπαθούν να δώσουν κατευθυντήριες οδηγίες προκειμένου η πραγματικότητα να μη μετατραπεί σε δυστοπία. Η δυστοπική φαντασία δεν αποτελεί απλώς ένα «κοινωνικό ισοδύναμο», δηλαδή μια ιδεολογία, αλλά είναι κάτι αντίστοιχο μιας χειρονομίας⁸², καθώς προτείνει δράσεις που αντικαθιστούν δραστηριότητες της καθημερινής ζωής. Παραλλάσσοντας την καθημερινότητα και τοποθετώντας τη σε ένα άλλο, συμβολικό επίπεδο το αναγνωστικό κοινό συνδέεται υποσυνείδητα και ταυτίζεται με το κείμενο.

Ο άνθρωπος-παρατηρητής κατά τη μετανεωτερικότητα βλέπει τις οικείες καθημερινότητες με έναν ασυνήθιστο τρόπο. Παρατηρεί ότι «τα προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών δεν μπορούν να λυθούν από τα παραδοσιακά σχήματα ελπίδας όπως είναι η επιστήμη, η θρησκεία και η πολιτική»⁸³. Η λογοτεχνία δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα δημιουργίας ενός ιδεατού-φανταστικού κόσμου που μπορεί να έχει τη μορφή, τους κανόνες, τις λειτουργίες που επιθυμεί ο κάθε συγγραφέας⁸⁴. Αυτός ο κόσμος προτείνεται είτε ως λύση στα προβλήματα της εποχής είτε ως προειδοποίηση για το μέλλον στην περίπτωση των δυστοπιών.

Η σύγχρονη οικονομική κρίση της Ελλάδας, από το 2010 και εξής, άλλαξε ριζικά τη θεώρηση της κοινωνίας δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για τη συχνότερη καταφυγή των λογοτεχνών στην κατασκευή δυστοπιών. Στα τρία μυθιστορήματα, τα δυστοπικά νησιά υποβάλλουν ένα είδος κριτικής των υφιστάμενων καταστάσεων και λειτουργούν ως προειδοποιήσεις για τους κινδύνους που παραμονεύουν. Οι κοινωνίες ή οι κοινότητες που παρουσιάζουν είναι αλληγορικές εκδοχές της πραγματικότητας

⁸¹ K. Booker (1994), *The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism*, Westport: Greenwood Press, σ. 14.

⁸² Τζέιμσον, ό.π., σ. 79.

⁸³ Βλ. Booker, ό.π., σ. 141.

⁸⁴ Τζέιμσον, ό.π., σ. 44.

που λαμβάνει χώρα⁸⁵. Επειδή είναι αδύνατο να αλλάξουν τα μεμονωμένα χαρακτηριστικά της τρέχουσας ελληνικής πραγματικότητας, εφόσον επηρεάζεται ολόκληρη η αλυσίδα των γεγονότων, οι πραγματικές συνθήκες ανάγονται σε έναν άλλο χώρο και χρόνο δράσης⁸⁶ και, συνεπώς, «η πραγματικότητα μεταβάλλεται ολοκληρωτικά»⁸⁷. Ωστόσο, προέρχονται από την υφιστάμενη κοινωνική, οικονομική και πολιτική κρίση.

Η δυστοπία ως κριτική των κακώς κειμένων, των ελλείψεων του παρόντος και, πιθανώς, και του μέλλοντος, πηγάζει από την πολιτική απογοήτευση που νιώθει ο άνθρωπος⁸⁸. Επιτίθεται μέσω της κριτικής στις τρέχουσες συνθήκες, στην εκμετάλλευση των ανθρώπινων όντων, ενώ βάζει εναντίον των προβληματικών καταστάσεων του σύγχρονου παρηκμασμένου κόσμου⁸⁹. Έχει ως στόχο να κάνει τον άνθρωπο να συνειδητοποιήσει τα ιδεολογικά και πνευματικά δεσμά στα οποία έχει περιέλθει. Γι' αυτό διογκώνει τις δυστυχίες και τις αδικίες της καθημερινότητας και εγκλωβίζει σε αδιέξοδα τους κεντρικούς χαρακτήρες προκειμένου να αναδείξει τη ρίζα του προβλήματος και να υποδείξει τρόπους για την εξάλειψή του⁹⁰. Η δυστοπία ασκεί έμμεση κριτική μέσω συμβολικών αναπαραστάσεων της πραγματικότητας δημιουργώντας την εντύπωση ότι είναι ανιστορική, ότι αποφεύγει ή και ότι καταργεί εντελώς την πολιτική συγκυρία. Τα απομονωμένα νησιά ενδείκνυνται γι' αυτή την αναγωγή, καθώς η γεωγραφική τους θέση τα διαφοροποιεί από τον χώρο της ελληνικής κοινωνίας, δημιουργώντας την ψευδαίσθηση ότι αναφέρονται σε μια απομακρυσμένη, δυστοπική πραγματικότητα. Εμφανίζονται ως

ένα δριμύ κατηγορώ της σύγχρονης κοινωνίας, που είναι βίαιη και καταπιεστική, κατατρύχεται από τη διαφθορά και την εκμετάλλευση του ανθρώπου, ενώ η ιεραρχική οργάνωση αναπαραγάγει την ταξική ανισότητα⁹¹.

Τα δυστοπικά νησιά των μυθιστορημάτων του Αστερίου, του Φακίνου και του Χωμενίδη αναδεικνύουν την απελπισία στην οποία η οικονομική, πολιτική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα της κρίσης έχει οδηγήσει πολλούς ανθρώπους. Για

⁸⁵ Booker, ό.π., σ. 15.

⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 86.

⁸⁷ Στο ίδιο.

⁸⁸ Στο ίδιο, σσ. 16-19.

⁸⁹ Τζέιμσον, ό.π., σ. 64.

⁹⁰ Στο ίδιο, σσ. 44-45.

⁹¹ Στο ίδιο, σσ. 95-96.

ορισμένους ο θάνατος μοιάζει να είναι η μοναδική λύση, γι' αυτό και προσπαθούν οι ίδιοι να θέσουν ένα τέλος στη ζωή τους και, κατ' επέκταση, στις απόκοσμες συνθήκες που βιώνουν. Αυτή η σκέψη περνά από το μυαλό του Στρατιώτη Οδυσσέα. Οι δυστοπικές συνθήκες που επικρατούν στο νησί (πτώματα, επιτήρηση, γλάροι, σεισμοί) ωθούν τον ήρωα στην απόγνωση και στην απόφαση της φυγής από τη ζωή. Προκειμένου να γλυτώσει από τη νήσο-φυλακή, σκέφτεται να τερματίσει τη ζωή του με το περίστροφο του Παρασκευά: *Και τότε είδε το περίστροφο του Παρασκευά [...] το ακούμπησε στον κρόταφο, η ηδονή του δαχτύλου στη σκανδάλη (ΛΕΓ, σ. 179)*. Απόπειρα αυτοκτονίας επιχειρεί και ο Σιμώτας στο μυθιστόρημα Ο κόσμος στα μέτρα του. Ο Μάρκος, νιώθοντας υπεύθυνος για το δυστύχημα και τον θάνατο του μικρού του γιου, αποφασίζει να βάλει τέλος στις Ερινύες και τη ζωή του⁹². Απελπισμένος, στρέφεται στην υπέρτατη μορφή δυστοπίας, τον θάνατο, επιχειρώντας να κρεμαστεί από έναν σωλήνα που βρίσκεται στο ταβάνι με τη γραβάτα που φορούσε στην κηδεία του παιδιού του, τονίζοντας έτσι τις ενοχές του για το γεγονός. Παρόμοια διάθεση εμφανίζουν και οι συμμετέχοντες στο πείραμα του Ίσλα Μπόα. Η δυστοπική καθημερινότητα του νησιού, που αποτελεί προβολή της πραγματικότητας, τους εξωθεί στην παραίτηση. Σαν παθητικοί παρατηρητές περιμένουν τον θάνατο ανήμποροι να κάνουν κάτι για να τον αποτρέψουν. Έχουν σταματήσει να παλεύουν με τις απόκοσμες δυνάμεις και αποδέχονται την ήττα τους από το έρημο νησί: *Σ' αυτή την ιδιότυπη χώρα της εξαθλίωσης, σ' αυτό τον χαμένο παράδεισο του Ίσλα Μπόα, ο θάνατος θα περίμενε υπομονετικά να γιορτάσει καθώς αναμενόταν να καταφτάσει πλησίσιος από στιγμή σε στιγμή (ΙΜπ, σ. 322)*. Η κατάθλιψη κερδίζει σταδιακά τη μάχη καθώς συνειδητοποιούν ότι ο άνθρωπος είναι ανάξιος εμπιστοσύνης: *Η απώλεια του ανθρώπινου παραδείσου μαζί με το ψυχικό και σαρκικό ξεγύμνωμα είναι βαρύ φορτίο όταν δεν είσαι προετοιμασμένος να ανταποκριθείς (ΙΜπ, σσ. 325-326)*. Η ασυτία και η κατάπτωση από ασθένειες, όπως η ελονοσία από την οποία νοσεί η Μάνια, η παίκτρια ελληνικής καταγωγής⁹³ αποτελούν δυστοπικά σύμβολα που ανακαλούν μέρος της τρέχουσας ελληνικής πραγματικότητας⁹⁴.

⁹² *Τότε αποφάσισα να αυτοκτονήσω (ΚσΜ, σ. 403)*.

⁹³ *Δύο εβδομάδες μετά βγήκε αίμα από τη μύτη και τ' αυτιά και η Μάνια έπεσε σε λήθαργο. Ο πιο συμπαθητικός από τους μαύρους βοηθούς [...] μου έκανε νόημα με χέρια και με πόδια πως την είχε τσιμπήσει κουνούπι (ΙΜπ, σ. 266)*.

⁹⁴ Όλο και περισσότερο αυξάνονται τα άτομα που πάσχουν από κατάθλιψη, ενώ ο αριθμός των αυτοκτονιών έχει εκτοξευθεί από το ξεκίνημα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Παρατηρητήριο Αυτοκτονιών του Κέντρου Ημέρας για την Πρόληψη της Αυτοκτονίας (στοιχεία ετών 2016-2018).

Η διαφοροποίηση του χώρου και της κοινωνίας των δυστοπικών νησιών αποτελεί έναν φανταστικό θύλακα της πραγματικής ελληνικής κοινωνίας την περίοδο της κρίσης. Συγκεκριμένα, «παρέχει ένα χώρο στον οποίο μπορούμε να επεξεργαστούμε και να πειραματιστούμε με νέες επιθυμίες του κοινωνικού συνόλου»⁹⁵. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Άγιος συνιστά έναν "θύλακα δυστοπίας" μέσα στην πραγματικότητα της κρίσης. Βρίσκεται εκτός των ορίων της Ελλάδας γεωγραφικά και κοινωνικά, όμως παρουσιάζει τη γενική κρίση αξιών της περιόδου. Το ίδιο συμβαίνει στο νησί Ίσλα Μπόα όπου έχουν εγκλωβιστεί οι παίκτες. Παρόλο που το νησί δεν υφίσταται για τους άλλους ανθρώπους, αναπαριστά τον σύγχρονο κόσμο και τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης δίνοντας μια εικόνα της μεταβολής παλαιότερων θεσμών και πολιτισμών, καθώς και της αγανάκτησης που επιφέρει η καταστροφή τους⁹⁶, μέσα από αναπαραστάσεις που επηρεάζουν μόνο το νησί, τοπικά⁹⁷.

Η εταιρεία κατέρρευσε σαν πύργος από τραπουλόχαρτα μέσα σε μια εβδομάδα. [...] Κατεβάσαμε ρολά, κλείσαμε και φύγαμε όλοι. Το κεντρικό κτίριο εκκενώθηκε και το κανάλι ξεκίνησε να παίζει επαναλήψεις μόνο και μόνο επειδή δύο-τρεις από τους τεχνικούς αρνήθηκαν να κλείσουν τους διακόπτες κι επέμεναν να δουλεύουν στην κεντρική κονσόλα. (ΙΜπ, σ. 267)

Οι επιπτώσεις του γεγονότος αυτού φαίνεται να επηρεάζουν κυρίως τους κατοίκους του Ίσλα Μπόα, τους δέκα παίκτες και το τηλεοπτικό συνεργείο, και λιγότερο τον κόσμο έξω από το νησί.

Όπως ακριβώς λειτουργεί το τηλεοπτικό κανάλι στο μυθιστόρημα του Αστερίου, έτσι λειτουργεί και η επανάσταση που ετοιμάζεται στον μυθιστόρημα του Χωμενίδη. Οι κάτοικοι του νησιού σχεδιάζουν εξέγερση, η οποία θα μπορούσε να παρομοιαστεί με τα επεισόδια και τις διαδηλώσεις εναντίον του δεύτερου μνημονίου που έγιναν στην Ελλάδα στις αρχές του 2012. Παρότι δεν αλλάζουν την έκβαση των γεγονότων, οι συνθήκες της ζωής στα νησιά-δυστοπίες από μόνες του συνιστούν έναν σχολιασμό της πραγματικότητας στην οποία κρυπτικά παραπέμπουν.

Στην περίπτωση του Αγίου, και πάλι η δυστοπία αποβλέπει στη σάτιρα της ελληνικής κοινωνίας. Μέσω της μικρής κοινότητας του νησιού, σχολιάζεται η Ελλάδα

⁹⁵ Τζέμισον, σ. 51.

⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 69.

⁹⁷ Το τηλεοπτικό δίκτυο CNC, υπεύθυνο για τη διεξαγωγή του reality show, παραπέμπει υπαινκτικά σε ένα ελληνικό τηλεοπτικό δίκτυο που είχε κηρύξει και αυτό πτώχευση, όπως και το φανταστικό κανάλι.

και καυτηριάζονται οι δομές της, ο τρόπος που δρουν οι πολιτικοί και η υποκρισία που επιδεικνύουν:

Στις 15 Ιουλίου 1983 υπογράφηκε η νέα συμφωνία για τις βάσεις. Ο Ανδρέας Παπανδρέου την παρουσίασε σαν δρομολόγηση της απομάκρυνσης των αμερικάνικων στρατευμάτων από το ελληνικό έδαφος. Στην Ουάσινγκτον πανηγυρίστηκε ως εξασφάλιση της παραμονής τους. Το κείμενο, στην πραγματικότητα προέβλεπε την παράταση της λειτουργίας τους για πέντε χρόνια. (ΚσΜ, σσ. 323-324)

Ανεξάρτητα από τον τρόπο που το κείμενο παρουσιάζει τα ποικίλα σημεία ετερότητας και διαφοράς, συχνά αναφέρεται ότι ο Άγιος αντιπροσωπεύει την Ελλάδα. Έτσι, το νησί αποβαίνει ένας ιδιότυπος μετασχηματισμός της σύγχρονης κοινωνίας της Ελλάδας⁹⁸. Από αυτή την άποψη, το δυστοπικό όραμα σχετικά με το πανηγύρι στο Πέραν μπορεί να θεωρηθεί σχόλιο για τα ζητήματα της Ελλάδας και την κατάστασή της. Ειδικότερα, ως παραίτηση του Σιμώτα, αναδεικνύει αμαρτωλά ανθρώπινα πάθη που παρεισφρέουν ακόμα και στον πιο απομακρυσμένο χώρο: «*Πήγα με ζώο...*» μονολόγησε κατάπληκτος. «*Με ζώα πήγες. Και των δύο φύλων*» τον διόρθωσε η Μαρίνα (ΚσΜ, σ. 168). Το βακχικό πανηγύρι στο Πέραν ως παραίτηση του Σιμώτα παραπέμπει σε κτηνώδη ένστικτα, βαθιά κρυμμένα στο ασυνείδητο⁹⁹ του ανθρώπου¹⁰⁰, που έρχονται στην επιφάνεια όταν η πάλη του για την επιβίωση τον αποκτηνώνει: *Ήταν παραίτηση λοιπόν το όργιο; Αυτό που νόμιζε κτηνοβασία ήταν μια απλή υπνοβασία, ένα όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριανού ύπνου υπό την επήρεια φτηνού αλκοόλ;* (ΚσΜ, σ. 309).

Με ανάλογο τρόπο, οι παίκτες στο Ίσλα Μπόα όλο και περισσότερο αφήνουν τον εξευγενισμένο εαυτό τους, υποχωρώντας σε ένα προγενέστερο στάδιο εξέλιξης του ανθρώπου. Όσο αυξάνεται η παραμονή τους στο νησί, τόσο περισσότερο αποκτούν συνήθειες πρωτόγονων ανθρώπων. Πρώτη φορά το κτηνώδες αίσθημα εμφανίζεται στη

⁹⁸ Τζέιμσον, ό.π., σ. 71.

⁹⁹ Βλ. S. Freud (2020), *The Ego and the Id*, New Delhi: General Press, σσ. 8-15. Κατά τον Freud, υπάρχουν διαδικασίες και δραστηριότητες που ανάγονται τόσο σε παιδικές όσο και σε τρέχουσες εμπειρίες, αναμνήσεις, φόβους, επιθυμίες, ορέξεις, ορμές, σκέψεις και ελπίδες που παραμένουν εκτός της επίγνωσης του ατόμου. Οι βαθιά κρυμμένες στο ασυνείδητο διαδικασίες και δραστηριότητες αυτές παύουν να απειλούν το άτομο με απαράδεκτες επιθυμίες και παρορμήσεις, τις οποίες προληπτικά - λογοκριτικά- απομονώνει.

¹⁰⁰ Τζέιμσον, ό.π., σ. 78.

σφαγή του κατσικιού, κατά την οποία σταδιακά, ο ένας μετά τον άλλον, μετατρέπονται σε θηρία. Στην αρχή, η θέα του ζώου και η μυρωδιά του αίματος και των εντέρων φρέναρε τον ενθουσιασμό κάποιων που δεν είχαν ξαναδεί ζωντανά σφαγή και γδάρσιμο (ΙΜπ, σ. 290). Αργότερα, όσοι είχαν ξαφνιαστεί δυσάρεστα από το θέαμα, όπως ο Ρότζερ και η Φου, άρχισαν σιγά σιγά να συνηθίζουν και πλησίαζαν ολοένα βοηθώντας στη διαδικασία του κομματιάσματος. Λίγο μετά, τα χέρια τους είχαν βουτηχτεί στο αίμα (ΙΜπ, σ. 291). Οι παίκτες, μέρα με τη μέρα, αποποιούνται την ανθρώπινη φύση τους. Η προσπάθεια επιβίωσης είναι το μοναδικό ένστικτο που κυριαρχεί και έχει υπερκαλύψει κάθε πτυχή της πνευματικότητάς τους. Αυτό γίνεται φανερό από τον τρόπο που τρέφονται¹⁰¹ και από τη μεταξύ τους συμπεριφορά. Όλοι έχουν γίνει πιο οξύθυμοι λόγω του αισθήματος της πείνας που τους κατακλύζει. Υπάρχει ένας συνεχής εκνευρισμός για το τίποτα, που κρύβει συνήθως μέσα του μια διαφωνία για τα πάντα (ΙΜπ, σ. 327). Εξίσου δυστοπικός και ζοφερός είναι ο εφιάλτης του Φρανσουά, στο τέλος του μυθιστορήματος, που παρουσιάζει τους ναυαγούς του Ίσλα Μπόα να χτυπούν ο ένας τον άλλον με γροθιές, τους άνδρες να έχουν υποταχτεί στον Μαρσέλ και τους υπόλοιπους γεροδεμένους μαύρους και τις γυναίκες να βιάζονται κτηνωδώς κατ' εξακολούθηση από τους παλιούς τους συντρόφους με μια ζωώδη ανάγκη για σεξ κι επιβολή (ΙΜπ, σ. 335). Η αποκτήνωση και η διολίσθηση στη βαρβαρότητα ερμηνεύεται από τον αφηγητή του Χωμενίδη ως αποτέλεσμα της υπερτίμησης των ανθρώπινων ορίων και αντοχών.

2.2. Από την ετεροτοπία στη δυστοπία

Τα νησιά συγκροτούν διαφορετικούς κόσμους από «την ηπειρωτική χώρα, στην οποία υποτάσσονται, από άλλα έθνη, ακόμα και από άλλα νησιά»¹⁰². Από την πολλαπλότητα προκύπτει η «ετερογένεια των κόσμων»¹⁰³. Για τα αφηγηματικά πρόσωπα των τριών μυθιστορημάτων τα νησιά αρχικά θεωρούνται «προσωρινές χωροθεσίες της

¹⁰¹ *Τρώγαμε λαίμαργα σα λύκοι με χέρια που έτρεμαν απ' την αδυναμία και την αβιταμίνωση.* (ΙΜπ, σσ. 309-310).

¹⁰² Πβ. Augé, ό.π., σ. 129.

¹⁰³ Βλ. στο ίδιο, σ. 131.

ετερότητας»¹⁰⁴, καθώς εξουδετερώνουν όλες της καθημερινές συνήθειες του ανθρώπου. Λειτουργούν, δηλαδή, ως τόποι έξω από τα περιβάλλοντα της καθημερινότητας, την οποία διαφοροποιούν και αλλάζουν. Και τα τρία θεωρούνται χώροι βραχυπρόθεσμης φιλοξενίας. Μάλιστα, η διαμονή στον Άγιο και στο Ίσλα Μπόα πιθανολογείται ότι θα τους εξασφαλίσει μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Ο Μάρκος Σιμώτας, με σύνταξη τέως κυβερνήτη, δεν θα χρειαστεί να εργαστεί ξανά στη ζωή του, ενώ ο νικητής του πειράματος θα γίνει εκατομμυριούχος.

Τα νησιά αυτά λειτουργούν ως *ετεροτοπίες*¹⁰⁵, σύμφωνα με τον Foucault, και ως *ετεροχρονίες*¹⁰⁶. Αποτελούν ετεροτοπίες ορισμένης διάρκειας, καθώς το διάστημα της εκεί παραμονής των ηρώων είναι καθορισμένο. Παράλληλα, όμως, επιτελούν συγκεκριμένη λειτουργία. Ο Άγιος συνιστά *ετεροτοπία αντιστάθμισης*¹⁰⁷, καθώς εξωτερικοί παράγοντες ρυθμίζουν τη ζωή των κατοίκων του. Το ίδιο ακριβώς ισχύει και για τη νήσο Νόημα, όπου οι κινήσεις και η συμπεριφορά του Στρατιώτη Οδυσσέα επιβάλλονται από ένα δίκτυο επιτήρησης.

Ωστόσο, το σκηνικό στο Ίσλα Μπόα μεταβάλλεται όταν καταργείται η προσωρινότητα. Η προκαθορισμένη παραμονή ενός μήνα στο νησί μετατρέπεται σε παραμονή διάρκειας που υπερβαίνει το έτος: *Στην επέτειο ενός χρόνου από τη μέρα που το υδροπλάνο μάς είχε αφήσει στα νερά της δυτικής αμμουδιάς ξεκίνησε μια μεγάλη συζήτηση λίγο προτού πιάσει να σουρουπώνει (ΙΜπ, σ. 327)*. Έτσι, η ετεροτοπία μετατρέπεται σε έναν καθημερινό χώρο, παύοντας να υφίσταται ως άλλος χώρος. Παράλληλα, ο χώρος της καθημερινής διαβίωσης λόγω των συνθηκών που επικρατούν (ασιτία, τροπικά και δυσοίωνα καιρικά φαινόμενα, εγκατάλειψη) μεταβάλλεται σε δυστοπία.

Η ετεροτοπία του νησιού Άγιος μετατρέπεται σε καθημερινότητα τη στιγμή της απόφασης της μόνιμης εγκατάστασης του Μάρκου Σιμώτα σε αυτό: *«Το αποφάσισα, Γιώργο» μου 'πε «θα μείνω στον Άγιο... Κατάλαβα αυτές τις μέρες ότι τίποτε δεν με δένει με την Αθήνα. Εδώ είναι πλέον ο τόπος μου» (ΚσΜ, σ. 251)*. Για να επισφραγίσει την παραμονή του στο νησί, μεταφέρει εκεί και τα οστά της μητέρας του, αποκόπτοντας κάθε δεσμό με την Ελλάδα. Η δυστοπία του νησιού είναι εμφανής στη ζωή των

¹⁰⁴ Βλ. Μ. Foucault (2012), «Άλλοι χώροι [Ετεροτοπίες]», *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα*. μτφρ. Τ. Μπέντζελος. Αθήνα: Πλέθρον, σ. 259.

¹⁰⁵ Βλ. Foucault, ό.π., σσ. 225-270.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 265.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 268.

κατώτερων τάξεων που, εργάζονται ως δουλοπάροικοι για τους Μανιάτες φεουδάρχες στη νησιωτική ταξική ιεραρχία. Για τον Μάρκο, η καθημερινότητα μετατρέπεται σε δυστοπία με τον θάνατο του γιου του, οπότε το νησί μετατρέπεται για τον ίδιο σε έναν τόπο ψυχικού εγκλωβισμού.

Στη περίπτωση της νήσου Νόημα η ετεροτοπία δεν μεταβάλλεται, καθώς η παραμονή του Στρατιώτη Οδυσσέα διαρκεί μόλις έξι ημέρες. Ως εκ τούτου, η ετερογενής τοποθεσία συνυπάρχει με τη δυστοπική πραγματικότητα του νησιού συνιστώντας ένα είδος *ετερογενούς δυστοπίας*.

Η ύπαρξη ετερογένειας των κόσμων δεν αφορά μόνο τους τόπους και τους χώρους, αλλά έχει και «μία ατομική διάσταση, που συνιστά μόνη της έναν κόσμο»¹⁰⁸. Όλοι όσοι ανήκουν στον κόσμο του Ίσλα Μπόα, του Αγίου ή της νήσου Νόημα δεν μοιράζονται την ίδια ιδεολογία και τις ίδιες αξίες. Δεν ανήκουν στον ίδιο κόσμο, απλώς μοιράζονται κάποιες πλευρές του. Επομένως, παρατηρείται μία ανομοιογένεια και στις ίδιες τις κοινωνίες των νησιών, καθώς τα άτομα διαφέρουν ιδεολογικά, οικονομικά, ταξικά και κοινωνικά¹⁰⁹.

2.3. Αποκλεισμός και επιτήρηση

Η πρακτική του αποκλεισμού ή αλλιώς «ανθρωπεμεία»¹¹⁰ αποτελεί πάγια ποινική τακτική προκειμένου να ελέγχονται οι επικίνδυνες δυνάμεις της κοινωνίας και να αποβάλλονται τα επίφοβα στοιχεία από το κοινωνικό σώμα, διατηρώντας τα προσωρινά ή οριστικά απομονωμένα. Διακόπτεται, έτσι, οποιαδήποτε επαφή με την ανθρωπότητα. Με αυτό τον τρόπο, η κοινωνία ασκεί εξουσία στον αποκλεισμένο, όπως συμβαίνει και στις περιπτώσεις των νησιών. Η ελληνική κυβέρνηση εξουσιάζει τον Άγιο, καθιστώντας τον ρόλο του Κυβερνήτη διακοσμητικό (*ΚσΜ*, σ. 109). Στο Ίσλα Μπόα, η παραγωγή του reality ρυθμίζει τις συνθήκες διαβίωσης μέχρι την

¹⁰⁸ Βλ. Αυγέ, ό.π., σ. 131.

¹⁰⁹ Βλ. στο ίδιο. Για παράδειγμα, η ιδιοσυγκρασία του Γιούργκεν στο Ίσλα Μπόα είναι εντελώς αντίθετη από αυτή της Φου. Ο πρώτος είναι οικολόγος, άνθρωπος με πολλές ευαισθησίες, ενώ η δεύτερη μια ψυχρή οικονομολόγος που εργάζεται σε πολυεθνική εταιρεία.

¹¹⁰ Ανθρωπεμεία: άνθρωπος + έμέω-ω̄ (κάνω εμετό). Για τη χρήση του όρου, βλ. M. Foucault (2016), *Η τιμωρητική κοινωνία. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1972-73)*, μτφρ. Π. Αγγελόπουλος. Αθήνα: Πλέθρον, σ. 16.

εγκατάλειψη. Εκεί όμως που ασκείται μεγαλύτερη εξουσία στον αποκλεισμένο είναι στη νήσο Νόημα, όπου ο Στρατιώτης Οδυσσέας νομίζει ότι επιτηρείται και ότι είναι υποχρεωμένος να δίνει αναφορά:

Λοιπόν εκεί είτε ο λευκοντυμένος, είναι ο Καίσαρας... [...] Ο Καίσαρας, συνέχισε ο άλλος, είναι ένα μικρόφωνο υψηλής τεχνολογίας και εμβέλειας. Ακούει τα πάντα. [...] Λοιπόν, κάθε βράδυ, πριν κοιμηθείς, θα μιλάς στον Καίσαρα, θα κάνεις τον απολογισμό της ημέρας σου θα τα λες όλα, κάτι σαν προσευχή (ΛΕΓ, σ. 42)

Σύμφωνα με τον Foucault, «οι ποινικές τακτικές είναι οι πράξεις που εκτυλίσσονται εξ ολοκλήρου στο εσωτερικό της σφαίρας της εξουσίας. Οι σχέσεις της εξουσίας τίθενται σε εφαρμογή μέσω των ποινών που επιλέγονται»¹¹¹. Η ποινή που έχει επιλεγθεί στην προκειμένη περίπτωση είναι η εξορία σε μια έρημη βραχονησίδα, η απαγόρευση της παρουσίας του ατόμου σε δημόσιους χώρους, η στέρηση της οικίας του και των γεγονότων που συμβαίνουν σε αυτή ή γύρω από αυτή¹¹². Οι κάτοχοι της εξουσίας επιθυμούν να εκμαιεύσουν πληροφορίες από τον Στρατιώτη Οδυσσέα μέσω της ποινής που λειτουργεί εκβιαστικά.

Μια ακόμα ποινή που επιβάλλεται σε συνδυασμό με την εξορία είναι η ποινή του καταναγκασμού. Ο Στρατιώτης Οδυσσέας είναι υποχρεωμένος να σκάβει λάκκους συγκεκριμένων διαστάσεων με διαταγή των επιτηρητών του. Ο καταναγκασμός διαφέρει από άλλες ποινικές πρακτικές, καθώς είναι καθημερινός και αποτελεί ισχυρό εργαλείο της διαρκούς επιτήρησης¹¹³. Το άτομο υποχρεούται να παράγει έργο μέσα από το οποίο επιβάλλεται ο έλεγχος. Ο εξόριστος, λοιπόν, επιτηρείται καθ' όλη τη διάρκεια της ποινής του ή, τουλάχιστον, νομίζει ότι παρακολουθείται από έναν επιτηρητή πανοπτικά. Ακόμα και αν κανείς δεν τον εποπτεύει, θα πρέπει να δίνεται η εντύπωση μιας διαρκούς επιτήρησης¹¹⁴. Ο Στρατιώτης Οδυσσέας θεωρεί πως ο Καίσαρας ακούει τα πάντα, γι' αυτό και ξεχνά να δώσει αναφορά: *Ξέχασα..., ψιθύρισε ο Στρατιώτης Οδυσσέας. Ξέχασα να δώσω αναφορά στον Καίσαρα... Δεν πειράζει, νομίζω... Άλλωστε αυτός μπορεί να τ' άκουσε όλα...* (ΛΕΓ, σ. 148).

¹¹¹ Foucault, *Η τιμωρητική κοινωνία...*, ό.π., σ. 26.

¹¹² Πβ. στο ίδιο, σ. 20.

¹¹³ Στο ίδιο, σ. 105.

¹¹⁴ Πβ. στο ίδιο, σ. 110.

Με την εξορία και τον αποκλεισμό στο έρημο νησί οι επόπτες ελέγχουν ολοκληρωτικά τον χρόνο του ανθρώπου¹¹⁵, απομονώνοντάς τον από τον υπόλοιπο κόσμο. Προκειμένου να μην υπάρξει αντίσταση από τη μεριά του εξόριστου, επιβάλλονται καταναγκαστικά έργα και κανόνες πειθαρχίας που ελέγχονται μέσω της επιτήρησης¹¹⁶. Συνεπώς, η πειθαρχική εξουσία δημιουργεί εργατικό δυναμικό καθώς αυτό αποκτά πειθαρχικές συνήθειες. Ο Στρατιώτης Οδυσσέας μεταμορφώνεται σε νεκροθάφτη (*ΑΕΓ*, σ. 176), τηρώντας τους πειθαρχικούς κανόνες και «διασφαλίζοντας» την καθυπόταξή του στον λευκοντυμένο άνδρα. Χειραγωγούνται, όμως, με αυτόν τον τρόπο οι κινήσεις και η συμπεριφορά του για να επιτευχθεί ο μεγαλύτερος δυνατός έλεγχος και η μετατροπή του Στρατιώτη σε πειθήνιο όργανο της εξουσίας¹¹⁷.

Για να επιτύχει την απόσπαση πληροφοριών, το πειθαρχικό σύστημα τοποθετεί τον Στρατιώτη Οδυσσέα σε ένα νησί, έναν περιφραγμένο από υδάτινα δεσμά χώρο, ετερογενή προς τους άλλους. Ο χώρος αυτός διακόπτει τους επικίνδυνους δίαυλους επικοινωνίας και καθιστά τα πάντα ορατά, καθώς δεν υπάρχει τίποτα στο νησί που να εμποδίζει την επιτήρηση. Η νήσος δεν διαθέτει την παραμικρή βλάστηση, παρά μόνον ένα βαγόني που λειτουργεί ως κατάλυμα. Έτσι, ο Στρατιώτης Οδυσσέας θεωρεί ότι είναι διαρκώς εκτεθειμένος σε ένα εποπτικό βλέμμα που δεν είναι αντιληπτό. Η αίσθηση της διαρκούς αόρατης εποπτείας τον οδηγεί στην υιοθέτηση μιας πειθαρχικής συμπεριφοράς¹¹⁸. Όταν τελικά αποδεικνύεται ότι δεν υπάρχει επιτήρηση και ότι ο εκτοπισμένος έχει εξαπατηθεί, θύμα ενός καλοστημένου πειθαρχικού συστήματος για το οποίο εργάστηκε σκληρά, επέρχεται η λύτρωσή του από τον πειθαρχικό εξαναγκασμό που του επιβλήθηκε.

[...] τώρα μπορούσε να κάνει όση φασαρία ήθελε, να πει ό,τι του κατέβαινε, να φωνάξει, να κλάψει, να γελάσει, κανένας δεν θα τον άκουγε, Καίσαρας δεν υπήρχε, ούτε αυτί, ούτε μάτι, ούτε στόμα, μόνος του *επιτέλους ήταν, λεύτερος από τα αόρατα δεσμά τα ανύπαρκτα* (*ΑΕΓ*, σ. 188)

¹¹⁵ Foucault, *Η τιμωρητική κοινωνία...*, ό.π., σ. 192.

¹¹⁶ Στο ίδιο, σ. 194.

¹¹⁷ Στο ίδιο, σσ. 157-158.

¹¹⁸ M. Foucault (2011), *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος. Αθήνα: Πλέθρον, σσ. 199 και 214.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΔΥΣΤΟΠΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΙΑ

Η ματαιώση της επιθυμίας των χαρακτήρων και η ανεκπλήρωτή τους βούληση για δύναμη αποτελεί μοτίβο και στα τρία μυθιστορήματα που εξετάζονται στη συγκεκριμένη εργασία, καθώς παρουσιάζεται η πραγματικότητα της κρίσης των τελευταίων χρόνων στην Ελλάδα μέσω καλυμμένων αναπαραστάσεων της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Έτσι, δίνεται η ψευδαίσθηση ενός κοινωνικού μοντέλου, το οποίο αντλεί από την περίοδο της οικονομικής κρίσης και τις πραγματικές ματαιώσεις των επιθυμιών μεταμφιέζοντάς τες σε ένα φανταστικό περιβάλλον¹¹⁹. Η αποτυχία εκτέλεσης των βουλήσεων και των ονείρων των ανθρώπων στα χρόνια της κρίσης οδηγεί στη ματαιώση επιθυμιών και στα συναισθήματα απογοήτευσης, απόγνωσης και αυτοκαταστροφής που εντοπίζονται στα μυθιστορήματα *Ισλα Μπόα* και *Ο κόσμος στα μέτρα του*. Τα συναισθήματα που προκύπτουν από την ακύρωση των ονείρων είναι καταστροφικά και αυξάνουν τη δυστοπικότητα του χώρου.

Κάθε επιθυμία σε ένα δυστοπικό κείμενο θα πρέπει να βασίζεται σε μία δόση πραγματικότητας, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα πραγμάτωσής της¹²⁰. Έτσι, η πραγματικότητα της ελληνικής κρίσης λανθάνει στις καταστάσεις που βιώνουν τα πρόσωπα των μυθιστορημάτων, συσσωρεύοντας τις αντιρρήσεις και τα προβλήματα της πραγματικότητας που εμποδίζουν την εκπλήρωση των επιθυμιών. Προβλήματα όπως η ανέχεια ορισμένων κοινωνικών ομάδων, η ανεργία, η οικονομική δυσπραγία, η ανισότητα των κοινωνικών τάξεων, η έλλειψη κρατικών παροχών, η εξωτερική οικονομική βοήθεια και ο έλεγχος, καθώς και η άνοδος του φαινομένου του φασισμού δημιουργούν μια δυστοπική πραγματικότητα, η οποία αναπαρίσταται στις κοινότητες και τις κοινωνίες των τριών νησιών.

Η νιτσεϊκή *θέληση για δύναμη* δεν σημαίνει ότι η βούληση επιθυμεί τη δύναμη ούτε ότι η δύναμη είναι το κίνητρό της. Η δύναμη είναι μέσα στη βούληση η γενεσιουργός ενέργεια. Γι' αυτό και η θέληση για δύναμη είναι κατ' ουσίαν δημιουργική¹²¹. Ο άνθρωπος προσπαθεί συνεχώς να αποκτήσει περισσότερη δύναμη, η οποία αποτελεί μύχιο και ευσεβή πόθο ενός όντος. Στοχεύει στην υπέρβαση του ίδιου του τού εαυτού. Το χαρακτηριστικό της θέλησης για δύναμη είναι, ακριβώς, η

¹¹⁹ Τζέιμσον, ό.π., σ. 92, σημ. 17.

¹²⁰ Στο ίδιο, σ. 166.

¹²¹ G. Deleuze (2018), *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*. μτφρ. Γ. Σπανός, Αθήνα: Πλέθρον, σ. 123.

ενδυνάμωσή της. Κάθε επιτυχία αποτελεί βήμα ενίσχυσης της θέλησης για δύναμη στην αναζήτηση μιας μεγαλύτερης επιτυχίας κάθε φορά¹²². Η θέληση για δύναμη και όλες οι επιθυμίες έχουν ως απώτερο σκοπό την αναζήτηση της ευτυχίας ή της απόλαυσης¹²³.

Οι χαρακτήρες των τριών μυθιστορημάτων πηγαινόντας στα νησιά βρίσκονται στη διαδικασία αναζήτησης και εκπλήρωσης της επιθυμίας για ευτυχία. Προκειμένου να επιτευχθεί η επιθυμία της απόλαυσης, ο άνθρωπος, κινούμενος από εγωιστικά και ιδιοτελή κίνητρα, αδιαφορεί για τους γύρω του. «Η βούληση των ανθρώπων επιδιώκει να πάει πάνω από αυτούς τους ίδιους και ο άνθρωπος που επιθυμεί να δημιουργήσει πέρα από τον εαυτό του έχει την καθαρότερη θέληση»¹²⁴.

Η φύση της επιθυμίας, δηλαδή η ιδιοτέλεια ή η ανιδιοτέλειά της, συνδέεται με το καθολικό και το εξατομικευμένο. Η εξατομικευμένη φύση της βούλησης με την αθεράπευτα εγωιστική φαντασίωση απωθεί όχι γιατί είναι ιδιοτελής αλλά διότι επιβάλλεται από την κοινωνία και τον σύγχρονο πολιτισμό. Με αυτόν τον τρόπο, εμφανίζεται «μια πληθώρα ανταγωνιστικών και ασύμβατων επιθυμιών που προκύπτουν από την κοινωνική τάξη των πραγμάτων και την πολιτισμική τους έκφραση»¹²⁵. Οι επιταγές, λοιπόν, του σύγχρονου κόσμου επιβάλλουν το κυνήγι του χρήματος, την απόκτηση εξουσίας και επιρροής, καθώς και την αναγνωρισιμότητα και την καταξίωση του ανθρώπου, σε οποιαδήποτε έκφραση της ζωής του, ως αναγκαίες προϋποθέσεις για την κατάκτηση της ευτυχίας και της απόλαυσης. Αυτή η εξατομικευμένη επιθυμία συνιστά κεντρικό μοτίβο και στα τρία μυθιστορήματα που μελετά η παρούσα εργασία.

Όσον αφορά την καθολική επιθυμία δεν είναι τόσο μια κοινωνική δυνατότητα όσο μια πρόφαση, ένα σύστημα εξωραϊσμού που εμφανίζεται ως ανιδιοτελές και προτείνει μια καθομολογούμενη αφηρημένη έννοια, η οποία έγκειται στη δημιουργία μιας τέλει κοινωνίας, όπου η ανέχεια και η πείνα θα έχουν εξαλειφθεί και όλοι θα είναι ευτυχισμένοι¹²⁶. Ωστόσο, η προσπάθεια βελτίωσης της κοινωνίας ή της ποιότητας ζωής, ενώ μπορεί να εμφανίζεται ως αποτέλεσμα μιας συνειδητής και αλτρουιστικής επιθυμίας, κατ' ουσίαν υποκινείται από εγωιστικές φιλοδοξίες, οι οποίες ενυπάρχουν

¹²² U. Le Guin, (1971), *The Lathe of Heaven*, New York: Avon Books, σ. 128.

¹²³ Τζέιμσον, ό. π., σ. 152.

¹²⁴ Βλ. Φ. Νίτσε (2001), *Η θέληση για δύναμη*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, Σκόπελος: Νησίδες, σ. 52.

¹²⁵ Βλ. Τζέιμσον, ό.π., σσ. 153-154.

¹²⁶ Στο ίδιο, σ. 154.

στο ασυνείδητο του ατόμου και δεν γίνονται απαραίτητα αντιληπτές από αυτό, όπως παρατηρείται στο μυθιστόρημα *Ο κόσμος στα μέτρα του*. Ο ήρωας μπορεί να πιστεύει ότι θέλει να βοηθήσει πραγματικά το νησί, όμως ασυνείδητα υπάρχει μια ιδιοτελής θέληση για δύναμη.

Η πραγματικότητα μεταβάλλεται είτε σταδιακά είτε απότομα ανατρέποντας την καθημερινότητα του ανθρώπου, χωρίς ο ίδιος να μπορέσει να αντιδράσει, καθώς τον φέρνει προ τετελεσμένου¹²⁷. Τα μοιραία γεγονότα, όπως ο σεισμός στο μυθιστόρημα του Φακίνου, η πτώχευση στο μυθιστόρημα του Αστερίου και ο θάνατος του μικρού Αρθούρου στο έργο του Χωμενίδη, ανατρέπουν τα σχέδια και τις επιθυμίες των χαρακτήρων. Έτσι, η επιθυμία για απόλαυση μπορεί να μετατραπεί στον πιο σκοτεινό και δυσοίωνα εφιάλτη, οδηγώντας στη ματαιώση και τον κατακερματισμό των επιθυμιών και των ονείρων των ατόμων.

Οι καταστροφικές συνέπειες της παρακμής και της αποσύνθεσης ενός σταθερού χώρου ή μιας κατάστασης μεταβάλλουν οριστικά τα μέχρι τότε δεδομένα της καθημερινότητας των ηρώων. Οδηγούν σε κατάρρευση και καταστροφή. Ο άνθρωπος που είχε εναποθέσει όλες του τις ελπίδες και τα όνειρα στην πραγμάτωση μιας συγκεκριμένης επιθυμίας που ματαιώνεται ωθείται στην απόγνωση¹²⁸. Η επιθυμία για κάθε είδους δύναμη όχι μόνον δεν πραγματώνεται αλλά και αποδεκατίζει τον ψυχικό κόσμο του ανθρώπου κάνοντας την πραγματικότητα ακόμα πιο ανυπόφορη απ' ό,τι είναι. Στο εξής, το άτομο πέρα από την αντίξοχη καθημερινότητα που βιώνει στο νησί θα κουβαλά την αποτυχία της επίτευξης της επιθυμίας του, χωρίς να φέρει ουσιαστική ευθύνη, αφού αυτή πρέπει να αποδοθεί στο γενικότερο κλίμα παρακμής του σύγχρονου πολιτισμού.

3.1. Ο κόσμος στα μέτρα του: Η χειραγώγηση της επιθυμίας αυτοπραγμάτωσης

Το μυθιστόρημα του Χρίστου Χωμενίδη *Ο κόσμος στα μέτρα του* βασίζεται σε ένα παιχνίδι επιθυμιών. Οι βουλήσεις των χαρακτήρων όχι μόνο διασταυρώνονται αλλά και υιοθετούνται από πρόσωπα της ιστορίας, ενώ άλλες ματαιώνονται απότομα είτε

¹²⁷ Στο ίδιο, σ. 162.

¹²⁸ Στο ίδιο, σ. 163.

εξαιτίας προσωπικών κινήσεων και κινήτρων είτε λόγω εξωτερικών απροσδόκητων γεγονότων. Το μυθιστόρημα παρουσιάζει την ιστορία του Μάρκου Σιμώτα που επιθυμεί να φέρει τον κόσμο στα μέτρα του και πιστεύει ένθερμα ότι μπορεί να το πράξει, λειτουργώντας πολλές φορές με μακιαβελικό τρόπο, προκειμένου να το καταφέρει.

Στο συγκεκριμένο έργο παρουσιάζονται τρεις διαφορετικές επιθυμίες τριών διαφορετικών προσώπων και ομάδων. Πρώτη είναι αυτή του κύριου προσώπου, του Μάρκου Σιμώτα που τοποθετείται με απόφαση του Ανδρέα Παπανδρέου Κυβερνήτης στον Άγιο: *«Έχω να σας προτείνω κάτι πολύ πιο ενδιαφέρον»* είπε ο Ανδρέας και το μάτι του γυάλισε. *«Να αναλάβετε Κυβερνήτης στον Άγιο!»* (ΚσΜ, σ. 67). Ο Μάρκος επιθυμεί να μην ανήκει σε κανέναν και κανείς να μη του ανήκει: *μηδενός εχόμενος και μηδένα έχων* (ΚσΜ, σ. 54). Είναι άνθρωπος που κινείται σαν φτερό στον άνεμο (*η καθημερινότητά του, από όπου και αν την έπιανες, μόνο νοικοκυρίστικη δεν έμοιαζε:* ΚσΜ, σ. 47), ένας σύγχρονος Δον Ζουάν με τρία πάθη: το διάβασμα, τους δίσκους του, *μάλλον το σημαντικότερο έξοδό του* (ΚσΜ, σ. 51), και τις γυναίκες που φιλοξενεί στο *«άδυτο»* ή το *«οχυρό»* του μόνο για ένα βράδυ. Δεν έχει καμιά απολύτως επιδίωξη από την μποέμικη ζωή του ούτε κάποια φιλοδοξία.

Αυτή η νοοτροπία τον ακολουθεί και στον Άγιο. Δεν σταματά ούτε τις ερωτικές συνενυρέσεις με άγνωστες γυναίκες ούτε τις νύχτες γεμάτες κραιπάλη και άφθονο αλκοόλ:

Τρεισήμισι ώρες αργότερα ο ρεσεψιονίστας του ξενοδοχείου «Λέων της Σπάρτης» παρέδιδε το κλειδί ενός δωματίου με θέα στη θάλασσα σε ένα ζευγάρι που βρισκόταν στο τσακίρ κέφι. [...] Ως σωστός επαγγελματίας, ο ρεσεψιονίστας δεν έδειξε σημεία αναγνώρισης. Σκανδαλίστηκε όμως μέσα του. Εάν συμπεριφερόταν έτσι ο νέος Κυβερνήτης από την πρώτη κιόλας νύχτα του στο νησί τους, ποιος ξέρει τι έμελλε να σκαρώσει στη συνέχεια... (ΚσΜ, σσ. 87-88)

Η μοναδική επιδίωξή του είναι να μετατρέψει την παραμονή και τη θητεία του στον Άγιο σε διακοπές διαρκείας, περνώντας τρία ξέγνοιαστα χρόνια *τουρίστας! Χομπίστας!* (ΚσΜ, σ. 72), χωρίς φιλοδοξία για πολιτική ανέλιξη, με μοναδικό σκοπό να εξασφαλίσει την ισόβια σύνταξη που δικαιούται ένας τέως κυβερνήτης: *Ήδη υπολόγιζε ότι με εκατό χιλιάδες δραχμές ισόβια εξασφαλισμένη πρόσοδο δε θα 'χε λόγο να επανέλθει στη δικηγορία.* (ΚσΜ, σ. 121). Ωσπου ερωτεύεται την ανέμελη Μαρίνα για την οποία αισθάνεται *ακαριαία κι ακαταμάχητη έλξη* (ΚσΜ, σ. 129) και ταυτίζει τη μοίρα του με τη μοίρα του νησιού. Η βούληση του Σιμώτα να παραμείνει στο νησί και

να αλλάξει τον κόσμο και την κατάσταση του Αγίου πηγάζει από το όνειρο μιας κατασταλαγμένης ζωής στο πλάι της Μαρίνας.

«[...] Αλλάξες λοιπόν γνώμη; Θα μας κάνεις τη χάρη να μας κυβερνήσεις για χρόνια και ζαμάνια;»

«Σκέφτηκα απλώς ότι, αν φύγω απ' τον Άγιο, δεν πρόκειται να επιστρέψω ποτέ. Και είπα να χαρώ το καλοκαίρι σας...»

«Γυναίκα είναι στη μέση!» τον κάρφωσε με διαπεραστικό βλέμμα ο Μοσχός.

«Ναι...» ομολόγησε ο Μάρκος.

[...]

«Ποια είναι;»

«Δεν θα την ξέρεις. Δεν έρχεται στο κομμωτήριο...»

«Ε, και; Εγώ όλους τους γνωρίζω πάνω στο νησί! Πώς τη λένε;»

«Μαρίνα Παπαδοπούλου...». (ΚσΜ, σ. 143)

Αρχικά, η θέληση του για τη βελτίωση του νησιού και τη μετατροπή του σε πολυσύχναστο και σύγχρονο τουριστικό θέρετρο φαίνεται ανιδιοτελής, ωστόσο υποκινείται από εγωιστικά κίνητρα, την ανάγκη για αυτοπραγμάτωση και αυτοπροβολή¹²⁹.

«Από όλους τους επίδοξους σωτήρες του νησιού, μονάχα εγώ δεν έχω τη φιλοδοξία να το φέρω στα μέτρα μου. Όλοι οι άλλοι φλέγονται να το κυβερνήσουν. Εμένα μου αρκεί να το απελευθερώσω...».

Ψέματα έλεγε ο Σιμώτας στον εαυτό του. (ΚσΜ, σσ. 383-384)

Ο Μάρκος προσπαθεί να αποδείξει στους άλλους και κυρίως στον εαυτό του ότι αποτελεί την κινητήρι δύναμη μιας νέας κοινωνικής επανάστασης που θα μεταβάλει ριζικά την κοινωνία του νησιού: *Τους κάνω ενέσεις αυτοπεποίθησης. Τους εξηγώ ότι είναι καλύτεροι από τους Ελλαδίτες!* (ΚσΜ, σ. 154). Επιθυμεί να αποδείξει ότι έχει τις ικανότητες να φέρει αυτή την αλλαγή. Στην ουσία, όμως, καθοδηγείται από την ενδόμυχη ανάγκη μιας εσωτερικής μεταμόρφωσης, μέσω της οποίας θα αποκτήσει την ουσιαστική ευτυχία που δεν δίνουν στη ζωή του οι πρόσκαιρες απολαύσεις. Η ευτυχία που ονειρεύεται μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο από την αλληλεπίδρασή του με τη Μαρίνα, καθώς συνειδητοποιεί ότι η θεωρία του *μηδενός εχόμενος και μηδένα έχων* δεν ευσταθεί. *Είχε για πρώτη φορά στη ζωή του ο Μάρκος την πεποίθηση πως βρίσκεται στον σωστό τόπο, τον σωστό χρόνο, παρέα με τον σωστό άνθρωπο* (ΚσΜ, σ. 191). Είδε τον Άγιο ως μέρος όπου μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία οικογένειας.

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 152.

Με το που αντίκρισα τον πατέρα σου τον Μάρκο μου φάνηκε άλλος άνθρωπος. Ήταν πια ο κύριος Κυβερνήτης. Όχι το παρλιακό που 'χα γνωρίσει. Δεν εννοώ πως είχε αποκτήσει τουπέ. [...] Ήταν η εξουσία που τον είχε ωριμάσει απότομα; Ή μήπως η Μαρίνα; (ΚσΜ, σσ. 185-186)

Η ιδιοτελής και απατηλή υποστήριξη των μεγάλων μανιάτικων οικογενειών τον ωθεί σε μια ισχυρότερη βούληση για αλλαγή του κόσμου, θεωρώντας ως θέσφατο ότι η αυτονομία του νησιού και η αποκοπή του από την ηγεμονική Ελλάδα θα φέρει την ανάπτυξη και την εξέλιξη στον Άγιο:

Πίσω από όλα αυτά βρισκόταν βέβαια ο Φώκος Κωσταλέξης και κάποιοι ακόμα μεγαλο-Μανιάτες, οι οποίοι καλλιεργούσαν ανέκαθεν στον κοσμάκη την πεποίθηση ότι, έτσι και αποτινάξει ο Άγιος τον ελλαδίτικο ζυγό, θα τρώμε όλοι με χρυσά κουτάλια. (ΚσΜ, σ. 216)

Η επιθυμία για αυτονομία και δύναμη του νησιού θα αναχαιτίσει, κατά την άποψή του Σιμώτα, τον άνισο ανταγωνισμό του με τις εξωτερικές δυνάμεις και την ηπειρωτική χώρα, καθιστώντας το ταυτόχρονα πολιτικά ισχυρό¹³⁰. Το παραπάνω, ωστόσο, υποκρύπτει μια καθαρά ιδιοτελή επιθυμία, καλυμμένη πίσω από ένα αλτρουιστικό κίνητρο. Υποσυνείδητα, ο μοναδικός του στόχος έγκειται στην αυτοπραγμάτωση και στο αίσθημα ικανοποίησης μιας προσωπικής φιλοδοξίας: πώς θα αποτελέσει ενεργό μέλος της κοινωνίας του Αγίου.

Στην προσπάθεια επίτευξης της βούλησής του, ο Σιμώτας αδιαφορεί για τις επιθυμίες των άλλων, λειτουργώντας αμοραλιστικά και δόλια: *Το μόνο που σε νοιάζει είναι η πάρτη σου κι η δόξα σου! Όλους –και μένα πρώτα από όλους– τους χρησιμοποιείς!* (ΚσΜ, σ. 390). Πρώτη φορά στη ζωή του διεκδικεί κάτι με τέτοια επιμονή και επιθυμεί κάτι πραγματικά, γι' αυτό οι κινήσεις του είναι ιδιαίτερα εγωιστικές. Ο τρόπος που ενεργεί ουσιαστικά ματαιώνει τις επιθυμίες της Μαρίνας. Με βάση το σχέδιο που υποσυνείδητα έχει οργανώσει, αποτρέπει τη Μαρίνα από το να κάνει άμβλωση: *Έπρεπε να πάρει την κατάσταση στα χέρια του και να γλιτώσει τη ζωή που αναπτυσσόταν στα έγκατα της Μαρίνας. Και η οποία θα γινόταν, στο εξής, το επίκεντρο της δικής του ζωής...* (ΚσΜ, σ. 264). Σε μεταγενέστερη φάση, και πάντοτε με το ίδιο σκεπτικό, εμποδίζει τη φυγή της από το νησί: *τηλεφώνησε αυτοπροσώπως στον διευθυντή του αεροδρομίου και στον λιμενάρχη και τους διέταξε να μην επιτρέψουν επ' ουδενί στη Μαρίνα Παπαδοπούλου –με ή χωρίς το γιο του– να ταξιδέψει* (ΚσΜ, σ.

¹³⁰ Royle, ό.π., σ. 4.

392). Ο θάνατος σε τροχαίο ατύχημα του γιου του Αρθούρου μοιάζει με τιμωρία για τη συμπεριφορά του, η οποία θα ανατρέψει άρδην την κοσμοθεωρία του και θα ματαιώσει την οποιαδήποτε επιθυμία του για ευτυχή διαμονή στο νησί.

Πώς του περνούσε απ' το μυαλό ότι διατηρούσα και το ελάχιστο έστω ενδιαφέρον για τον Άγιο; Το νησάκι εκείνο ήταν ο κήπος όπου θα μεγάλωνε ο Αρθούρος. Η ευκαιρία να τα ξαναζήσω όλα στη σωστή τους σειρά. Μετά τον θάνατό του δεν έβρισκα τον λόγο να μείνω εκεί ούτε για μια στιγμή παραπάνω. Ήμωνα πια, οριστικά και αμετάκλητα, μηδενός εχόμενος και μηδένα έχων.

(ΚσΜ, σσ. 400-401)

Παράλληλα, η πραγματικότητα της κοινωνίας του νησιού υπονομεύει την επίτευξη της επιθυμίας του Μάρκου, εφόσον τα συμφέροντα των μανιάτικων οικογενειών κυριαρχούν στον Άγιο και τον διοικούν, καθιστώντας στην ουσία τον ρόλο του ως κυβερνήτη διακοσμητικό¹³¹. Η καθημερινότητα της απομακρυσμένης ελληνικής αποικίας βρίσκεται σε πλήρη παρακμή και αποδόμηση. Η αριστοκρατία ελέγχει την τύχη του νησιού, ενώ ο λαός παλεύει με την ανέχεια¹³². Οι κάτοικοι του Αγίου αναγκάζονται να γίνονται δουλοπάροικοι στις παράνομες εργασίες των Μανιατών. Ο Σιμώτας, ενώ αρχικά παρουσιάζεται ως παιδί και σωτήρας του λαού όχι μόνο στη συνείδηση των πολιτών (*Μέχρι και οι κυράτσες στο κομμωτήριο μου εκμωστηρεύονταν ότι ο Μάρκος Σιμώτας είχε σχέδιο. Πως προετοίμαζε κρυφά την παλιγγενεσία του νησιού.*: ΚσΜ, σ. 151), αλλά και στη δική του, η επιθυμία του τελικά χειραγωγείται είτε από τις εντολές της Αθήνας είτε από τις ατομικές επιδιώξεις των Μανιατών με αποτέλεσμα στο απομακρυσμένο νησάκι της Καραϊβικής η δημοκρατία να είναι εικονική: «Κράτος εν κράτει δηλαδή! Μαφία». «Εμείς τη λέμε αριστοκρατία» (ΚσΜ, σ. 103)¹³³.

Όπως και ο Σιμώτας, έτσι και η Μαρίνα έχει τις δικές της επιθυμίες που αποσκοπούν στην ευτυχία της. Είναι ένα ελεύθερο πνεύμα που ζει χωρίς δεσμεύσεις και μοιράζεται την ίδια αντίληψη για τη ζωή (ΚσΜ, σ. 145) με τον Μάρκο, παραμένοντας πιστή στα προσωπικά της ιδεώδη. Η βαθύτερη επιθυμία της έγκειται στη συμβίωση με τον άνθρωπο που αγαπά. Επιθυμεί να της αφιερωθεί αποκλειστικά,

¹³¹ Βλ. ΚσΜ, σσ. 109 και 146.

¹³² Βλ. ενδεικτικά: *Ωστε υπάρχει μεγάλη φτώχεια στον Άγιο.* (ΚσΜ, σ. 110), καθώς και: «*Θα τα μοιράσουμε αύριο στους φτωχούς. Λίγο πολύ δηλαδή σε εκείνους τους ίδιους που τώρα μας τα φέρνουν...*» *είπε ο Κωσταλέξης σε μιαν έκλαμψη ειλικρίνειας.* (ΚσΜ, σ. 138).

¹³³ Βλ. και ΚσΜ, σ. 150.

πράγμα που, τελικά, αποδεικνύεται ακατόρθωτο λόγω της ιδιοτελούς επιθυμίας του Μάρκου για αυτοπραγμάτωση:

[...] το κορίτσι εκείνο ζοριζόταν με τα κυβερνητικά και με τις επαναστάσεις που 'χε άθελά του μπλέξει. Κι ούτε ήταν καμιά φαντασμένη, ώστε να θέλει να γίνει πρώτη κυρία του Αγίου. (ΚσΜ, σ. 249)

«[...] Αν σου ζητούσα, Μάρκο, να παραιτηθείς από Κυβερνήτης, θα δεχόσουν;»
«Για ποιο λόγο να παραιτηθώ;»

«Επειδή θα σου το 'χα εγώ ζητήσει! Δεν αρκεί αυτός ο λόγος;»

«Και πώς θα γέμιζα τις μέρες μου στον Άγιο;» ρώτησε με γνήσια απορία ο Μάρκος. [...]

«Βλέπεις; Δε θέλεις τη Μαρίνα Παπαδοπούλου με το μαγαζάκι στην ανατολική Τριχερούσα. Θέλεις τον Άγιο, το κυβερνητικό και –κάπου στο βάθος του κάδρου– κι εμένα [...] (ΚσΜ, σ. 260)¹³⁴

Με αυτά τα δεδομένα, η νέα της επιθυμία είναι να απομακρυνθεί από τον Άγιο, ένα περιβάλλον το οποίο την πνίγει και αναχαιτίζει τον ορμητικό και δυναμικό της χαρακτήρα. Ταλανίζεται εξαιτίας της κλειστής κοινωνίας που σχολιάζει κάθε της κίνηση. Η βούλησή της ενδυναμώνεται, ωθώντας τη να αναζητήσει ένα καλύτερο μέρος γι' αυτή και το παιδί της. Επιθυμεί να γυρίσει στην Αθήνα κυρίως διότι θα ζει σε μια πιο ανοιχτόμοαλη κοινωνία, απαλλαγμένη από τον πουριτανισμό του νησιού: *Έτσι κι αλλιώς, εγώ σκοπεύω να μείνω μόνιμα στην Αθήνα. Την έχει σιχαθεί η ψυχή μου την Τριχερούσα. Απορώ πώς άντεξα εκεί τόσα χρόνια.* (ΚσΜ, σ. 371). Δύο παράγοντες, ωστόσο, δρουν ανασταλτικά στην πραγμάτωση των επιθυμιών της. Η πρώτη είναι ο Μάρκος Σιμώτας¹³⁵ και η δεύτερη η πραγματικότητα που επικρατεί στο νησί. Τα τεκταινόμενα και οι προθέσεις των Μανιατών, καθώς επίσης και η στάση του Μάρκου καταστρέφουν την όποια ελπίδα και θέληση έχει η Μαρίνα, χωρίς η ίδια να είναι υπεύθυνη για τίποτα από ό,τι της συμβαίνει. Είναι έρμαιο των καταστάσεων, των συγκυριών και των αποφάσεων τρίτων. Ως εκ τούτου, η βούληση της να αναζητήσει την ευτυχία σε ένα άλλο μέρος ματαιώνεται. Αποτελεί το τραγικό πρόσωπο της ιστορίας, καθώς χάνει το παιδί της.

¹³⁴ Προσπαθεί, βέβαια, να τον προειδοποιήσει, προκειμένου να συνειδητοποιήσει ότι έχει πέσει θύμα των συμφερόντων των Μανιατών: *Δεν καταλαβαίνεις, ρε Μάρκο, ότι ο Φώκος Κωσταλέξης και η μάνα του είναι ψωνισμένοι σε βαθμό επικίνδυνο; Δεν το 'χεις πάρει χαμπάρι πως θα σε χρησιμοποιήσουν; Ήδη σε χρησιμοποιούν!* (ΚσΜ, σσ. 206-207).

¹³⁵ Βλ. ΚσΜ, σσ. 264 και 392.

Καθώς την τραβούσαν, θυμάμαι τα χέρια της να σκάβουν μανιακά, να ξεριζώνουν κάτι χορταράκια. [...]
“Πού θα πας τώρα;” τη ρώτησα. “Δεν έχω να πάω πουθενά...” “Ούτε μαζί μου;” [...]
“Εδώ δεν μπόρεσε να μας ενώσει ένα παιδί, θα μας δέσει ένας τάφος;”
(ΚσΜ, σσ. 399-400)

Η βούληση για δύναμη που κινεί τα νήματα στην κοινωνία του νησιού είναι τα προσωπικά συμφέροντα των μεγαλο-Μανιατών του Αγίου. Η αριστοκρατία του νησιού έχει κάποια αιτήματα τα οποία επιδιώκει να πραγματοποιήσει. Το ένα από αυτά είναι η διάθεση του ενοικίου της στρατιωτικής βάσης των Η.Π.Α. στο νησί και όχι στην Ελλάδα προκειμένου ο Άγιος να κατορθώσει να αναπτυχθεί και να καταπολεμήσει τη φτώχεια που μαστίζει το νησί. Αυτό μόνο, όμως, για το φαίνεσθαι. Στην ουσία, η παραγωγή «ψυχοτρόπων φυτών», όπως αποκαλούν ωραιοποιημένα τα ναρκωτικά, έχει αρχίσει να παρακμάζει. Η κατάσχεση μεγάλων φορτίων στα διεθνή ύδατα και ο αποκλεισμός των Μανιατών από το εμπόριο των ναρκωτικών τους οδηγεί σε ραγδαία μείωση των κερδών και, κατ’ επέκταση, της επιρροής τους.

Δεν δόθηκε μεν συνέχεια, το φορτίο του όμως κατεσχέθη. Πριν από τρεις εβδομάδες είχαμε δύο παρόμοια περιστατικά. Δεν χρειάζεται πολύ μυαλό για να συμπεράνουμε ότι ασκείται εις βάρος μας ένας ιδιότυπος, βουβός, αποκλεισμός. Ο οποίος προφανώς θα ενταθεί. Κι αν δεν αλλάξουμε εγκαίρως γραμμή πλεύσης, θα μας κόψουν τα πόδια! (ΚσΜ, σ. 281)

Οι κάτοικοι και η αριστοκρατία του νησιού έχουν θορυβηθεί με την εκλογή του Ανδρέα Παπανδρέου, καθώς πιστεύουν ότι είναι υπέρμαχος της διακοπής οποιασδήποτε σχέσης με τους Αμερικανούς οι οποίοι, παρέχοντάς τους ένα σωρό ωφελήματα, λειτουργούν ευεργετικά για το νησί.

[...] Τι ραδιοφωνικό σταθμό, τι πολυκατάστημα με αφορολόγητα... Θα ’χε, νομίζεις, και το πιο φτωχικό σχεδόν νοικοκυριό στον Άγιο ηλεκτρική κουζίνα διαφορετικά; Οι Ελλαδίτες μάς πίνουν το αίμα! [...] Έτσι και δε μας έκλεβε η Αθήνα το νοίκι της βάσης, παράδεισος θα ’μασταν! (ΚσΜ, σ. 109)

Οι Μανιάτες άρχοντες μεριμνούν μόνο για τα συμφέροντά τους θεωρώντας τον λαό υπηκόους τους, όπως *ξεδιάντροπα τους αποκαλούσε ο Κωσταλέζης* (ΚσΜ, σ. 137). Οι πολίτες είναι δουλοπάροικοι των μεγάλων φεουδαρχών για όλη τους τη ζωή, σκυφτοί πάνω από τη γη. Έτσι, η επιθυμία των κατοίκων του Αγίου να αποκοπούν από το ελληνικό κράτος υποκινείται για άλλη μία φορά από ιδιοτελή κίνητρα που έχουν ως στόχο τη

διατήρηση της οικονομικής δύναμης και εξουσίας της «Μαφίας» του νησιού. Το μοτίβο της εγωιστικής βούλησης, μεταμφιεσμένης σε έναν ανώτερο και ανιδιοτελή σκοπό εμφανίζεται και πάλι: *πίσω από όλα αυτά βρισκόταν ο Φώκος Κωσταλέξης και κάποιοι ακόμα μεγαλο-Μανιάτες* (ΚσΜ, σ. 216). Η αριστοκρατία υποβάλλει στους πολίτες την ιδέα της παλιγγενεσίας του Αγίου και της ανεξαρτησίας του από την Ελλάδα ως τον μοναδικό τρόπο για να εισπράξουν το ενοίκιο της βάσης. Η βούληση αυτή είναι τόσο ισχυρή που δεν διστάζουν, καταφεύγοντας σε μακιαβελικές τεχνικές, να χρησιμοποιήσουν τον Μάρκο ως κυβερνήτη του νησιού, παραμυθιάζοντάς τον ¹³⁶ πως η επανάσταση θα φέρει ουσιαστική αλλαγή που θα αποτελέσει προσωπικό του επίτευγμα. Μόλις βεβαιωθούν ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν έχει σκοπό να διώξει την αμερικανική στρατιωτική βάση, καθώς ο Παπανδρέου θέλει να αποφύγει τις ρήξεις και τις περιπέτειες¹³⁷, αφήνουν στην άκρη το σχέδιο της επανάστασης και την «Ημέρα Μηδέν» (ΚσΜ, σ. 400), όπως ονόμασαν την ημέρα διεξαγωγής της επανάστασης.

Η δεύτερη βούληση-αίτημα του λαού και των μανιάτικων οικογενειών, η συμμετοχή της ομάδας καλαθοσφαίρισης στο ελληνικό πρωτάθλημα αποτελεί δικαιολογία προκειμένου να καλυφθεί ο απώτερος στόχος της αριστοκρατίας. Με αυτόν τον τρόπο, δεν φανερώνονται τα πραγματικά κίνητρα του Φώκου και της μητέρας του, Άλκηστης ούτε στην ελληνική κυβέρνηση αλλά ούτε και στους κατοίκους του Αγίου που θεωρούν ότι αδικούνται με τον αποκλεισμό: *«Στο ελληνικό πρωτάθλημα δεν συμμετέχετε;» «Δεν μας καταδέχονται. Δηλαδή μας φοβούνται»* (ΚσΜ, σ. 196).

Η κοινωνία του Αγίου είναι βαθιά επηρεασμένη από την ελληνική πραγματικότητα της σύγχρονης κρίσης. Η κατάσταση των κατοίκων του Αγίου, που έρχονται αντιμέτωποι με οικονομικές δυσκολίες και αναγκάζονται να δουλεύουν σαν δούλοι για να βγάλουν τα προς το ζην, δεν διαφέρει από αυτή των πολιτών της ελληνικής κοινωνίας των πρώτων χρόνων της κρίσης στη διάρκεια των οποίων πολλοί είδαν τους μισθούς τους να μειώνονται και τον κόπο τους να μην αμείβεται. Στην προσπάθειά τους να ελέγξουν την κατάσταση και να φέρουν τον κόσμο στα μέτρα τους, οι κάτοικοι του Αγίου πέφτουν θύματα μεγάλων συμφερόντων. Εναποθέτοντας τις ελπίδες τους στον Μάρκο Σιμώτα, τον οποίο αντιμετωπίζουν σαν ένα είδος Μεσσία, τελικά το μόνο που επιτυγχάνουν είναι τη χειραγώγησή τους από ισχυρά ιδιωτικά

¹³⁶ *Από όλους τους επίδοξους σωτήρες του νησιού, μονάχα εγώ δεν έχω τη φιλοδοξία να το φέρω στα μέτρα μου. Όλοι οι άλλοι φλέγονται να το κυβερνήσουν. Εμένα μου αρκεί να το απελευθερώσω...* (ΚσΜ, σσ. 383-384).

¹³⁷ *Όμως η βάση, η αμερικανική βάση λέω, δεν πρόκειται να φύγει ποτέ. Θα σας παρακαλούσα δε να συνάψετε άριστη σχέση με τον διοικητή της...* (ΚσΜ, σ. 69).

συμφέροντα που ελέγχουν την κατάσταση στον Άγιο και που ματαιώνουν τα όνειρά τους. Η σκληρή πραγματικότητα καθημερινά συσσωρεύει ανισότητες και αντιθέσεις, διογκώνοντας τα προβλήματα της νησιωτικής κοινωνίας και ρευστοποιώντας το παρόν της με αποτέλεσμα να μεταβάλλονται τα πράγματα από τη μια στιγμή στην άλλη. Όταν τα δεδομένα της ζωής καταρρέουν, η οικονομική καταστροφή και η ψυχική απόγνωση μετατρέπουν την πραγματικότητα σε δυστοπία. Θα μπορούσε κάποιος να θεωρήσει ότι η δυστοπική κοινωνία του μικρού νησιού της Καραϊβικής αποτελεί αντεστραμμένη αλληγορία της κατάστασης που υπάρχει στην Ελλάδα της κρίσης, επιχειρώντας μια κριτική ανασύνθεση¹³⁸, «ώστε να μην μετατραπεί η καθημερινότητα σε δυστοπία»¹³⁹.

3.2. *Ισλα Μπόα*: Η ματαίωση της επιθυμίας για ευημερία

Το μοτίβο της ματαίωσης των επιθυμιών των χαρακτήρων συναντάται και στο *Ισλα Μπόα* του Αστερίου. Στο μυθιστόρημα αυτό ματαιώνονται οι δέκα επιθυμίες των παικτών καθώς και αυτή του παρουσιαστή Τίμοθου Μπιουμίλερ εξαιτίας εξωτερικών οικονομικών παραγόντων, την πτώχευση της εταιρίας παραγωγής του πειράματος *Ισλα Μπόα* καθιστώντας τα πρόσωπα του μυθιστορήματος παράπλευρες απώλειες ενός οικονομικού πολέμου: *Ας πούμε πως ό,τι έγινε μ' εκείνους τους ανθρώπους ήταν κάτι σαν κι αυτό. Μια παράπλευρη απώλεια που κανένας δεν μπορούσε να αποτρέψει...* (ΙΜπ, σ. 273), αναφέρει ο Σάμυ Κόου, ο παραγωγός του reality.

Άνθρωποι διαφορετικής εθνικότητας, θρησκείας, γλώσσας και ιδεολογίας επιλέγονται κάτω από συνθήκες άκρας μυστικότητας με σκοπό να πάρουν μέρος σε ένα πείραμα συμβίωσης, το οποίο θα προβληθεί από ένα τηλεοπτικό δίκτυο. Η διαφορά του συγκεκριμένου reality σε σχέση με τα υπόλοιπα είναι ότι οι δέκα παίκτες καλούνται όχι απλώς να επιβιώσουν σε ένα αχαρτογράφητο νησί με το κωδικό όνομα «*Ισλα Μπόα*» αλλά και να συμβιώσουν αρμονικά παρά τις χασματώδεις διαφορές τους¹⁴⁰. Στόχος τους δεν είναι ο αποκλεισμός άλλων παικτών από το πείραμα αλλά η μεταξύ τους συνεργασία. Επομένως, το πείραμα αυτό προσφέρει στις διαφορετικές προσωπικότητες μια «ουτοπική υπόσχεση» διαφυγής από την καθημερινότητά τους, η

¹³⁸ Booker, ό. π., σ. 15.

¹³⁹ Βλ. στο ίδιο, σ. 14.

¹⁴⁰ Καρπούζου, ό.π., σ. 837.

οποία έχει περιέλθει σε τέλμα, αυξάνοντας τις πιθανότητες για μια καλύτερη ζωή μέσω ενός «ασφαλούς και αξιόπιστου κόσμου» όπου όλα είναι προγραμματισμένα με έντονη την «ελπίδα μια μελλοντικής οικονομικής ασφάλειας μέσω του χρηματικού επάθλου»¹⁴¹. Το ενδεχόμενο του χρηματικού επάθλου όπως και η προσωρινή διαφυγή από τα προβλήματά τους αποτελούν μια ευχάριστη προοπτική τόσο για τους δέκα συμμετέχοντες όσο και για τον παρουσιαστή, τους συντελεστές και τους παραγωγούς του πειράματος.

Ο κάθε παίκτης βιώνει μια προσωπική κρίση σε έναν ξεχωριστό τομέα της καθημερινότητάς του σε σχέση με τους υπόλοιπους. Όλες αυτές οι προσωπικές κρίσεις συνθέτουν μια συλλογική κρίση, στην οποία ανάγονται όλα τα προβλήματα των παικτών. Άγχος, οικονομικές δυσκολίες, εισχώρηση πλασματικού ψηφιακού κόσμου στην καθημερινότητα, ανεργία, προβλήματα υγείας παρουσιάζουν την πραγματική εικόνα της ελληνικής κοινωνίας μέσω ενός δυστοπικού περιβάλλοντος συμβίωσης με κινδύνους εξωπραγματικούς και την αναγκαιότητα συνεργασίας για την απομάκρυνση και την επιβίωση από την κρίση.

Έτσι, το παιχνίδι αποτελεί για καθέναν ξεχωριστά τη μοναδική ευκαιρία απαλλαγής από τα προβλήματα που τον ταλανίζουν καθημερινά. Η επιθυμία της νίκης και η κατάκτηση του επάθλου θα τους οδηγήσει μακριά από την *ελεύθερη πτώση στο κενό* (ΙΜπ, σ. 24) στην οποία βρίσκονται. Η βούλησή τους, λοιπόν, ενδυναμώνεται όλο και περισσότερο εξαιτίας αυτού του κινήτρου, διότι εκτός από τη νίκη δεν υπάρχουν άλλες διέξοδοι. Μπορεί, λοιπόν, «το πείραμα του Ίσλα Μπόα» να είναι ένα reality show συμβίωσης, ωστόσο αποτελεί παράγοντα επιβίωσης για τους χαρακτήρες, χωρίς τον οποίο η όποια ελπίδα για μια νέα αρχή θα ήταν ανέφικτη. Τόσο μεγάλη είναι η θέληση για δύναμη που αφηφούν το ρίσκο της προσωπικής τους επιβίωσης και εισέρχονται σε έναν χώρο αβεβαιότητας, όπου δεν γνωρίζουν την τελική έκβαση, παρά μόνον ότι με αυτό τον τρόπο έχουν πιθανότητες στην ευτυχία. Ως εκ τούτου, προτιμούν να απομακρυνθούν από την πραγματικότητά τους, ακόμα και αν νιώθουν ότι πατούν σε κινούμενη άμμο, και να συμμετάσχουν στο παιχνίδι, το οποίο αντιπαραβάλλεται σε αυτή. Συνεπώς, οι δέκα παίκτες και ο παρουσιαστής του Ίσλα Μπόα επιθυμούν μέσω του παιχνιδιού να βρουν λύσεις στο προσωπικό τους αδιέξοδο.

Ο ρόλος του παρουσιαστή στο «Πείραμα του Ίσλα Μπόα» αποτελεί για τον ηθοποιό Τίμοθ Μπιούμιλερ τεράστια ευκαιρία εκτίναξης της καριέρας του, η οποία

¹⁴¹ Στο ίδιο.

κατρακυλούσε στην αφάνεια με ιλιγγιώδεις ρυθμούς (ΙΜπ, σ. 24). Αναζητώντας τη μεγάλη ευκαιρία, ο Τίμοθυ απέρριπτε προτάσεις για δευτερεύοντες ρόλους με αποτέλεσμα και οι οικονομίες του να ξοδεύονται και ο ίδιος να αποτελεί σταδιακά ανάμνηση. Η πρόταση για την παρουσίαση του «Ισλα Μπόα», μετά από έναν χρόνο απραξίας, εντείνει την επιθυμία του για αναγνωρισιμότητα και διαφυγή από την επαγγελματική στασιμότητα: *Για καιρό ήμουν ένας σχεδόν παραιτημένος άνθρωπος, μα είχε έρθει τώρα το πλήρωμα του χρόνου να ξαναπιάσω τη ζωή από τα μαλλιά.* (ΙΜπ, σ. 48).

Ο Ρέιμοντ Όκλι είναι ένας Καναδός φανατικός καπνιστής με πολλά οικονομικά προβλήματα εξαιτίας του εθισμού του στη χαρτοπαιξία: *ήμουν στο χείλος του γκρεμού, [...] τα 'χα διαλύσει όλα με το πάθος των χαρτιών, [...] ήμουν λίγο πριν το φινάλε* (ΙΜπ, σ. 70). Βρίσκεται σε ελεύθερη πτώση, έρμαιο των εθισμών και των παθών του, κινδυνεύοντας να χάσει το εστιατόριό του λόγω χρεών σε τοκογλύφους. Στη φάση που βρίσκεται, *ναυαγός, χαμένος για χαμένος* (ΙΜπ, σ. 68), το «Ισλα Μπόα» αποτελεί μια σανίδα σωτηρίας για την προσωρινή αποτροπή της οικονομικής του καταστροφής και μια πηγή ελπίδας για τη διασφάλιση ενός καλύτερου μέλλοντος για την κόρη του, Κάθι, το μοναδικό φως στο ψυχολογικό τέλμα που βρίσκεται. Η επιθυμία του να νικήσει είναι τεράστια, γι' αυτό και αντιμετωπίζει αρχικά τις κακουχίες ως μικρά εμπόδια στον δρόμο προς τη νίκη.

Η Φου Μινγκ Ξια είναι Ασιάτισσα οικονομολόγος, στέλεχος πολυεθνικής εταιρείας, μια γυναίκα των πόλεων που σιχαίνεται τη φύση: *ποτέ δεν θα μπορούσα να ζήσω για πολύ μακριά απ' τη μεγάλη πόλη* (ΙΜπ, σ. 120). Στη δουλειά τη φωνάζουν «παγόβουνο» λόγω της ψυχραιμίας που δείχνει στις καταστάσεις: *Λέγανε πως ήμουν φτιαγμένη από ασφάλι. Άλλοι μιλούσαν για παγόβουνο.* (ΙΜπ, σ. 115), ενώ παράλληλα είναι αδίστακτη σε ό,τι αφορά την επαγγελματική της ανέλιξη. Λάτρης της τεχνολογίας, ζει μια δεύτερη ζωή κάθε μέρα αργά το απόγευμα μέσω της Purple Turtle, του ψηφιακού της άβαταρ. Η Purple Turtle, όμως, είναι τελείως διαφορετική από την αυστηρή Φου που φοβάται να δείξει στον κόσμο τον πραγματικό της εαυτό: *μια γυναίκα αληθινή* (ΙΜπ, σ. 137), γεμάτη χρώμα, σύγχρονη, που δεν διστάζει να παραιτηθεί για να πραγματοποιήσει τα όνειρά της, να εξασφαλίσει μια άλλη ζωή [...] *μακριά απ' την ταπείνωση της μοναξιάς* (ΙΜπ, σ. 146), που θα μειώσει την απόσταση ανάμεσα σ' αυτήν και την Turtle. Η Φου έχει ναρκισσιστική συμπεριφορά και δύσκολα ρίχνει τον εγωισμό της. Κατακλύζεται από την επιθυμία της νίκης, στοχεύει σε όσο το δυνατόν υψηλότερες βαθμολογίες και κρύβει τα τρωτά της σημεία.

Οι δύο φυσιολάτρες οικολόγοι ακτιβιστές του παιχνιδιού, η Ιταλίδα Κάρλα Μασάρο, εθελόντρια σε μια οργάνωση για τον εμβολιασμό παιδιών στην Αφρική και ο Γερμανός σύντροφός της Ντρέερ, πρώην μέλος του κόμματος των Πρασίνων αποφασίζουν να λάβουν μέρος στο παιχνίδι με κίνητρο την επιθυμία τους να αλλάξουν τον κόσμο. Αγανακτισμένοι από τη θυσία των ιδανικών τους στον βωμό της πολιτικής ανέλιξης και εξουσίας και την κατ' επίφασιν βοήθεια που προσφέρουν οι διάφορες Μ.Κ.Ο., οι δύο παίκτες αγωνίζονται για το έπαθλο με κοινό στόχο τη δημιουργία μιας νέας οργάνωσης *ελεύθερης από πολιτικά συμφέροντα και υπόγειες εξαρτήσεις* (ΙΜπ, σ. 159).

Η Ζέινα Αρίς, μια Λιβανέζα δασκάλα, χήρα μητέρα ενός αγοριού, αποφασίζει να συμμετάσχει στο παιχνίδι πιστεύοντας και αυτή ότι το έπαθλο θα την οδηγήσει μακριά από την προσωπική της κρίση που οφείλεται σε ζητήματα οικογενειακά (*ο πατέρας σου [...] χαμένος δύο χρόνια ολόκληρα από κοντά μας, σκοτωμένος: ΙΜπ, σ. 218*) και άλλα (*Η πόλη μιλούσε ακόμα για τον πόλεμο: ΙΜπ, σ. 208*) αλλά, κυρίως, στο πρόβλημα υγείας που αντιμετωπίζει: *Σταλμένη από τον δόκτορα Σουίτι – πώς να ξεχάσω τ' όνομα– για μια εξέταση, ψηλάφηση στο στήθος [...] Ο γιατρός συνοφρωώθηκε, ψέλλισε κάτι για το ογκίδιο που έπρεπε να βγάλουμε* (ΙΜπ, σ. 208). Το παιχνίδι αντιπροσωπεύει για την Ζέινα την τελευταία ελπίδα της για μια καλύτερη ζωή κι αυτή ακριβώς η ελπίδα ενδυναμώνει την επιθυμία της να διεκδικήσει τη νίκη.

Η ασυμβίβαστη Ελληνίδα αρχιτέκτονας Μάνια Κορρέ θύμα της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας που επικρατεί στην Ελλάδα (*Άσε που ήμουν τελείως ανασφάλιστη κι έτρεμα μήπως αρρώσταινα μια μέρα: ΙΜπ, σ. 244*), επιθυμεί να βιώσει την περιπέτεια. Γι' αυτήν το πείραμα δεν συνιστά μόνο το μέσον που θα της εξασφαλίσει μια καλύτερη μελλοντική καθημερινότητα αλλά και έναν τρόπο να φύγει από το περιβάλλον που την πνίγει τόσο πολύ: *εγώ το μόνο που σκεφτόμουνα ήταν πώς θα την κοπανήσω* (ΙΜπ, σ. 234).

Με ανάλογο τρόπο η Αργεντινή μουσικός Τερέζα Ααρόν, θύμα και αυτή κυβερνητικών αποφάσεων, αναγκάζεται να ληστεύει καταστήματα για να φάει, όπως και οι περισσότεροι συμπολίτες της: *Γίνονταν επιθέσεις από μπουλούκια απλών ανθρώπων στα σουπερμάρκετ που ρήμαζαν τα ράφια τους σ' ελάχιστο χρόνο* (ΙΜπ, σ. 246). Παρότι ελεύθερη ψυχή που βγαίνει στους δρόμους διαδηλώνοντας και ζητώντας ένα καλύτερο αύριο, η Τερέζα ζει σε ένα κοινόβιο με την κολεκτίβα της και, απογοητευμένη, βλέπει την πραγματικότητα να διαψεύδει τα όνειρα της νεολαίας και να την προσγειώνει σε έναν σκληρό κόσμο, οδηγώντας την σε συμβιβασμούς: *λίγο που*

στέρευε η έμπνευση, λίγο που ο καθένας άρχισε να βλέπει το μέλλον του αλλιώς, η αλυσίδα έσπασε, [...] αισθάνθηκα μόνη μου σε μία πόλη που έγλειφε μανιασμένα της πληγές της (ΙΜπ, σσ. 249-251). Όπως και η Μάνια, η Τερέζα βλέπει το πείραμα σαν μία ευκαιρία απομάκρυνσης από τη κατάσταση που έχει διαμορφωθεί στην Αργεντινή. Η θέληση για νίκη και κατάκτηση του εκατομμυρίου είναι και γι' αυτήν, όπως και για τους υπόλοιπους παίκτες, μονόδρομος. Γι' αυτό και όταν η επιθυμία για ευζωία μετασχηματίζεται σε επιθυμία επιβίωσης, η απογοήτευση και ο φόβος διογκώνονται.

Ο Κενυάτης αθλητής Αμπέμπε Βανίρου είναι και αυτός ένας από τους παίκτες του παιχνιδιού που εκτυλίσσεται στο Ίσλα Μπόα. Έμπειρος κυνηγός και ιχνηλάτης¹⁴², αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμος για την επιβίωση της ομάδας. Για τον Αμπέμπε, το παιχνίδι αποτελεί διέξοδο από το ψυχολογικό, ηθικό και συνειδησιακό τέλμα του. Από μικρή ηλικία μυήθηκε στις κακουχίες και τη σκληρή δουλειά για την επιβίωση. Έμαθε να τον εκμεταλλεύονται, να αδικείται χωρίς να δείχνει την παραμικρή αντίσταση, προκειμένου να αποφύγει τα χειρότερα: *Καλύτερα να μην μπλέκεσαι, έλεγε πάντα ο πατέρας. Θα σε βρουν αυτοί, μετά θα 'ναι χειρότερα, άσ' το να πάει.* (ΙΜπ, σ. 294). Έζησε μια πολύ δύσκολη ζωή, γεμάτη υποταγή: *Εμένα με πείραζαν πιο πολύ τα σκυμμένα κεφάλια.* (ΙΜπ, σ. 295). Ως εκ τούτου, η δολοφονία που διέπραξε ζύπνησε τα άγρια ένστικτα του ασυνείδητού του, μετατρέποντάς τον σε κτήνος και, ταυτόχρονα, κύριο του εαυτού του. Το παιχνίδι, όπως και το τρέξιμο, συνιστά μία διέξοδο από το ψυχικό του άλγος.

Ο Γάλλος συγγραφέας Φρανσουά Ντιτό είναι ο τελευταίος παίκτης στο πείραμα του Ίσλα Μπόα. Η συμμετοχή του στο παιχνίδι υποκινείται από διαφορετικά κίνητρα από αυτά των υπολοίπων. Ως *homo ludens*, ο άνθρωπος που παίζει (ΙΜπ, σ. 313) ρισκάρει και δεν φοβάται να παίζει αλλάζοντας την πραγματικότητά του. Η θέληση του Φρανσουά εκφράζει την ανάγκη του για περιπέτεια, σε αντίθεση με την επιθυμία των υπολοίπων για κατάκτηση του χρηματικού επάθλου: *Γιατί τι διαφορετικό θα μπορούσε να παρακινήσει όλους εμάς να θέσουμε τη ζωή μας σε κίνδυνο πέρα από την ένταση, το ρυθμό και την αρμονία μιας κατάστασης παιχνιδιού;* (ΙΜπ, σ. 313). Ακόμα και μετά την εγκατάλειψή τους στο νησί, η επιθυμία του Φρανσουά ελάχιστα αλλάζει. Παραμένει ανεξάντλητα περίεργος κι αιώνιος ερασιτέχνης, εραστής μιας συναρπαστικής ζωής (ΙΜπ, σ. 346). Αντιθέτως, του γεννιέται η επιθυμία της προφορικής αφήγησης

¹⁴² *Ήθελε να ξέρεις τη δουλειά και δεν το μπορούσαν όλοι, ν' αναγνωρίζεις το φρέσκο πάτημα* (ΙΜπ, σ. 283).

των περιπετειών που βίωσε. Δεν τον απασχολεί τόσο η κατάκτηση του χρηματικού επάθλου ούτε ο κίνδυνος για τη ζωή του όσο η απογοήτευση που βίωσε από τον άνθρωπο και η διάψευση της έμφυτης καλοσύνης και της ικανότητάς του να πιθασεύει το μέσα θηρίο ακόμα και σε συνθήκες αντίξοες (ΙΜπ, σ. 336).

Ωστόσο, προκειμένου να επιτευχθεί αυτή η επιθυμία της απόλαυσης οι χαρακτήρες, σε αντίθεση με το μυθιστόρημα του Χωμενίδη, θα πρέπει να συνεργαστούν με τους γύρω τους και να αφήσουν στην άκρη τα εγωιστικά κίνητρα. Η λύση που προτείνει το συγκεκριμένο πείραμα στο ζήτημα της κρίσης είναι η συνεργασία. Το πείραμα στοχεύει στη συμβίωση και τη συμπαρουσία όλων των παικτών και όχι στον αποκλεισμό και στην επικράτηση του ενός. Οι παίκτες πρέπει να επιβάλουν το συλλογικό έναντι του ατομικού, αποβάλλοντας την εξατομικευμένη φύση της βούλησης και υπερβαίνοντας την «αθεράπευτα εγωιστική φαντασίωση»¹⁴³, μέσα από τη δημιουργία «σχέσεων εμπιστοσύνης σε μια δύσκολη και απάνθρωπη κατάσταση»¹⁴⁴.

Στόχος τους είναι η νίκη και, για την επίτευξή της, θα πρέπει να μεριμνούν συνεχώς, συνάπτοντας «καθαρές σχέσεις»¹⁴⁵, οι οποίες «διατηρούνται και συνεχίζουν μόνο καθόσον και οι δύο πλευρές πιστεύουν ότι η σχέση είναι επικερδής»¹⁴⁶. Όταν σταματήσει η μία πλευρά να επωφελείται, τότε διακόπτονται και οι προσωπικοί δεσμοί, ενώ μπορεί να σχηματιστούν νέες συμμαχίες που θα θεωρηθούν περισσότερο συμφέρουσες για την επίτευξη της βούλησης. Οι σχέσεις της διευρυμένης και ετερόκλητης ομάδας του Ίσλα Μπόα διέπονται από αμοιβαία καχυποψία (οι πάντες στην αρχή λένε αυτά που θέλουνε να πουν για να προβάλουν τον εαυτούλη τους και όχι τις αλήθειες: ΙΜπ, σ. 82), επιβεβαιώνοντας κατά κάποιον τρόπο στο πλαίσιο του μυθιστορήματος την άποψη του Z. Bauman ότι «οι κοινωνικοί δεσμοί είναι προσωρινοί και διακατέχονται από τη ρευστότητα της μετανεωτερικότητας»¹⁴⁷, ειδικά σε περιόδους κρίσης που οι περιπτώσεις εύκολου χρήματος και εξαπάτησης αυξάνονται. Η εμπιστοσύνη υπάρχει μόνο ως προς τους παραγωγούς του reality show που αποτελούν έναν «συμβολικό δείκτη»¹⁴⁸, μια ομάδα ειδικών που οργανώνουν την

¹⁴³ Τζέμσον, ό.π., σσ. 153-154.

¹⁴⁴ Καρπούζου, ό.π., σ. 836.

¹⁴⁵ Στο ίδιο.

¹⁴⁶ A. Giddens (1992), *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*. Stanford: StanfordUniversityPress, σ. 58.

¹⁴⁷ Βλ. Μπάουμαν, ό.π., σ. 17.

¹⁴⁸ A. Giddens (2001), *Οι συνέπειες της μετανεωτερικότητας*, μτφρ. Γ. Μερτίκας. Αθήνα: Κριτική, σσ. 43-44. Βλ. και Καρπούζου, ό.π., σ. 838.

καθημερινότητα και την ασφάλεια των παικτών μέσω της τεχνογνωσίας τους. Ο κίνδυνος, παρ' όλα αυτά, δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς. Όταν η εταιρεία παραγωγής καταρρέει λόγω της παγκόσμιας κρίσης της αγοράς, παράγοντες όπως η πείνα (ΙΜπ, σ. 129), η απειλή της ανθρώπινης ζωής¹⁴⁹, τα ανεξέλεγκτα φυσικά φαινόμενα (ΙΜπ σ. 198) και οι ασθένειες¹⁵⁰ μεταλλάσσουν απρόσμενα την προστατευόμενη συνθήκη του παιχνιδιού, χωρίς οι συμμετέχοντες να είναι σε θέση να αντισταθούν. Από realityshow, το πείραμα του Ίσλα Μπόα μετατρέπεται έτσι σε μία ακραία συνθήκη πλήρως αποσταθεροποιητική των συνθηκών ζωής και δράσης των παικτών. Η αναζήτηση σταθερότητας στο κατακερματισμένο παρόν ωθεί τους παίκτες στη δημιουργία διακινδυνευμένων σχέσεων εμπιστοσύνης, σεξουαλικής οικειότητας και φιλίας, ενός «κώδικα συμβίωσης» προκειμένου να επιτευχθεί η κοινή επιθυμία της επιβίωσης.

Η επιθυμία διακινδυνεύεται σε πολλαπλά επίπεδα: η βούληση των παικτών για καλύτερευση της ζωής τους εξαιτίας του χρηματικού επάθλου προδίδεται από τον Σάμυ Κόου και την εταιρεία παραγωγής, η επιθυμία των παικτών που παραμένουν στο νησί για επιβίωση προδίδεται με τη φυγή της Φου Μινγκ Ξια, του Τίμοθι Μπιούμιερ και του Ρότζερ Νιούπορτ, η επιθυμία του Σάμυ Κόου να παραμείνει κρυφό το σκάνδαλο της εγκατάλειψης ματαιώνεται από τη φίλη του Τίμοθι, Κέρστιν Χοκ που τον εξαπατά υποκρινόμενη τη δημοσιογράφο για να αποσπάσει μαρτυρία: *Τώρα, να σου πω, μεταξύ μας, δεν υπάρχει κανένας λόγος να σου αποκαλύψω ποια είμαι. Αλλά δεν θα 'ναι το ίδιο απολαυστικό. Πρέπει να μάθεις...* (ΙΜπ, σ. 268). Έτσι, για άλλη μια φορά, ανιδιοτελή συμφέροντα όχι μόνο απομακρύνουν τους παίκτες από την κατάκτηση του επάθλου (επιφανειακή επιθυμία) αλλά και ματαιώνουν οποιαδήποτε προσωπική επιθυμία άρσης του ψυχολογικού, οικονομικού και κοινωνικού τέλματος (βαθύτερη βούληση) στο οποίο βρίσκονται. Η ματαίωση του αρχικού στόχου και ο μετασχηματισμός του σε αναγκαιότητα επιβίωσης διογκώνει τα προβλήματα στο νησί, καθώς το ελεγχόμενο περιβάλλον, «η ουτοπία της ασφάλειας μετατρέπεται σε ανεξέλεγκτο κίνδυνο»¹⁵¹, σε έναν δυστοπικό, δηλαδή, αγώνα.

¹⁴⁹ Βλ. ενδεικτικά: *το πείραμα που εξελισσότανε σε πείραμα θανάτου* (ΙΜπ, σ. 201).

¹⁵⁰ [...] *ξεκίνησα να ξερνάω και δεν σταμάταγα με τίποτα, ο ένας βουβός σπασμός μετά τον άλλο, να βγάζω τα σωθικά μου στο χώμα, [...] τα πράγματα χειρότερεναν συνέχεια, σε σημείο που πίστεψα πραγματικά ότι δεν είχα γυρισμό* (ΙΜπ, σσ. 260-261). *Επόμενο ήταν να έχουμε γαστρεντερίτιδες που μας διέλυαν* (ΙΜπ, σ. 265).

¹⁵¹ Καρπούζου, ό.π., σ. 837.

Οι παίκτες θα πρέπει να συνδυάσουν τους διάφορους παράγοντες της τύχης (κύβος), τον ατομικό αγώνα (αγών), τη μίμηση και το ρίσκο (ίλιγγος), δηλαδή και τις τέσσερις παιγνιακές στάσεις¹⁵² για να καταφέρουν να επιβιώσουν έναντι των αστάθμητων παραγόντων και των συγκυριών. Έτσι ο ανταγωνισμός των παικτών αντικαθίσταται από τη συλλογική προσπάθεια. Ωστόσο, παρατηρούνται δύο διαφορετικές απόψεις ως προς τον τρόπο επίτευξης της επιθυμίας για επιβίωση. Οι πιο ανταγωνιστικοί παίκτες πιστεύουν πως η διαφυγή θα οδηγήσει στην επιβίωση και ενεργούν παράτολμα (ίλιγγος) διαφεύγοντας με τη σχεδία, θέτοντας σε κίνδυνο τόσο τη βούληση για επιβίωση των προσώπων που μένουν στο νησί όσο και τη δική τους βούληση για διαφυγή, καθώς οι πιθανότητες επιβιώσής τους είναι ελάχιστες. Αντιθέτως, άτομα όπως ο Γάλλος Φρανσουά ή ο Καναδός Ρέιμοντ θεωρούν πως η παραμονή τους στο νησί είναι ο ασφαλέστερος δρόμος που οδηγεί στην επιβίωση:

Η φυγή στο άγνωστο δεν αποτελούσε για μένα επιλογή και μη θεωρήσετε πως κάτι τέτοιο έρχεται σε αντίθεση με την αγάπη μου για το παιχνίδι. Ξέρετε γιατί; Επειδή στον πυρήνα του το παιχνίδι έχει πάντοτε κανόνες, δεν είναι μια απλή προυέτα στο κενό. Ειδικά όταν παίζεις τη ζωή σου. (ΙΜπ, σ. 332)

Η φυγή των τριών παικτών, η οποία αποτελεί μια προδιαγεγραμμένη αυτοκτονία χωρίς γυρισμό (ΙΜπ, σ. 330), δημιουργεί στους εναπομείναντες στο νησί αίσθημα παραίτησης από την επιθυμία για επιβίωση και αποδοχής της ιδέας του θανάτου: *Το τέλος έχει μια αλλόκοτη γλύκα. Σε ρουφάει σα μαύρη τρύπα τυλίγοντάς σε με μία τρυφερή, θανάσιμη αγκαλιά* (ΙΜπ, σ. 338), επιτείνοντας τη δυστοπικότητα του περιβάλλοντος.

Τα άτομα αυτά προσπαθούν να συνυπολογίσουν τις ποικίλες παραμέτρους έξω από το εγώ¹⁵³. Προσπαθούν να συνδυάσουν τόσο τους εσωτερικούς-ατομικούς δηλαδή ο παράγοντας τύχη. Έτσι, μέσω του reality show του μυθιστορήματος προτείνεται και η λύση στην τοπική και παγκόσμια κρίση, καθώς η ανταγωνιστική επικράτηση του ενός σε σχέση με τον άλλον μετατοπίζεται πια, όπως παρατηρεί σχετικά η Πέγκυ Καρπούζου, σε «συμβιωτικά μοντέλα», τα οποία παρουσιάζονται ως «τα πλέον ενδεδειγμένα» για την αντιμετώπιση «απρόβλεπτων και πολυδιάστατων» κινδύνων¹⁵⁴.

¹⁵² R. Caillois (2001), *Τα παιχνίδια και οι άνθρωποι: Η μάσκα και ο ίλιγγος* μτφρ. Ν. Κούρκουλος. Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου, σσ. 106-107. Ο ανταγωνισμός ή αγών, το κυνήγι της τύχης ή κύβος, η έφεση προς μίμηση και το πάθος του ίλιγγου συνιστούν, κατά τον Caillois, τέσσερις στάσεις που καθίστανται επωφελείς και κοινωνικά αποδεκτές στο πλαίσιο ενός παιχνιδιού. Βλ. και Καρπούζου, ό.π., σ. 835.

¹⁵³ Καρπούζου, ό.π., σ. 842.

¹⁵⁴ Στο ίδιο.

3.3. Λευκή ευθεία γραμμή: Η μεταστροφή της επιθυμίας για υστεροφημία

Ένα τελείως διαφορετικό μοτίβο ακολουθείται στο μυθιστόρημα του Μιχάλη Φακίνου *Λευκή Ευθεία Γραμμή*, καθώς δεν υπάρχει ματαιώση της επιθυμίας αλλά δημιουργία μίας εξ ολοκλήρου νέας βούλησης για διαφυγή. Η θέληση για δύναμη ενδυναμώνεται από τη δυστοπικότητα του περιβάλλοντος: *δεν ήθελε να συνηθίσει τούτη τη μυρουδιά, άλλες ήθελε, μυρουδιές του δρόμου...* (ΛΕΓ, σ. 178) και ωθεί τον Στρατιώτη Οδυσσέα στην απόφαση της φυγής από την νήσο Νόημα, έστω και νοερά.

Στην αρχή, η επιθυμία του Στρατιώτη Οδυσσέα ταυτίζονται με τις επιβολές του Καίσαρα και το αίσθημα του καθήκοντος. Ο Καίσαρας είναι *ένα μικρόφωνο υψηλής τεχνολογίας και εμβέλειας. Ακούει τα πάντα. Και ψιθυριστά να μιλήσεις, ο Καίσαρας θα σ' ακούει και θα τα μεταφέρει σ' εμάς.* (ΛΕΓ, σ. 42). Το κεντρικό πρόσωπο του μυθιστορήματος, υπό τον φόβο της επιτήρησης και της τιμωρίας, υπακούει σε όλες τις επιταγές των ανωτέρων του, όπως θα έπραττε κάθε καλός και πειθαρχημένος στρατιώτης. Κάθε βράδυ δίνει αναφορά στον Καίσαρα περιγράφοντας τα γεγονότα της ημέρας (*Λοιπόν, κάθε βράδυ, πριν κοιμηθείς, θα μιλάς στον Καίσαρα, θα κάνεις τον απολογισμό της μέρας σου, θα του τα λες όλα, κάτι σαν προσευχή δηλαδή:* ΛΕΓ, σ. 42) και εκπληρώνει τον σκοπό της παρουσίας του στο νησί σκάβοντας λάκκους στο βραχώδες έδαφος: *Δύσκολη δουλειά, κοπιαστική, δε θυμόταν να είχε ξανασκάψει στη ζωή του, αλλά, σαν κάτι αταβιστικό να τον καθοδηγούσε, ένιωθε πως έκανε τις πρόπουσες κινήσεις* (ΛΕΓ, σσ. 54-55).

Η υπακοή σε μία πανοπτική δύναμη θα συνεχιστεί μέχρι τη στιγμή της ταφής των δύο πτωμάτων, του βιολιστή και του ποδηλάτη, και της συνειδητοποίησης του έργου που είναι υπεύθυνος να εκτελέσει. Αυτόματα η αναφορά από εκτενής γίνεται πιο σύντομη και γεννιέται η ιδέα της φυγής: *θα φύγω, της ψιθύρισε, θα φύγω...* (ΛΕΓ, σ. 110). Όσο υπακούει τυφλά τον Καίσαρα είναι αδύνατον να δει στεριά στον ορίζοντα. Αντίθετα, μόλις του γεννιέται η επιθυμία της διαφυγής, *μια υποψία γκρίζας στεριάς ανάμεσα στο γαλάζιο του ουρανού και στο θαλασσίνο γαλάζιο* (ΛΕΓ, σ. 111) βλέπει να διαγράφεται στον ορίζοντα. Καθώς το σχέδιο της φυγής παραμένει μόνο μια μακρινή ιδέα και μια παρόρμηση της στιγμής η θέα της στεριάς θεωρείται οφθαλμαπάτη, *ένας αντικατοπτρισμός σαν αυτόν που βλέπουνε οι διψασμένοι καμηλιέρηδες στην έρημο...* (ΛΕΓ, σ. 111). Η επιθυμία του ενισχύεται από τη σκέψη των δύο νεκρών στους λάκκους του. Κατασκευάζει δύο φανταστικές ιστορίες για τη ζωή τους που αυξάνουν

τη διάθεσή του για φυγή και την πεποίθηση ότι η στεριά είναι ένα υπαρκτό μέρος, όχι πια και τόσο μακρινό: *Ωραία, δεν είναι αντικατοπτρισμός, αλήθεια είναι, και είπε Θα φύγω...* (ΑΕΓ, σ. 116).

Η εμφάνιση και η εγκατάσταση του Παρασκευά στη νήσο Νόημα, προσώπου που παραπέμπει στον *Ροβινσώνα Κρούσο* του Ντάνιελ Νταφόε, ανακόπτει προσωρινά την βούληση του Στρατιώτη Οδυσσέα για φυγή. Η παρέα του Παρασκευά και η αφήγηση ιστοριών τον βοηθά να ξεχάσει για λίγο τη μοναξιά που νιώθει και να ανοιχτεί στον νέο του σύντροφο, αμελώντας τις υποχρεώσεις του προς τον Καίσαρα: *Ξέχασα να δώσω αναφορά στον Καίσαρα...* (ΑΕΓ, σ. 148). Η επιστροφή της επιθυμίας του συντελείται μετά τη συνάντηση που έχει με τον λευκοντυμένο άνδρα και τις δύο γυναίκες που ισχυρίζονται ότι είναι συγγενείς του. Η διαφυγή θεωρείται εφικτή είτε μέσω της αυτοκτονίας, που συνεπάγεται τη φυγή του από τη ζωή, είτε μέσω της κατασκευής μιας σχεδίας προκειμένου να εγκαταλείψει το νησί. Προκρίνεται η κατασκευή της σχεδίας, αφενός γιατί η αυτοκτονία είναι μία πράξη αδυναμίας που καθιστά ισχυρό το όργανο με το οποίο διαπράττεται: *Το όπλο ήταν ο δυνατός. Αυτός ήταν ο αδύναμος. Όπως σε όλες τις αυτοκτονίες.* (ΑΕΓ, σ. 164)· αφετέρου γιατί στερεί από τον Στρατιώτη την όποια υστεροφημία, από τη στιγμή που θα παρέμενε άγνωστος:

[...] κάποιον άλλο σαν κι εμένα θα έφερναν στη θέση μου, που θα έσκαβε λάκκους, θα με έθαβε πλάι στους άλλους χωρίς να πει μια ιστορία, κανένας δε θα είχε να πει μια ιστορία και για μένα. (ΑΕΓ, σ. 180)

Έτσι, θα διέκοπτε, όμως «τη συνέχεια της ιστορίας του» αν τελικά επέλεγε την παραμονή του στη νήσο Νόημα και τελικά την αυτοκτονία.

Η επιθυμία της φυγής από το νησί φαίνεται να φτάνει στο αποκορύφωμά της όταν το νησί μέρα με τη μέρα φαίνεται να μικραίνει εξαιτίας μικρών σεισμικών δονήσεων. Η σμίκρυνση του νησιού στερεί από τον Στρατιώτη Οδυσσέα την «απεραντοσύνη» (ΑΕΓ, σ. 182) και την ελευθερία που ήθελε για να περπατήσει. Καθώς η μικρή βραχονησίδα σταδιακά εξαφανίζεται, η επιθυμία της φυγής εκφράζεται με την ιδέα της σχεδίας. Ωστόσο, ο φόβος της τιμωρίας από τον Καίσαρα λειτουργεί ανασταλτικά στην κατασκευή της:

[...] βαριανάσαινε από την αγωνία, σίγουρα θα άκουγε την ανάσα του από τόσο κοντά, πρόσωπο με πρόσωπο ήταν, ποτέ άλλοτε δεν είχαν βρεθεί τόσο κοντά, κράτησε την ανάσα του για να μην τον προδίδει, όμως κάτι έπρεπε να κάνει, να

τον απομονώσει τον Καίσαρα απ' αυτό που σχεδίαζε, να μην καταλάβει, να τον κρατήσει εκτός... (ΛΕΓ, σ. 185)

Όλες οι αναστολές κάμπτονται με τη συνειδητοποίηση της εξαπάτησης. Η αποσύνθεση-καταστροφή του βαγονιού τελείται πλέον με μανία από τον Στρατιώτη Οδυσσέα, *αφού Καίσαρας δεν υπήρχε* (ΛΕΓ, σ. 187). Ο Ναυπηγός Οδυσσέας είχε πλέον ελευθερωθεί από *τα αόρατα δεσμά τα ανύπαρκτα*, καθώς *πια χωρίς φόβο, θα μπορούσε να φτιάξει τη σχεδία του...* (ΛΕΓ, σ. 188). Γι' αυτό και η ολοκλήρωση της σχεδίας και ο εφοδιασμός της του προκαλούν αίσθημα ευφορίας και πνευματικής ανάτασης.

Σε αντίθεση με τα μυθιστορήματα του Χωμενίδη και του Αστερίου, το φυσικό φαινόμενο του σεισμού λειτουργεί ως κινητήριος δύναμη για την πραγματοποίηση της επιθυμίας του Στρατιώτη Οδυσσέα και όχι ως παράγοντας ματαιώσής της. Έτσι, ένα φυσικό γεγονός πυροδοτεί τη φυγή, καθιστώντας τη μονόδρομο και όχι επιλογή, όπως στο *Ίσλα Μπόα*, *αφού η νήσος Νόημα δεν ευρίσκετο εις την θέσιν της, είχε καταποντισθεί εξαφανισθείσα από προσώπου γης ή, για να ακριβολογήσω, από προσώπου θαλάσσης* (ΛΕΓ, σ. 197). Ωστόσο, η επιθυμία και εδώ μετασχηματίζεται σε επιθυμία επιβίωσης, καθώς ο στόχος του άνδρα είναι η προσέγγιση της απέναντι στεριάς. Ταυτόχρονα, όμως, με την πραγματοποίησή της συντελείται και η ματαιώση της κινητήριου επιθυμίας της υστεροφημίας, καθώς *ο άγνωστος αυτός ανήρ, παρέμεινε άγνωστος, μαζί και η ιστορία του, διότι, όσο και εάν ανεζητήθη, δεν ανευρέθη πουθενά* (ΛΕΓ, σ. 198).

Το δυστοπικό περιβάλλον της βραχονησίδας ωθεί τον Στρατιώτη Οδυσσέα στην εκπλήρωση του σχεδίου του παρουσιάζοντας μία καινούρια λύση στον συμβολισμό της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Οι δυσμενείς συνθήκες και τα ατυχήματα αποτελούν την κινητήρια δύναμη αλλαγής της επικρατούσας κατάστασης αλλά και την ευκαιρία δημιουργίας εξ ολοκλήρου νέων ονείρων. Ο Στρατιώτης Οδυσσέας, σε αντίθεση με τα κεντρικά πρόσωπα των μυθιστορημάτων *Ίσλα Μπόα* και *Ο κόσμος στα μέτρα του*, παρά τα γεγονότα που εκτυλίσσονται καταφέρνει να βγει από το προσωπικό τέλμα του και να εγκαταλείψει το νησί και όλες τις δυσμενείς συνθήκες που επικρατούν σε αυτό, δείχνοντας στον αναγνώστη ότι, τελικά, υπάρχουν λύσεις στα προβλήματα και τρόποι διαφυγής από τα προσωπικά αδιέξοδα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα φυσικά χαρακτηριστικά των τριών «λογοτεχνικών» νησιών είναι αυτά που τα απομονώνουν από τον υπόλοιπο κόσμο δημιουργώντας μια ιδιαίτερη νησιωτική ταυτότητα στους κατοίκους τους. Η ανάπτυξη ταυτότητας, ο σχεσιακός χαρακτήρας και η ιστορία που έχουν –Άγιος, νήσος Νόημα– ή δημιουργούν –Ίσλα Μπόα– τα καθιστά τόπους, παρότι δεν αντιστοιχούν σε αναγνωρίσιμους γεωγραφικούς χώρους. Ωστόσο, τόσο η οριοθέτηση και η απομόνωσή τους όσο και η κατοχή, ο διαχωρισμός και ο μετασχηματισμός που τα χαρακτηρίζει ευθύνονται πολλές φορές για τη δημιουργία δυστοπικών περιβαλλόντων και για τον μετασχηματισμό ενός νησιωτικού παράδεισου σε ένα νησί-φυλακή, αλλάζοντας και τη συμπεριφορά των νησιωτών απέναντι στο ίδιο το νησί τους. Αυτό εμφανίζεται στα μυθιστορήματα Ίσλα Μπόα και Ο κόσμος στα μέτρα του, στα οποία το νησί-παράδεισος μεταβάλλεται σε νησί-φυλακή. Αντιθέτως, η νήσος Νόημα στο μυθιστόρημα του Μ. Φακίνου συνιστά εξαρχής φυλακή.

Οι κάτοικοι του Αγίου, του Ίσλα Μπόα, και της νήσου Νόημα μεταβάλλουν την ταυτότητά τους μέσα από την παραμονή τους στο νησί, βγάζοντας στην επιφάνεια στοιχεία του χαρακτήρα τους που δεν γνώριζαν ότι υπάρχουν. Από νησόφιλοι γίνονται νησοφοβικοί εξαιτίας των δυστοπικών συνθηκών που επικρατούν στα νησιά. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί ο Φρανσουά στο Ίσλα Μπόα, ο οποίος παραμένει αδιάλειπτα νησομανής.

Τα νησιά των τριών μυθιστορημάτων αποτελούν ανοικειωτικές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας στις οποίες τα προβλήματα παρουσιάζονται διογκωμένα και αρκετές φορές άλυτα¹⁵⁵. Τα νησιά Άγιος, Ίσλα Μπόα και Νόημα, που αντλούν από το συλλογικό βίωμα της περιόδου της οικονομικής κρίσης, αποτελούν ένα δριμύ κατηγορώ, μια σκληρή κριτική στα κοινωνικοπολιτικά τεκταινόμενα της Ελλάδας. Έχουν συμβολική λειτουργία, καθώς όλες οι ζοφερές συνθήκες αποτελούν σύμβολα της γενικής κρίσης του 21ου αιώνα και των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης. Έτσι, οι παραδεισένιες ετεροτοπίες μεταμορφώνονται σταδιακά σε δυστοπίες που συνθλίβουν την ανθρώπινη ύπαρξη, οδηγώντας την στην απελπισία. Ο άνθρωπος προκειμένου να επιβιώσει μετατρέπεται σε θηρίο με ζωώδη ένστικτα. Οι

¹⁵⁵ R. Williams (1973), *The Country and the City*, New York: Oxford University Press, σ. 277.

χαρακτήρες των τριών μυθιστορημάτων αποτελούν έρμαιοι εξωτερικών παραγόντων και καταστάσεων, οι οποίες ελέγχουν τη ζωή τους και τους μετατρέπουν σε μαριονέτες, συμβολίζοντας τους ανθρώπους της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας που δεν ευθύνονται, τις περισσότερες φορές, για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν.

Η προσπάθεια, από την άλλη, ελέγχου της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσω πειθαρχικών κανόνων και επιτήρησης διογκώνουν τη δυστοπικότητα και μετατρέπουν τον άνθρωπο σε ένα άβουλο ον, όπως συμβαίνει και στον Στρατιώτη Οδυσσέα. Το άτομο βρίσκει τον εαυτό του μόνο αν απαλλαγεί από τα δεσμά της σύγχρονης κοινωνίας που του προκαλεί δυστυχία. Ως εκ τούτου και οι χαρακτήρες των μυθιστορημάτων βρίσκουν τους εαυτούς τους μέσα από την απομάκρυνσή τους από το δυστοπικό νησί, το οποίο συνιστά πηγή δυστυχίας.

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης επηρεάζουν και τα όνειρα των ανθρώπων, καθώς η ελπίδα για ένα καλύτερο μέλλον σβήνει. Μέσα από τους κεντρικούς χαρακτήρες των μυθιστορημάτων καθίσταται εμφανές ότι η ακύρωση των επιθυμιών έχει τον ίδιο αντίκτυπο με τις πιο δυσοίωνες καταστάσεις στην ψυχοσύνθεση του ατόμου. Στα μυθιστορήματα *Ίσλα Μπόα* και *Ο κόσμος στα μέτρα του* παρατηρείται ματαίωση των επιθυμιών των χαρακτήρων που ισοδυναμεί με θάνατο. Εξωτερικοί παράγοντες θρυμματίζουν τα μελλοντικά σχέδια ωθώντας τα άτομα στην απελπισία και μετασηματίζοντας την αρχική επιθυμία για ευτυχία σε επιθυμία επιβίωσης. Στους περισσότερους, μάλιστα, παρατηρείται και ένα αίσθημα παραίτησης και παθητικής αποδοχής των καταστάσεων. Ωστόσο, μια καινούργια ελπίδα και επιθυμία μπορεί να γεννηθεί μέσα από τα συντρίμια της δυστοπίας, όπως στην περίπτωση του Στρατιώτη Οδυσσέα στο μυθιστόρημα *Λευκή Ευθεία Γραμμή*. Η δύναμη της βούλησης για φυγή από το δυστοπικό περιβάλλον συμβολίζει την υπέρβαση όλων των δυσκολιών που ταλανίζουν την ελληνική κοινωνία της κρίσης και περνά ένα μήνυμα αισιοδοξίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΚΕΙΜΕΝΑ

- Αστερίου, Χ. (2012). *Ισλα Μπόα*. Αθήνα: Πόλις.
- Φακίνος, Μ. (2013). *Λευκή ευθεία γραμμή*. Αθήνα: Κέδρος.
- Χωμενίδης, Χ. (2012). *Ο κόσμος στα μέτρα του*. Αθήνα: Πατάκης.

Β. ΜΕΛΕΤΕΣ

Ελληνόγλωσσες

- Αυγέ, Μ. (1999). *Για μια ανθρωπολογία των σύγχρονων κόσμων*, μτφρ. Δ. Σαραφείδου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Caillois, R. (2001). *Τα παιχνίδια και οι άνθρωποι: Η μάσκα και ο ίλιγγος*, μτφρ. Ν. Κούρκουλος. Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου.
- Deleuze, G. (2018). *Ο Νίτσε και η φιλοσοφία*, μτφρ. Γ. Σπανός. Αθήνα: Πλέθρον.
- Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος. Αθήνα: Πλέθρον.
- (2012). «Άλλοι χώροι [Ετεροτοπίες]», *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος. Αθήνα: Πλέθρον, σσ. 255-270.
- (2016). *Η τιμωρητική κοινωνία. Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1972-73)*, μτφρ. Π. Αγγελόπουλος. Αθήνα: Πλέθρον.
- Giddens, A. (2001). *Οι συνέπειες της μετανεωτερικότητας*, μτφρ. Γ. Μερτίκας. Αθήνα: Κριτική.
- Καρπούζου, Π. (2016). «Το παιχνίδι και η ηθική της μετανεωτερικής συμβίωσης». Στο E. Deltso & M. Papadopoulou (επιμ.), *Changing Worlds & Signs of the Time: Selected Proceedings from the 10th International Conference of the Hellenic Semiotics Society*. Volos: The Hellenic Semiotics Society, σσ. 834-843.

- Μπάουμαν, Ζ. (2006). *Ρευστή αγάπη: Για την ευθραυστότητα των ανθρώπινων δεσμών*, μτφρ. Γ. Καράμπελας. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Νίτσε, Φ. (2001). *Η θέληση για δύναμη*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας. Σκόπελος: Νησίδες.
- Τζέιμσον, Φ. (2008). *Οι αρχαιολογίες του μέλλοντος*. Τόμ. 1: *Η επιθυμία που λέγεται ουτοπία*, μτφρ. Μ. Μαυρωνάς. Αθήνα: Τόπος.
- Χατζηβασιλείου, Β. (2018). *Η κίνηση του εκκρεμούς. Άτομο και κοινωνία στη νεότερη ελληνική πεζογραφία: 1974-2017*. Αθήνα: Πόλις.

Ξενόγλωσσες

- Baldacchino, G. (2004). "The Coming of Age of Island Studies", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 95 (3), σσ. 272-283.
- (2005a). "Editorials: Islands-Objects of Representation", *Geografiska Annaler Series B Human Geography* 87 (4), σσ. 247-252.
- (2005b). "Successful Small Scale Manufacturing from Small Islands: Comparing Firms Benefiting from Local Raw Material Input", *Journal of Small Business and Entrepreneurship* 18 (1), σσ. 21-38.
- (2007a). "Introducing a World of Islands". Στο G. Baldacchino, *A World of Islands: An Island Studies Reader*. Charlottetown: Institute of Island Studies and Agenda, σσ. 1-29.
- (2007b). *Bridging Islands: The Impact of Fixed Links*. Charlottetown: Acorn Press.
- (2008). "Studying Islands: On Whose Terms? Some Epistemological and Methodological Challenges to the Pursuit of Island Studies", *Island Studies Journal* 3 (1), σσ. 37-56.
- (2012). "The Lure of the Island: A Spatial Analysis of Power Relations", *Journal of Marine and Islands Cultures* 1 (2), σσ. 55-62.
- Baum, T. (1997). "The Fascination of Islands: A Tourist Perspective". Στο D.G. Lockhart & D. Drakakis-Smith (επιμ.), *Island Tourism: Trends and Prospects*. London: Printer, σσ. 21-36
- Booker, K. (1994). *The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism*. Westport: Greenwood Press.

- Deleuze, G. (2004). *Desert Islands and Other Texts, 1953-1974*. Los Angeles: Semiotext(e).
- Freud, S. (2020). *The Ego and the Id*. New Delhi: General Press.
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love, and Eroticism in Modern Societies*. Stanford: Stanford University Press.
- (2002). *Runaway World: How Globalization is Reshaping our Lives*. London: Profile Books Ltd.
- Gills, J.R. (2004). *Islands of the Mind: How the Western Imaginary shaped the Atlantic World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hay, P. (2006). "A Phenomenology of Islands", *Island Studies Journal* 1 (1), σσ.19-42.
- Kneale, J. (2017). "Islands: Literary Geographies of Possession, Separation and Transformation". Στο R. Tally (επιμ.), *The Routledge Handbook of Literature and Space*. London: Routledge, σσ. 204-213.
- Le Guin, U. (1971). *The Lathe of Heaven*. New York: Avon Books.
- Péron, F. (2004). "The Contemporary Lure of the Island", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 95 (3), σσ. 326-339.
- Polack, F. (1998). "Writing and Rewriting the Island: Tasmania, Politics and Contemporary Island Fiction". Στο F.L.L. Brinklow, F. Ledwell & J. Ledwell, (επιμ.), *Message in a Bottle: The Literature of Small Islands*. Charlottetown: Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island, σσ. 215-230.
- Royle, S.A. (2004). *A Geography of Islands: Small Island Insularity*. London: Routledge.
- Shields, C. (2004). *Collected Stories*. London: Fourth Estate.
- Steinberg, P.E. (2005). "Insularity, Sovereignty and Statehood: The Representation of Islands on Portolan Charts and the Construction of the Territorial State", *Geografiska Annaler Series B Human Geography* 87 (B), σσ. 253-266.
- Turner, V. (1969). *The Ritual Process: Structure and Anti-structure*. Chicago: Aldine.
- Williams, R. (1973). "The City and the Future", *The Country and the City*. New York: Oxford University Press, σσ. 272-278.

Διαδικτυακές

Bentley, A., Acerbi, A., Ormerod, P., Lamos, V. (2014). "Books Average Previous Decade of Economic Misery", *Plos One* 9 (1), <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0083147> (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 2/5/2020).

Χατζηβασιλείου, Β. (2014). «Κρίση συνεχώς παρούσα», *Ο αναγνώστης*, 5 Σεπτεμβρίου, <http://www.oanagnostis.gr/%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%87%CF%8E%CF%82-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B1/> (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26/11/2020).